

VIERAANNUTTAMINEN – sosiaalityöntekijöiden näkemys vieraannuttamisen ehkäisemisestä

Johanna Lainio
Tampereen yliopisto, Pori
Yhteiskuntatieteiden tiedekunta
Pro gradu -tutkielma
Marraskuu 2017

TIIVISTELMÄ

Tampereen yliopisto, Pori
Yhteiskuntatieteiden yksikkö

LAINIO-JAAKKOLA, JOHANNA: Vieraannuttaminen – sosiaalityöntekijöiden näkemys vieraannuttamisen ehkäisemisestä

Pro gradu -tutkielma, 82 s., 6 liites.

Sosiaalityö

Ohjaajat: Tuija Eronen

Marraskuu 2017

Tutkielmani motiivina on vieraannuttamisen esille nostaminen sekä sen ammatillinen ehkäiseminen sosiaalityössä. Vieraannuttaminen tässä tutkielmassa tarkoittaa, että toinen vanhempi käytöksellään vieraannuttaa lasta avioerotilanteissa toisesta vanhemmasta, siten että lapsen ja vanhemman vuorovaikutussuhde vaikeutuu vieraannuttamisen johdosta. Suomessa vieraannuttamisen kanssa työskentelee monia ammattikuntia ja pelkästään sosiaalityössä eri toimenkuvissa lukuisia sosiaalityöntekijöitä.

Tutkielmassani tarkastelen vieraannuttamisilmiötä siihen puuttumisen ja sen ehkäisemisen näkökulmasta sosiaalityön käytännöissä. Tarkoitukseni on selvittää, millaisia haasteita sosiaalityöntekijät kohtaavat vieraannuttamisen kanssa työskennellessään ja miten he puuttuvat haasteelliseen aiheeseen omassa työssään. Selvitän myös millaista tukea he toivovat saavansa ja miltä tahoilta vieraannuttamistapauksissa.

Tutkielmani aineisto koostuu yhteensä 31 lastensuojelun ja perheneuvolan sosiaalityöntekijän sekä lastenvalvojien vastauksista. Aineisto on kerätty puolistrukturoidun kyselylomakkeen avulla SurveyMonkey-sovellutuksella. Kysely toteutettiin kevään 2017 aikana.

Tutkimusmenetelmäni on kvalitatiivinen ja aineisto on analysoitu teorialähtöisen sisällönanalyysin keinoin. Kiintymyssuhdeteoria toimii tutkielmani teoreettisena viitekehyksenä, jonka kautta tarkastelen vieraannuttamisilmiön vaikutusta perheen kiintymyssuhteisiin vanhempien avioerotilanteissa. Lapsi rakentaa kiintymyssuhdetta heti syntymästään asti äitiin ja isään. Vanhempien erotilanteissa kiintymyssuhde saattaa muuttua tai jopa katketa kokonaan ja joskus näissä tilanteissa voi olla kyseessä vieraannuttaminen.

Tutkimustuloksista on huomattavissa, kuinka vaikeasta asiasta vieraannuttamisessa on kyse. Vieraannuttamisen koetaan olevan haasteellinen aihe tunnistaa. Keskeisenä tuloksena näkyivät koulutuksen puute tai riittämättömyys vieraannuttamiseen puuttumisen ja ennaltaehkäisyn toteuttamiseksi. Tämän lisäksi sosiaalityöntekijöillä ei ollut työnsä tukena selkeitä toimintatapoja. Käytännönä toimintatapana heillä oli keskustelu, jossa pyrittiin tuomaan vanhemmille esille lapsen etua ja oikeuksia. Haasteista suurimpina näyttäytyivät vanhempien yhteistyökyvyttömyys vieraannuttamistilanteissa, vieraannuttamisen tunnistaminen sekä siihen puuttumisen vaikeus. Tärkeänä kehittämisasiana esille nousivat vastaajien enemmistöllä toimintamallien kehittäminen sekä vanhempien eron aikaisen työskentelyn varhainen ja vahva tuki. Myös yhteistyökumppaneiden ja moniammatillisuuden rakentaminen vieraannuttamistyöskentelyssä koettiin tärkeänä.

AVAINSANAT: kiintymyssuhde, vieraannuttaminen, vieraannuttamisen ennaltaehkäiseminen.

ABSTRACT

University of Tampere, Pori
Faculty of Social Sciences

LAINIO-JAAKKOLA, JOHANNA: : Parental Alienation: Social Workers' Perspectives on the Prevention of Parental Alienation

Master's Thesis, 82 pages, 6 appendix pages

Social work

Supervisors: Tuija Eronen

November 2017

The motive behind my thesis was to bring the matter of parental alienation to the fore, in addition to its occupational prevention in social work. Parental alienation in this thesis means that one of the two parents alienates, by his/her behaviour, a child from the other parent in a divorce situation. This results in circumstances where the interactive relationship between the child and parent, due to such alienation, is made more difficult. In Finland, many professional groups work in connection with parental alienation as well as numerous social workers in particular, who are involved in various functions of social work.

In my thesis, I examine the factors affecting parental alienation as well as its intervention and prevention from the perspective of social work procedures. My intention is to clarify what sorts of challenges social workers encounter in working with parental alienation as well as how they intervene through their own work in this challenging theme. I also clarify what kinds of support they hope to receive and from which parties in cases involving parental alienation.

The data of my thesis comprises responses from a total of 31 child protection and family counselling centre social workers as well as child welfare officers. The materials have been collected by means of a semi-structured questionnaire using the SurveyMonkey application. The questionnaire was realized during the spring of 2017.

My research method is qualitative and the data has been analysed by means of theoretically derived content analysis. Attachment theory functions in my thesis as a theoretical framework by which I examine the impact of the phenomenon of parent alienation on the family's ties of affection under parental divorce circumstances. A child builds ties of affection immediately from birth with his/her mother and father. In situations of parental divorce, these ties of affection may change or may even be severed completely, and parental alienation may sometimes apply to these circumstances.

It is demonstrated in the research results how problematic the issue of parental alienation can be. Parental alienation is regarded as a challenging subject to identify. The lack of education or inadequacy in intervening in parental alienation and bringing about prevention emerged as pivotal results. In addition to this, the social workers have not had clear operational modes as support for their work. They have used discussion as the most commonly used operational mode, in which attempts have been made to bring the child's benefit and rights to the attention of the parents. The most significant challenges appeared to be the incapability of co-operation by the parents under parental alienation circumstances, recognition of parental alienation, and the difficulty of intervening in the same. As an important matter for advancement, the development of operational models rose to the fore amongst the majority of the respondents, as well as early, strong support for efforts during the parents' divorce proceedings. The building of partnerships and multiprofessionality in parental alienation work was also regarded as important.

KEYWORDS: attachment, parental alienation, prevention of parent-child alienation.

Sisällys

Tiivistelmä

1 Johdanto.....	1
2 Avioeron vaikutus ja syyt.....	5
2.1 Avioeron vaikutus lapseen ja vanhempaan.....	5
2.2 Avioeroon johtaneet syyt.....	8
2.3 Lapsi avioerossa	9
3 Kiintymyssuhde.....	12
3.1 Kiintymyssuhdeteoria.....	12
3.2 Kiintymyssuhteen muutos avioerossa	13
3.3 Kiintymyssuhdeteoria ja vieraannuttaminen tutkielmani viitekehyksenä	15
4 Vieraannuttaminen ilmiönä	17
4.1 Vieraannuttamisen ilmeneminen	17
4.2 Vieraannuttamisen vaikutukset lapseen.....	19
4.3 Vieraannuttamisen vaikutus kohdevanhempaan.....	21
4.4 Vieraannuttaminen ja sosiaalityö.....	22
5 Tutkimuksen toteuttaminen	26
5.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset	27
5.2 Aineistonkeruumenetelmä ja aineisto.....	28
5.3 Aineiston analyysi	31
5.4 Tutkimuksen eettisyys	33
5.5 Tutkimuksen luotettavuus	34
6 Vieraannuttamisen huomioiminen sosiaalityön käytännöissä	37
6.1 Vieraannuttamisen ehkäiseminen nykypäivän sosiaalityössä	37
6.2 Haasteet vieraannuttamisen ehkäisemisessä.....	45
6.3 Vieraannuttamisen ennaltaehkäisyn tehostaminen sosiaalityössä	53
6.4 Moniammatillisuus vieraannuttamisen ehkäisemisessä	61
7 Tulosten yhteenvetoa ja pohdintaa	65
Lähteet	
Liitteet	
Liite 1: Kyselylomake.....	76
Liite 2: Vanhemmuussuunnitelma.....	78
KUVIO	
Kuvio 1: Valtakunnallisen lapsi ja perhepalveluiden hankkeen muutosta ohjaavia periaatteet.....	55

1 JOHDANTO

Vanhempien avioero voi olla alku uudelle, mutta pahimmassa tapauksessa se voi syventää vanhempien välistä konfliktia, johon helposti myös lapsi joutuu tahtomattaan mukaan. Erossa vanhempien parisuhde ja vanhemmuus erkanevat toisistaan, kun ne avioliitossa ovat nivoutuneet yhteen. Vanhemmilla on näin ollen yhtäaikaisia eri tavalla merkityksellisiä suhteita. Suhteet perustuvat sekä vanhemmuuteen että toisaalta aikuisten keskinäiseen suhteeseen. Avioeron jälkeen vanhempien välisestä suhteesta tulee lapsivälitteinen suhde, halusivat vanhemmat sitä tai eivät. (Kuronen 2003, 106 -107.) Samaan aikaan kun vanhemmat käyvät läpi vaikeaa erokriisivaihetta, heidän on tehtävä myös ratkaisuja lapsen huollon ja tapaamisasioiden suhteen.

Vieraannuttaminen tässä tutkielmassa tarkoittaa sitä, että toinen vanhempi käytöksellään vieraannuttaa lasta avioerotilanteissa toisesta vanhemmasta. Vieraannuttaminen aiheuttaa pahimmassa tapauksessa vanhemman ja lapsen väliseen kiintymyssuhteeseen pitkäaikaisia ja pysyviä vaurioita. Lapsikin voidaan nähdä erossa yhtenä osapuolena, sillä ero on hänelle tärkeiden ihmissuhteiden kannalta merkittävä. Tavallisesti lapsella on kiintymyssuhde kumpaankin vanhempaansa. Avioerotilanne luo uhan näille kiintymyssuhteille. Lapsen kiintymyssuhteiden häiriöttömyys riippuu siitä, millaiseen yhteisymmärrykseen vanhemmat pystyvät eron jälkeen ja minkälaisen arvon vanhemmat antavat vanhemmuudesta toisilleen. (Karttunen 2010, 99-100.)

Mielenkiintoni lähteä tutkimaan kiintymyssuhteen pysyvyyden tukemista ja vieraannuttamisen ehkäisyä on saanut alkunsa omasta henkilökohtaisesta kiinnostuksestani vieraannuttamisen aiheuttamiin haasteisiin lasten ja nuorten elämässä. Lisäksi tein kandidaatintutkielman vuonna 2016, jossa tutkin perhesuhteiden muutosta vanhempien huoltoriidoissa. Tutkielmassani tarkastelin lapsi-vanhempi -suhteita ja niiden rakentumista huoltoriitatilanteissa sosiaalityöntekijöille syntyneiden näkemysten pohjalta. Tutkielmani koostui Vakka-Suomen alueen sosiaalityöntekijöiden haastattelusta. Selvitin, miten eronneen perheen lapsen ja niin kutsutun etävanhemman tapaamiset onnistuivat ja olivat järjestyneet vanhempien eron jälkeen. Tämän ohella selvitin, millaisia haasteita sosiaalityöntekijät olivat näissä tilanteissa kohdanneet. Tutkielmani perusteella sosiaalityöntekijät tunnistivat vieraannuttamisen, mutta siihen puuttuminen ja asian esille ottaminen olivat haasteellisia. Sosiaalityöntekijät eivät aina pystyneet arvioimaan, oliko kyse vanhemman vieraannuttamisesta vai eron tuomista katkeruuden ja vihan tunteista. (Lainio 2016.)

Tässä tutkielmassani selvitän sosiaalityöntekijöiden sosiaalitoimessa ja perheneuvolassa käyttämiä vieraannuttamisen ehkäisemisen toimintatapoja. Lisäksi tutkin lapsi-vanhempisuhdetta vieraannuttamisen ehkäisemisen ja kiintymyssuhteen pysyvyyden ja toimivuuden tukemisen näkökulmasta sosiaalityön kontekstissa. Olen kiinnostunut siitä, miten avioerossa vanhempien ja lasten välistä kiintymyssuhdetta voidaan tukea vieraannuttamisen ehkäisemiseksi. Selvitän myös, mitkä ammattiryhmät voivat sosiaalityöntekijöiden mukaan toimia vieraannuttamisen vastaisessa työssä sosiaalityöntekijöiden tukena. Toivon saavani vastauksen sosiaalityöntekijöiltä siihen, minkä ammattiryhmän edustajien yhteistyö tukisi heidän mukaansa vieraannuttamisen ehkäisemisessä. Tutkielmani perustana on SurveyMonkey-sovellutuksen kautta tekemäni puolistrukturoitu kyselylomake. Kyselylomakkeen lähetin sähköpostitse suoraan sosiaalityöntekijöille. Kunnat ja kaupungit ovat sattumanvaraisesti valittuja. Kyselyn lähetin sekä lastensuojelun sosiaalityöntekijöille sosiaalitoimiin, kasvat-
tus- ja perheneuvoloiden sosiaalityöntekijöille että lastenvalvojille.

Vieraannuttamista on vaikeaa tunnistaa, mutta sen piirteitä on havaittavissa joissakin riitaisissa eroissa. Aihetta ovat Suomessa tutkineet ensimmäisenä Helinä Häkkänen-Nyholm, Taina Laajasalo sekä Tiina Tuuri vuonna 2013. Heidän tekemänsä tutkimus on ensimmäinen Pohjoismaissa toteutettu empiirinen tutkimus, joka käsittelee lapsen vieraannuttamista vanhemmasta (Häkkänen Nyholm ym. 2013, 5). Heidän tutkimuksessaan käydään kattavasti läpi vieraannuttamisen termiä, sisältöä ja sen vaikutusta. Vieraannuttamisoireyhtymä (PAS) on psykiatrinen taudinkuva, jota ei ole vielä kirjattu mielenterveyden tautiluokituksiin. Sitä kuitenkin käytetään työvälineenä vakiintuneesti monissa maissa kuvaamaan eroperheen patologiaa. Muun muassa tšekkiläiset psykologit soveltavat sitä työssään. Vieraannuttamisoireyhtymä on hyväksytty USA:n, Kanadan, Australian ja Israelin oikeuskäytännöissä. (Emt., 992.)

Ehkäisevän työn merkitys vieraannuttamistapauksissa on tärkeä, koska vieraannuttamisen on tutkittu aiheuttavan sitä kohdanneille lapsille jopa koko elämän kestoisia traumoja. Lisäksi vieraannuttaminen on nykyään enemmän esillä Suomessa myös mediassa, ja sen haitallinen vaikutus on huomioitu jo aiemmin esimerkiksi Yhdysvalloissa, jossa aihetta on myös paljon tutkittu. Hannunniemen (2008, 992) mukaan katkerien huoltokiistojen määrät ovat kasvaneet ja vanhempien käyttämät keinot näissä tilanteissa koventuneet. Lasten huonovointisuus on jatkuvassa kasvussa, mikä tarkoittaa, että lasten suojelemiseksi tarvitaan uusia menetelmiä. Suomessa on meneillään lasten, nuorten ja perheiden palvelu-uudistushanke (LAPE), jonka lähtökohtana on asiakaslähtöinen palvelukokonaisuus maakuntien ja tulevaisuuden kuntien toimintaympäristössä. Muutosohjelma on hallituksen kärkihanke, jossa palveluiden painopistettä siirretään kaikille yhteisiin ja ennaltaehkäiseviin palvelui-

hin sekä varhaiseen tukeen ja hoitoon. (Aula, Juurikkala, Kalmari, Kaukonen, Lavikainen & Pelkonen 2016.) Lape-hankkeen tarkoituksena on päästä pois sirpaleisesta kehittämisestä pysyvään ja kokonaisvaltaisempaan muutokseen. Tavoitteena olisi tämän myötä antaa oikea-aikaisia, tarpeeseen vastaavia, yhteensovitettuja ja lapsi- ja perhelähtöisiä palveluita valtakunnallisesti. (STM 2017a.)

Tutkielmassani käytän avioero-käsitettä kuvaamaan vanhempien välistä eroa, on kyse sitten avo- tai avioerosta. Päädyin käyttämään avioero-käsitettä, koska avioeroista löytyy tilastotietoa, jota avoeroista on vaikeampi luoda. Tutkielmassani ei ole tarpeellista tehdä eroa avo- tai avioeron välillä, koska kummassakin tilanteessa on kyse erosta ja perhesuhteiden muutoksesta. Tutkielmani ulkopuolelle rajautuvat käräjäoikeuksissa ratkaistavat lasten huolto- ja tapaamissopimuksiin tai vieraannuttamiseen liittyvät asiat.

Tutkielmassani esiintyvät termit lapsen etu, lapsen oikeus ja lapsen näkökulma. Lapsen etu on yksi nykylastensuojelun ydinkäsitteitä. Lasten huoltoa koskeviin päätöksiin ja lastensuojelun suomalaiseen lainsäädäntöön on asetettu vaatimus, että niiden tulee olla lapsen edun mukaisia. Esimerkiksi vanhempien mielipiteet tai toivomukset eivät saa mennä lapsen edun yläpuolelle. (Pösö 2012, 76.) Lapsen edun käsite on itsessään sisällötön ja asioita voidaan monella eri tavalla perustella ”lapsen eduksi”. Lapsen etu ei käsitteenä tarkoita vain yhtä ainoaa totuutta lapsen parhaasta, vaan jokaisessa tilanteessa on otettava huomioon lapsen etu siinä tilanteessa. Parhaaksi katsottava vaihtoehto tulee toteuttaa, jos se on lapsen etu, vaikka päätös olisi lapsen oman tahdon vastainen. (Aer 2012, 26.) Sosiaalihuoltolaki (1301/2014, 5 §) määrittelee, että kaikissa lasta koskevissa toiminnoissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu, jotta voidaan turvata lapsen tasapainoinen kehitys, kehitystason mukainen huolenpito, turvallinen kasvuympäristö (ruumiillinen ja henkinen koskemattomuus) sekä lapsen kasvu vastuullisuuteen ja itsenäistymiseen.

Lapsen oikeuksien käsite eroaa selvästi lapsen etu -käsitteestä. Lasten oikeuksien käsite liitetään ihmisoikeuksiin. (Pösö 2012, 82.) Lapsen oikeuksien komitean (2013, 4) mukaan lapsen oikeus voidaan jakaa kolmeen ulottuvuuteen: aineellinen oikeus, perustavanlaatuinen tulkintaperiaate ja menettelysääntö. Aineellinen oikeus tarkoittaa, että lapsen etu on ensisijainen asia harkinnan lähtökohdana ja päätöksenteon tavoitteena. Toiseksi lapsen etu on perustavanlaatuinen, tulkintaa ohjaava periaate. Tulkintaperiaatteena lapsen etu velvoittaa valitsemaan eri tulkintavaihtoehtoista sen, jossa lapsen etu parhaiten toteutuu. Kolmanneksi lapsen etu on prosessuaalinen toimintaohje: lapsen edun harkintaan liittyvä analyysi on tuotava esille päätöksentekoprosessissa. (Emt., 4.) Lapsen oikeuksista määritetään YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa. Sopimuksen tärkein tehtävä on perusoikeuksien takaaminen jokaiselle lapselle. Nämä perusoikeudet ovat terveys, koulutus, tasa-arvo ja

turva. (Unicef 2017.) Lasten oikeuksien sopimukseen kuuluu viisi eri periaatetta, jotka ovat lasten yhdenvertaisuus, kunnioitus ihmisarvoa ja perusvapauksia kohtaan, lapsen etu ja oikeusturva. (Pösö 2012, 82-83.)

Lapsen näkökulma on haasteellisempi käsite kuin lapsen etu tai lapsen oikeudet. Lapsen näkökulmasta puhuttaessa voisi olla mahdollista puhua vaihtoehtoisesti lapsen äänestä. Tällä viitataan lapsen asianosaisnäkemys painottavaan orientaatioon. Lapsen näkökulmaa ja ääntä pidetään tärkeänä asiana lastensuojelussa, niin tutkimuksissa kuin asiakastyössä. (Pösö 2012, 85.) Kun puhutaan lapsen näkökulmasta, tarkoitetaan, että vanhempien erotessa vanhemmat osaavat ottaa huomioon myös lapsen osana kokonaisuutta ja osana eroa. Lapsen tilannetta ja lapsen mielipiteitä kuunnellaan ja hänen kanssaan keskustellaan sekä pohditaan lapsen kanssa eron tuomia muutoksia ja sitä, miten tilanne lapsilla näyttäytyy.

Aloitan tutkielmani avioeron vaikutusten ja syiden pohdinnalla. Käsittelen eron vaikutusta sekä lapseen että vanhempaan eri tutkimusten pohjalta. Kolmannessa luvussa keskityn kiintymyssuhdeteorian kattavaan läpikäymiseen. Työni teoreettinen viitekehys on kiintymyssuhde, jonka vaikutus lapsen elämään on kiistaton. Neljännessä luvussa käsittelen vieraannuttamista. Kiintymyssuhteen muuttumiseen tai jopa katkeamiseen voi vaikuttaa vieraannuttaminen, joka on koko työni läpikantava ilmiö. Tarkastelen vieraannuttamisen vaikutuksia sekä lapsiin että vanhempiin. Pohdin neljännen luvun lopussa myös vieraannuttamisen tuomia haasteita sosiaalityön kentällä.

Viidennen luvun alussa esitän tutkimuskysymykseni ja käyn läpi tutkielmani kulkua, menetelmiä sekä luotettavuutta. Kuudessa luvussa kerron analysoimistani tuloksista. Käyn läpi sosiaalityöntekijöiden kokemuksia vieraannuttamisen haasteista ja ennaltaehkäisyn toimintatavoista. Lähestyn myös vieraannuttamisen ehkäisyn toivottuja kehittämisohdotuksia. Tuon esille moniammatillisen työskentelyn tarvetta sekä oikea-aikaisten palveluiden tärkeyttä ehkäisevän työn tukena. Tutkielmani tulosten esille tuomiseksi käytän kyselylomakkeiden vastauksien suoria lainauksia.

2 AVIOERON VAIKUTUS JA SYYT

Eron on prosessi, joka on voinut kestää vuosikausia. Siihen voi sisältyä katastrofin aineksia, mutta myös uuden ja paremman elämän alku. Vanhemmat haluavat uskoa, että lapset selviytyvät luonnostaan vanhempien erosta ja sen aiheuttamasta kriisistä, mutta kyseessä on haitallinen harhakäsitys. (Sinkkonen & Pruuki 2017, 21.) Huoltoriitatilanteissa lapsi-vanhempisuhteet muuttuvat. Puolisoiden väliset konfliktit ja erimielisyydet saattavat etäännyttää lasta vanhemmista. Suhde etävanhempaan heikkenee ja lähivanhemman kanssa vuorovaikutuksessa voi olla jännitteitä. Lapsen ja etävanhemman välinen kanssakäyminen ja tapaaminen vähenevät helposti eron jälkeen. (Karttunen 2010, 69-70.)

2.1 Avioeron vaikutus lapseen ja vanhempaan

Vanhempien avioerossa vanhemman kyky asettua lapsen asemaan ja tarkastella asioita hänen näkökulmastaan auttaa ja tukee myös lasta selviytymään vanhempien avioeron aiheuttamasta elämämuutoksesta. Eron merkitys konkretisoituu lapselle vasta siinä vaiheessa, kun vanhemmat ovat muuttaneet erilleen ja lapsi on hetken elänyt avioeron jälkeistä elämää. Tämä pätee myös vanhempiin, vaikka heillä on paremmat edellytykset suunnitella ja ennakoida tilanteita. (Kääriäinen 2008, 73.)

Vanhempien ero voi muuttaa paljon lapsen ja vanhempien elämässä. Yhtäkkiä toinen vanhempi ei ole koko ajan läsnä ja häntä voi tavata vain sovitusti. Vanhempien erotessa lapsen ja vanhempien välinen suhde voi muuttua monella tavalla, jopa katketa kokonaan. Perhesuhteet ovat tärkeimpiä suhteita, joita ihmisellä on elämässään. (Aaltonen 2015, 19.) Vanhempien eron vaikutuksia lapseen on Suomessa ja maailmalla tutkittu paljon. Monesti ajatellaan, että lapsi sopeutuu ajan kanssa tilanteeseen, mutta myös lapset kokevat vanhempien parisuhteen kariutuessa ohimenevän kriisin. (Sinkkonen 2011a, 173; Valjakka 2002, 39.) Avioeron jälkeen lapsella on sekä lähi- että etävanhempi. Lapsi asuu virallisesti lähivanhemman luona ja tapaa etävanhempaa. Vanhemmat saavat itse päättää kumpi heistä toimii lähi- ja etävanhempana, mutta lapsen mielipide asiasta päätettäessä tulisi ottaa huomioon. Jos vanhemmat eivät saa päätöstä sovinnolla tehtyä, tekee asiasta päätöksen tarvittaessa käräjäoikeus. Vaikka vanhemmilla olisi eron jälkeen yhteishuolto, on lapsen virallisesti oltava kirjoille vain toisen vanhemman luona (Taskinen 2001, 29).

Alan Booth ja Paul Amato (2001) ovat tutkineet lasten oireilua vanhempien erossa. Heidän mukaansa erot, jotka tapahtuvat perheissä, joissa ei juurikaan ole riideltä ja avointa ristiriitaa ei ole

esiintynyt, ovat lapset hyötynyt kuitenkin vanhempien toimivasta läsnäolosta, taloudesta, ympäristöstä ja kavereista. Jos vanhemmat erosivat näistä olosuhteista, oli ero monesti lapselle odottamaton. Lapset kokivat, että heidän oli vaikea hyväksyä eroa ja ymmärtää sitä. Riitaisissa tapauksissa lapset tuntuivat ymmärtävän eron syyn helpommin ja hyväksyvän sen. (Emt. 2001.) Booth ja Alan (2001) pitävät tärkeänä, että lasten ja vanhempien välillä on päivittäistä vuoropuhelua, koska näin lasten on helpompi puhua omista tuntemuksistaan myös vanhemmille. Erotilanteeseen sopeutumiseen auttavat kummankin vanhemman tuki sekä kiinteä ja huolehtivainen suhde. Ilman kummankin vanhemman tukea lapsi saattaa stressaantua ja ylikuormittua omien tuntemuksiensa kanssa. (Emt. 2001) Lapsille yllätyksenä tulevat vanhempien avioerot ovat siis lapselle vaikeampia ymmärtää, joten silloin avioerolla on myös huomattava vaikutus lapseen.

Lapsen tapa reagoida vanhempien avioeroon on yksilöllistä. Se, miten lapsi selviytyy erotilanteesta, on kiinni siitä, millaiset suhteet vanhempien ja lapsen välille on aiemmin luotu ja miten nämä suhteet säilyvät erosta huolimatta. Kiintymyssuhdetta on vaikeaa rakentaa täysin uudelleen suhteita koettelevassa tilanteessa. Tärkeämpää ja helpompaa on kiintymyssuhteen ja siteiden vaaliminen. (Kääriäinen 2008, 81.) Lapsen iällä, persoonallisuudella sekä kasvuhistorialla on vaikutusta siihen, millä tavalla hän reagoi vanhempien eroon. Lapsi saattaa aistia vanhempien eron ennen kuin hän varsinaisesti saa siitä tietää. Alle kouluikäiset näyttävät yleensä suoraan tunteensa ja heidän käytöksensä saattaa muuttua tai jopa taantua. Lapsi saattaa erotilanteesta takertua tiukemmin kiinni jäljelle jääneeseen vanhempaan (lähivanhempi). Takertuminen saattaa johtua pelosta menettää toinen vanhempi. Vanhemmilla lapsilla vanhempien ero saattaa näkyä koulunkäynnin ongelmina, kaveripiiriin tiukasti liittymisenä tai sulkeutuneisuutena ja jopa masentuneisuutena. (Taskinen 2001, 12.) Lapsen emotionaalisista ongelmista suuri osa on peräisin eroa edeltävältä ajalta. Vanhempien riitaiset välit saattavat aiheuttaa stressiä lapsille. Erilaiset psykosomaattiset oireilut (esim. päänsärky, vatsakipu) sekä ahdistuneisuus ja jopa masentuneisuus ovat yleisiä. (Cummings ja Davies 2002.)

Myös iso-britannialainen Carol Smart (2002) on tutkinut lasten mielipiteitä vanhempien erotessa. Suurimman konfliktin erotilanteesta aiheuttivat vanhempien väliset kiistat siitä, kuinka paljon lapsi sai viettää aikaa kummankin vanhemman luona. Tutkimuksen mukaan lapset kärsivät siitä, ettei heillä ollut mahdollisuutta vaikuttaa omaan elämäänsä. Lapset joutuivat luomaan uuden suhteen kumpaankin vanhempaansa. Jotkut lapsista joutuivat viettämään aikaansa vanhemman kanssa, joka vielä kävi läpi eroa ja oli ex-puolison kanssa riidoissa. Osa lapsista kuvaili vanhemman olevan aggressiivinen, levoton ja masentunut. Tällainen tilanne saattoi Smartin (2002) mukaan aiheuttaa ongelmia lapsille.

Konkreettisesti vanhempien avioero näyttäytyy lapselle silloin, kun hän joutuu erilleen toisesta vanhemmastaan. Vanhemmat muuttavat erilleen, ja lapsi muuttaa asumaan toisen vanhemman luokse. Lapsi tapaa toista vanhempaansa sovitusti viikonloppuisin ja loma-aikoina. Avioerotilanteissa vanhemmat usein päättävät lasta kuulematta siitä, kumman luokse lapsi muuttaa asumaan. Laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983, 11 §) sanotaan, että lapsen omat toiveet ja mielipiteet on selvitettävä iän ja kehitystason mukaisesti, jos vanhemmat ovat erimielisiä tapaamis- ja huoltojärjestelyistä. Anja Hannunniemi (2015, 51) toteaa, että lasten identiteettiä ei muodosta ainoastaan se, että hän tietää, ketkä hänen vanhempansa ovat, vaan hänen tulee tuntea vanhempansa. Lapsen tulee saada kokea ja tehdä omien vanhempiensa kanssa asioita, jotta hän saisi henkilökohtaisia kokemuksia vanhemmistaan. Jos toisen vanhemman henkilökohtainen tunteminen estetään tai kielletään, aiheutetaan lapselle koko elämää vaikeuttava identiteettikriisi, joka ratkaisemattomana estää häntä itseään muodostamasta terveelle pohjalle luotuja ihmissuhteita. (Emt., 51.)

Lapsen tilanne vanhempien avioerossa on haastava, jos vanhemmat eivät itse jaksaa omalta surultaan ja murheeltaan ottaa lasta riittävästi huomioon ja keskustella hänen kanssaan. Kirsti Kurki-Suonio (1999, 553-557) on tutkimuksessaan etsinyt hovioikeusaineiston perusteella ihanteellisinta ratkaisuvaihtoehtoa lapsen huollon järjestämiselle vanhempien eroriitatilanteissa. Suomessa 1930-luvulla vanhempien erotessa lapsen huolto on mennyt suoraan äidille. Tutkimuksen mukaan 84 % lapsista asui äidin kanssa. Roolijako näyttäytyi olevan sukupuolijakautunutta. Vuonna 1983 säädetyin lain (laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta) jälkeen yhteishuollosta tuli ihanteellinen ratkaisu huoltoasioihin Suomessa (Emt., 481). Kurki-Suonio (1999, 559) toteaa, että lapsen edun mukainen tulkintaihanne näyttäisi olevan se, että lapsen suhteet kumpaankin vanhempaan säilyvät ja vanhemmat pystyvät yhteistyöhön lasta koskeissa asioissa. Jos äidin, isän tai lapsen väleissä on häiriöitä, vaikuttaa se Kurki-Suonion (Emt., 559) mukaan lapsen keskeisen ihmissuhdeverkoston tasapainoon ja aiheuttaa riskin lapsen edun toteutumiselle. Tällaisella häiriöllä hän viittaa tilanteisiin, jotka joudutaan viemään tuomioistuimen päätettäväksi (Kurki-Suonio 559).

Risto Karttunen (2010, 67) mukaan avioeron vaikutuksia lapsiin on tutkittu lähinnä aikuisten näkökulmasta. On mietitty vain, mitä lapselle tapahtuu eron jälkeen, kuinka lapset oireilevat ja reagoivat tulevaan eroon. Erityisen suurena puutteena Karttunen (2010, 67) kokee sen, ettei avioeroja ole tutkittu lapsen elämysmaailmasta ja hänen merkityksistään käsin. Tutkimatta on se, kuinka lapsi pyrkii selviytymään tilanteesta, miten hän ilmaisee tunteitaan ja miten hän pyrkii vaikuttamaan asioiden kulkuun. Australialaiset Patrick Parkinson, Judy Cashmore ja Judi Single (2006) ovat selvittäneet, miten lapset kokivat eron vaikuttaneen heidän elämäänsä. Puolet nuorista kertoivat, etteivät he voineet vaikuttaa siihen, kumman luona he asuivat vanhempiensa eron jälkeen. Neljäsosan mukaan he

eivät voineet tavata etävanhempansa silloin, kun itse halusivat. Puolet nuorista olisivat halunneet viettää enemmän aikaa etävanhempansa kanssa. Tutkimuksessa kävi myös ilmi, että nuoret pitivät hyvin tärkeänä suhdetta kumpaankin vanhempaan sekä sisaruksiin. (Emt., 2006.) Terhi Mattilan (2013) mukaan eron jälkeinen vanhemmuus sekä huoltoriidat ovat jääneet vähäiselle tutkimiselle Suomessa. Jouko Kiiski (2011, 36) on huomionnut saman asian omassa tutkimuksessaan. Hänen mukaansa Suomessa avioeroa on tutkittu, mutta tutkimuksissa on vielä runsaasti aukkoja. Hän jatkaa (Emt., 2011, 36), että avioeroja voi tutkia monesta eri näkökulmasta ja erilaisella lähestymistavalla.

Tiina Hokkanen (2005) toteaa, että on kyse mistä tahansa asiasta, mikä liittyy lapsen ja vanhemman suhteeseen, parhaiten pärjäävät ne vanhemmat, jotka pystyvät harkitsemaan valintoja ja niiden seurauksia. Hänen mukaansa (Emt.) äitiä pidetään edelleen lapsen ensisijaisena huoltajana eron jälkeen. Isät joutuvat perustelemaan muille, miksi lapsi asuu heidän kanssaan, jos isä on lapsen pääasiallinen huoltaja. Lapsen ja etäisän tapaamisessa näyttäytyi näkemisen vähäisyys, ja etäisät yrittivät viettää aikaa ja käyttää sitä laadukkaasti lastensa kanssa. Toiminnallinen tekeminen näyttäytyi isien ja lasten tapaamisissa ”isätapaisena” asiana. Erovanhemmat joutuivat tasapainottelemaan lapsen kanssa saadun henkisen ja ruumiillisen, läheisyyden suhteen. Hokkasen (2005) mukaan henkinen läheisyys jopa voimistui etäisien ja lasten välillä. Uskoutuminen lapsille näyttäytyi vain äitien ongelmana. Äidit uskoutuivat lapselleen esimerkiksi suhteestaan isään. Tällaista uskoutumista ei ollut havaittavissa isän ja lasten välillä. Ikävän tunteet lasta kohtaan näyttivät liittyvän etävanhemmuuteen ja juuri lasten näkemisten vähäisyyteen. Äidit tunsivat olevansa yksinhuoltajia ja isät tunsivat, ettei heillä ole tarpeeksi vaikutusmahdollisuuksia lastensa elämään. David Knoxin ja Ugo Corten (2007) mukaan 72,7 prosenttia sekä naisista että miehistä koki eron vaikeana prosessina ja he olivat edelleen toipumassa erosta. Avioero koettiin kuormittavana tekijänä. Heidän mukaansa kaikkein vaikeimmaksi asiaksi avioerossa miehistä 63 prosenttia koki lapset. Pääosalla tutkimukseen osallistuvista isistä lapset asuivat äidin luona. Äideistä vain 23 prosenttia mainitsi lapset vaikeimmaksi asiaksi erossa, ja suurimmalla osalla naisista lapsi asui heidän luonaan. Päällimmäiseksi asiaksi erossa naisten vastauksista nousivat rahan puute ja huoli uuden kumppanin löytämisestä.

2.2 Avioeroon johtaneet syyt

Jouko Kiiski (2011, 36) on tutkinut eron syitä ja sen selviytymiskeinoja. Keskeisempinä syinä avioeron kariutumiselle hän mainitsee läheisyyden puutteen, puolisoitten erilleen kasvamisen sekä puolison itsenäistymisen. Vaikka kansainvälisiä tutkimuksia ei voida suoraan soveltaa Suomeen, löytyy Kiiskin tutkimuksesta samoja syitä vanhempien eroille kuin Paul M. de Graaf ja Matthijs Kalmijn

(2006) tutkimuksesta. Heidän tutkimukseensa osallistui 1718 avioeron kokenutta miestä ja naista. Siinä selvitettiin eroon johtaneita syitä vuosien 1949-1996 välillä eronneilta ihmisiltä. Eron syyt oli jaoteltu kolmeen eri kategoriaan, jotka olivat parisuhteeseen liittyvät asiat, käytökseen ja käytösongelmiin liittyvät asiat sekä kotitöihin ja työnjakoon liittyvät asiat. Nykyisinä erojen syinä tutkimuksessa painottuvat puolisoiden tunne erilleen kasvamisesta, puolison riittämätön huomioiminen sekä puhumattomuus. Eron syyt ovat siis vuosien varrella siirtyneet enemmän käytökseen liittyvistä häiriöistä (väkivalta, alkoholi) parisuhdeongelmiin (puhumattomuus, läheisyyden puute yms.). Niissä perheissä, joissa oli lapsia, syitä eroon tarvittiin enemmän kuin lapsettomissa perheissä. Lapsellisissa perheissä ero oli harvinaisempi kuin lapsettomissa. (Emt.)

Pirjo Paajasen (2003, 70-71) Väestöliitolle tekemässä tutkimuksessa selvitettiin, mitkä asiat olivat aiheuttaneet Suomessa avioeron vuonna 1995 solmituissa avioliitoissa. Vastaajilla oli 28 valmista syyvaihtoehtoa avioerolle, ja heillä oli myös mahdollisuus lisätä listaan itse tärkeäksi kokema syy listaan. Vastaajat valitsivat 2-5 syytä erolleen. Kyselytutkimuksen mukaan eron tärkeimpinä syinä koettiin olevan rakkauden ja läheisyyden puute, vaikeudet puhua ja selvittää erimielisyyksiä sekä parisuhteen hoitamattomuus. Hänen tutkimuksessaan näkyi myös samankaltaisia tuloksia kuin De Graafin ja Kalmijn (2006) tekemässä tutkimuksessa. Uskottomuus oli eroon johtanut syy lähes puolella vastaajista. Mustasukkaisuus oli syynä kahdella vastaajalla viidestä ja alkoholin ja päihteiden käyttö oli avioeroon johtanut syy noin kolmasosalla vastaajista. Fyysisen väkivallan oli naisista eron syyksi maininnut noin neljäsosa. (Paajanen 2003, 70-72.) Jari Sinkkosen ja Heli Pruukin (2017,20) mukaan yleisin eron syy on puolisoiden välinen kommunikaatio-ongelma.

2.3 Lapsi avioerossa

Parisuhteen päättyminen vaikuttaa vuosittain moneen naiseen, mieheen ja lapseen. Vanhempien eron vaikutuksia lapseen on sekä Suomessa että muualla tutkittu paljon. Yleisesti ajatellaan, että lapsi sopeutuu ajan kanssa tilanteeseen, mutta myös lapset kokevat vanhempien parisuhteen kariutuksessa ohimenevän kriisin. (Sinkkonen 2011, 173; Valjakka 2002, 39; Sinkkonen & Pruuki 2017, 21.) Risto Karttunen (2010,67) kirjoittaa, että avioeron vaikutuksia lapsiin on tutkittu lähinnä aikuisten näkökulmasta katsottuna. On mietitty vain, mitä lapselle tapahtuu eron jälkeen, kuinka lapset oireilevat ja reagoivat tulevaan eroon. Erityisen suurena puutteena Karttunen (2010, 67) näkee sen, ettei avioeroja ole tutkittu lapsen elämysmaailmasta ja hänen merkityksistään käsin. Tutkimatta on se, kuinka lapsi pyrkii selviytymään tilanteesta, miten hän ilmaisee tunteitaan ja miten hän pyrkii vaikuttamaan asioiden kulkuun.

Konkreettisesti ero näyttäytyy lapselle silloin, kun hän joutuu erilleen toisesta vanhemmastaan. Erossa vanhemmat muuttavat erilleen ja lapsi muuttaa asumaan toisen vanhemman luokse. Lapsi tapaa toista vanhempaa sovitusti viikonloppuisin ja loma-aikoina. Erotilanteissa vanhemmat usein päättävät lasta kuulematta siitä, kumman luokse lapsi muuttaa asumaan. Laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (361/1983) 11§:ssä kuitenkin todetaan, että lapsen omat toiveet ja mielipiteet on selvitettävä iän ja kehitystason mukaisesti, jos vanhemmat ovat erimielisiä tapaamis- ja huoltojärjestelyistä. Lapsen tilanne vanhempien avioerossa on haastava, jos vanhemmat eivät itse jaksaa omalta surultaan ja murheeltaan ottaa lasta riittävästi huomioon ja keskustella hänen kanssaan. Vanhempien on hyvä ottaa yhteyttä perheneuvolaan, sosiaalitoimeen tai oman kuntansa perhe- ja kasvatusterveystieteeseen, jos omat voimavarat tai läheisten apu eivät riitä tukemaan häntä itseään ja lasta avioerotilanteessa.

Parkinson, Cashmore ja Single (2006) selvittivät, miten nuorten kasvatusta oli järjestetty vanhempien eron jälkeen. He haastattelivat kuuttakymmentä 12-19 vuotiasta nuorta. Puolet nuorista kertoivat, etteivät he voineet vaikuttaa olleenkaan siihen, kumman luona he asuivat vanhempien eron jälkeen. Neljäsosan mukaan he eivät voineet tavata etävanhempansa silloin, kun itse halusivat. Puolet nuorista olisi halunnut viettää enemmän aikaa etävanhempansa kanssa. Heidän mukaansa nuoret pitivät hyvin tärkeänä suhdetta kumpaankin vanhempaan sekä sisaruksiin. Hannariikka Linnavuori (2007, 154-155) on selvittänyt lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Hän haastatteli 20 vuoroasuvaa nuorta. Haastateltujen lasten kokemus vuoroasumisesta oli positiivinen. He tunsivat, että heillä on kaksi kotia. Vuoroasuminen ei lasten itsensä mielestä vaikuttanut koulunkäyntiin eikä kaverisuhteisiin. Rasakaana asiana osa lapsista tunsikin tavaroiden pakkaamisen, mutta hyvinä puolina läheisen suhteen säilymisen kumpaankin vanhempaan. Lapset kokivat, että vuoroasuminen oli paras ratkaisu sen jälkeen, jos vanhemmat eivät voineet enää asua yhdessä. Vain yhden lapsen mielipidettä oli kysytty, ennen kuin asumisesta oli päätetty. Lasten toiveena kuitenkin oli, että heidän mielipidettään kysyttäisiin. Suurimmalle osalle lapsista vanhempien välinen vuorovaikutus näyttäytyi hyvänä. Noin 1/3 osa oli sitä mieltä, että se voisi olla parempi. Karttusen (2010, 99-100) mukaan lapsikin voidaan nähdä erossa yhtenä osapuolena, sillä ero on hänelle tärkeiden ihmissuhteiden kannalta merkittävä. Tavallisesti lapsella on kiintymyssuhde kumpaankin vanhempaan. Avioerotilanne luo uhan näille kiintymyssuhteille. Lapsen kiintymyssuhteiden häiriöttömyys riippuu siitä, millaiseen yhteisymmärrykseen vanhemmat pystyvät eron jälkeen ja minkälaisen arvion vanhemmat antavat vanhemmuudesta toisilleen. (Emt., 99-100)

Jari Sinkkosen (2017a, 14-15) mukaan valtaosa eronneista vanhemmista pystyy avioeron ensihämennyksen jälkeen hyvään tai siedettävään yhteistyöhön toisen vanhemman kanssa. Sillä, miten

asiat sujuvat avioeron jälkeen, on yhteys siihen, miten suhde on joskus solmittu, miten parisuhde on toiminut ja mihin se on kariutunut. Lapsen hyvinvoinnin näkökulmasta merkitystä on sillä, eroavatko vanhemmat riitaisasta avioliitosta vai liitosta, joka on lapsen mielestä ollut sopusointuinen. Vanhempien avioero voi tulla helpotuksena lapselle, jos vanhempien liitto on ollut riitaisa. Jos vanhempien parisuhde on ollut pääasiallisesti toimiva, voi ero olla lapsen mielestä odottamaton sokki. (Emt., 14-15.)

Vanhempien välisellä yhteistyökyvyllä on merkitystä myös lasten tapaan selvitä vanhempien avioerosta. Parisuhteen päättymisen vaikuttaa koko perheeseen ja aiheuttaa muutoksia jokaiselle perheenjäsenelle. Eron jälkeisen vanhemmuuden uudelleen muotoutumisella on merkitystä perheen välisiin vuorovaikutussuhteisiin. (Kääriäinen 2008, 82.) Vanhemmuuden jatkuvuus on vahva huolenpitoon liittyvä normi vanhempien avioeroissa. Huoltajuus voidaan ratkaista eri tavoilla, mutta normatiivinen paine Suomessa vanhemmuuden jatkamiseen eron jälkeen on yhteishuolto. Vanhemmuuden jatkuvuutta perustellaan lapsen omista tarpeista käsin. (Autonen-Vaaranieniemi 2012, 110.)

3 KIINTYMYSSUHDE

Teoreettinen viitekehys tutkimuksessa on tärkeä, koska se määrää, millainen aineisto kannattaa kerätä ja mitä menetelmää tulee käyttää sen analysoimisessa (Alasuutari 2011, 83). Teoreettista viitekehystä miettiessä tutkija valitsee, mitä teorioita ja tutkimuksia hän ottaa omaan työhönsä. Tutkijan oma tutkimus perustuu jo olemassa olevaan alan tietovarantoon. (Kananen 2014, 51.) Tutkimuksen teorian löytäminen voi olla haasteellista, ja tämän vuoksi tutkijan on hyvä tutustua huolella alan kirjallisuuteen, tutkimuksiin sekä artikkeleihin. Tutkijan on tarkkaan harkittava, mikä teoria sopisi hänen oman tutkimuksensa viitekehyyksi. Tutkimuksen tulee aina perustua tieteelliseen ja tutkittuun tietoon. On kyseessä sitten laadullinen tai määrällinen tutkimus, se ei voi olla teorialatonta, jos sillä on tutkimuksen status (Tuomi & Sarajärvi 2002, 19).

Tutkielmani teoreettinen viitekehys on kiintymyssuhdeteoria. Kiintymyssuhde alkaa muodostua lapsen syntymästä lähtien. Se muodostuu häntä hoivaaviin ihmisiin. Lapsi oppii luottamaan ja turvautumaan hänelle läheiseksi kokemiinsa ihmisiin, yleensä vanhempiinsa. Jari Eskola ja Juha Suoranta (2003, 80) toteavat, että teoriaan suhtautumista helpottaa ymmärrys teoriasta tutkijan työn ajatuspohjana. Vieraannuttamisen yhteys kiintymyssuhteeseen näkyy siinä vaiheessa, kun toinen ihminen (yleensä toinen vanhempi) eron jälkeen vaikeuttaa etävanhemman ja lapsen välistä kiintymyssuhdetta.

Seuraavaksi keskityn kiintymyssuhdeteoriaan, sen eri ilmenemismuotoihin sekä siihen, millaista kiintymys voi olla. Luvun lopussa (3.4) kerron, miksi kiintymyssuhteen ylläpitäminen on tärkeää ja mitä kiintymyssuhteelle voi tapahtua vieraannuttamistilanteissa.

3.1 Kiintymyssuhdeteoria

Kiintymyssuhdeteorian juuret ovat lähtöisin 1970-luvun taitteesta, jolloin sitä ovat alun perin tutkineet brittiläinen psykoanalyytikko ja psykiatri John Bowlby (1969) ja amerikkalainen psykologi Mary Ainsworth (1978). Teorian englanninkielinen nimi on ”attachment theory”. Suomen kielessä ”attachment theory” -käsitteestä on käytetty käsitteinä ”kiintymystä” tai ”kiintymyssuhdetta”. Kiintymyssuhde nimitys on nykyään vakiintunut kielenkäyttöömme. (Sinkkonen 2012, 29.) Kiintymyssuhde kehittyy ja muodostuu jo varhaislapsuudessa (Antikainen 2007, 108). Kiintymyssuhdeteorian pohjana on turvallisuus. Lapsen kiintymyksen kohteen tärkein tehtävä on luoda lapselle turvallisuuden tunne. Kun lapsi tuntee olonsa turvalliseksi, hän voi leikkiä vapaasti ja tarkastella ympäristöään.

Turvallisuuden tunne rakennetaan lapselle yhä uudelleen ja uudelleen, kun hän on kohdannut vaaran uhkaavan häntä. Varttumisen myötä lapsi oppii ottamaan vastuuta myös omasta turvallisuudestaan. (Hughes 2011, 31-32.)

Myös Raija Leena Punamäen (2011, 107 – 109) mukaan lapsen ensimmäisen vuoden kehityksellä, kasvulla sekä varhaisilla vuorovaikutuskokemuksilla on vaikutusta lapsen myöhempään kehitykseen. Vauvaiässä lapsen emotionaalinen, neurofysiologinen ja sensomotorinen kehitys on aktiivista ja jatkuva. Vauvoilla on tarve muodostaa vuorovaikutus läheisen ihmisen kanssa. Vauvat pyrkivät säätelemään ja valikoimaan ympäristön viestejä ja toimimaan halutulla tavalla. Perhe (isä, äiti, sisarukset) ovat läsnä vauvan kehityksessä. Vauva oppii elämään osana perhettä ja kasvamaan siinä. (Emt., 108-109.) Jos vanhemmat eroavat, tapahtuu näille varhaisesta lapsuudesta asti rakentuneille kiintymyssuhteille muutos.

Kiintymyssuhdeteorian mukaan kiintymyssuhteen voi jakaa joko turvallisiin tai turvattomiin kiintymyssuhteisiin. Ainsworth (1978) erotti tutkimuksessaan kolme varhaislapsuuden kiintymyssuhdemallia, jotka olivat luottavainen, välttelevä tai ristiriitainen. (Ainsworth 1978, Linden 2013, Sinkkonen 2012, Hautamäki 2011). Turvallisessa kiintymyssuhteessa lapsi on turvallisesti kiinnittynyt hoitajaansa, ja hän elää ennakoitavassa ympäristössä, jossa on selkeä rytmi ja säännönmukaisuus. Tällaisessa kiintymyssuhdemallissa lapset pystyvät viestimään omia tunnetilojaan avoimesti. Välttelevässä kiintymyssuhteessa lapsi luottaa äitiin, mutta hän ei voi vedota tähän tunteilemalla. Välttelevässä kiintymyssuhteessa elävien lasten äidit eivät kannusta lasta tulemaan lähelleen, ja lapsilla on vaikeuksia ilmaista kielteisiä tunteitaan. Ristiriitaisessa kiintymyssuhteessa lasten äidit ovat ailahtelevia ja epä johdonmukaisia toiminnoissaan. Lapsi ei tiedä, miten äiti reagoi milloinkin, ja lapsi itse sekä hakee että vastustaa kontaktia. (Sinkkonen 2012, 44-45; Hautamäki 2011, 35-36.)

3.2 Kiintymyssuhteen muutos avioerossa

Tutkielmani keskeisenä käsitteenä on lapsen ja vanhemman välinen kiintymyssuhde vanhempien avioerossa ja sen jälkeen. Vanhempien ero on lapselle merkittävä muutos keskeisten kiintymyssuhteiden verkostossa. Se, miten lapsi reagoi eroon, riippuu monista tekijöistä. Vanhempien konfliktin ilmiäsu, heidän yhteistyökykynsä, lapsen ikä, lapsen omien kiintymyssuhteiden laatu sekä lapsen kyky ymmärtää ihmissuhteiden merkitystä vaikuttavat asiaan. (Karttunen 2010, 85.) Kiintymys kertoo suhteesta, joka lapsella on vanhempaansa, ei suhteesta, joka vanhemmalla on lapseensa. Kun lapsi on turvallisesti kiinnittynyt vanhempaansa, hän voi turvata ja tukea häneen tarvittaessa. Vanhempi ei sen sijaan turvaa lapseensa saadakseen turvaa ja tukea, vaan hän hakee näitä elämänkumppaniltaan, omilta vanhemmiltaan tai ystäviltään. (Hughes 2011, 25.) Vanhempien avioeroissa lapsi

ei aina pysy keskiössä ja sen vuoksi lapsi saattaa ruveta reagoimaan omalla tavallaan eroon. Vanhempien välinen suhde vaikuttaa väistämättä jollakin tavalla lapsen ja toisen vanhemman suhteeseen. Erossa vanhemmat saattavat olla niin katkeroituneita, että halutessaan pahaa toiselle vanhemmalle, he eivät ymmärrä, että se voi samalla vaikuttaa negatiivisesti lapseen.

Bowlby (1969) korostaa lapsen tunneilmaisuihin ja toimintoihin kohdistuvan herkkävireisen kohtaamisen ja vuorovaikutuksen ensisijaista merkitystä lapsen minäkuvalle ja vuorovaikutuskyvyille. Hän on luonut kiintymyssuhteen perusteet pohjautuen kolmeen toisiinsa liittyvään tieteelliseen teokseen ”Attachment and Loss” vuosina 1969, 1973 ja 1980. Pääajatuksena näissä teoksissa Bowlbylla on ollut lapsen kokema äidin rakkauden menetys ja miten se voi vaikuttaa lapsen kehitykseen ja kasvuun. Ainsworth kehitti kokeellisen aselman, jonka avulla hän tutki pienten lasten kiintymyssuhdetta ja kiintymyssuhteen yksilöllisiä eroja. Aikuisten kiintymyssuhdemallia tutkinut Mary Main siirtyi ulkoisen käyttäytymisen havainnoinnista aikuisen kiintymyssuhdetta koskevien sisäisten edustusten tutkimiseen. Hän kehitti yhdessä Ruth Goldwynin kanssa Adult Attachment Interview (AAI) -menetelmän, joka mahdollisti aikuisten ja lasten kiintymyssuhdemallien vertailun. Patricia Crittendenin on soveltanut kiintymyssuhdeteoreettisia menetelmiä epätavallisiin tilanteisiin, esimerkiksi lapsia kaltoin kohteleviin perheisiin. Hänen mukaansa lapsi kehittää kiintymyssuhteen itsensä suojelemiseksi kasvuympäristön vaaroja vastaan. (Hautamäki 2011, 29 – 39.)

Kiintymyssuhde lapsen ja vanhemman välillä syntyy jo varhaisessa vuorovaikutuksessa (Bowlby 1973; Punamäki 2011, 108). Avioero muuttaa tätä kiintymyssuhdetta vanhemman ja lapsen välillä. Etävanhempi, joka ennen on asunut yhdessä lähivanhemman kanssa, näkee lasta harvemmin ja asuu eri osoitteessa. Lapselle tämä on muutos aiempaan, ja jokainen reagoi muutokseen omalla persoonallisella tavallaan. Kiintymyssuhteen jatkuminen avioeron jälkeen on kiinni vanhemmista ja heidän tavastaan ottaa lapsi huomioon erossa ja sen jälkeisessä lapsen huollossa. (Sinkkonen 2011, 173-174, 178-179.)

Kiintymyssuhde saattaa joskus muuttua ja rakentua eri tavalla avioerotilanteissa etävanhemman ja lapsen välillä. Joskus vanhempien huoltoriitojen aikana lapsen ja etävanhemman suhde voi muuttua paljonkin, jos ennen turvallinen kiintymyssuhde jostain syystä katkeaa. Kiintymyssuhteen laatuun vaikuttaa se, miten vanhemmat pystyvät hoitamaan vanhemmuuteensa liittyviä asioita eron jälkeen ja miten he kohtelevat toisiaan sekä minkälaisen kuvan he antavat lapselle toisesta vanhemmasta. Lapsen ja vanhemman välistä kiintymystä heikentää tai vahvistaa lapsi-vanhempi-suhteen vastavuoroisuus. Kiintymyssuhteen kehitykseen voi liittyä erilaisia vaiheita, kuten esimerkiksi vanhempien

avioero. Avioerotilanteessa turvallisesti kiinnittyneestä lapsesta saattaa tulla turvattomasti kiintynyt. (Punamäki 2001, 174-175.)

Kiintymyssuhdetta on tutkittu riitaisissa avioeroissa lähinnä lapsen ja vanhemman kahdenvälinen suhde huomioiden, ei osapuolten kolmenkeskeistä suhdetta (Antikainen 2007, 116-117). Suomessa kolmenkeskisyyttä on tutkinut Sinkkonen (Sinkkonen 2005). Mari Antikaisen (2007, 117-118) mukaan erotilanteissa pitäisi kiintymyssuhde ottaa huomioon kolmiosuhteena; isän, äidin ja lapsen välillä. Avioliiton aikana lapsella on muodostunut tietynlainen kiintymyssuhde kumpaankin vanhempaan eikä vain toiseen vanhempaan. Lisäksi Antikaisen (2007, 117) toteaa, että ydinperheen hajotessa lapsen kyky palata vakiintuneiden ihmissuhteiden ”turvasatamaan” vaarantuu, jos lapsen ihmissuhteita ei suojata erossa.

Tutkielmassani lapsen tilannetta vanhempien erossa arvioidaan vieraannuttamisen aiheuttaman kiintymyssuhteen puuttumisen ja ehkäisemisen kannalta. Lapsi on siis aikuisten arvioinnin kohteena siinä, miten hän reagoi, oireilee tai toimii muuttuneessa perhetilanteessa. Karttusen (2010, 66) mukaan 1980-luvulle asti tehtyjen tutkimusten perusteella lapsen oireet erovaiheessa johtuivat vanhempien omista tai keskinäisistä ongelmista. Näin ollen auttaminen on silloin perustunut parisuhteen uudelleenjärjestelyihin erotilanteissa.

3.3 Kiintymyssuhdeteoria ja vieraannuttaminen tutkielmani viitekehyksenä

Kiintymyssuhde lapsen ja vanhemman välillä muodostaa pohjan lapsen turvallisuuden tunteen kehitykselle. Lapsi kiintyy isään ja äitiin ja heille muodostuu tietynlainen kiintymyssuhde toisiinsa. Kiintymyssuhdeteorian kautta tarkastelen tutkielmassani eronneen perheen perheenjäsenten vuorovaikutuksen tukemista vieraannuttamistilanteissa. Ennen eroa perhe on muodostanut tietynlaisen ”kiintymyssuhdepiirin”, johon ovat kuuluneet perheen kaikki jäsenet. Tämä ”kiintymyssuhdepiiri” on tuonut turvaa perheen jokaiselle jäsenelle. Eron myötä tämä kiintymyssuhdepiiri särkyä ja kaikkien osapuolien on rakennettava uusi kiintymyssuhde toisiinsa toisella tavalla. Kiintymyssuhteesta irtautuminen saattaa olla pitkä prosessi, vanhemmilla (toisistaan) ja samalla kiintymyssuhteen jatkuminen lasten kanssa haastavassa tilanteessa vaatii voimia vanhemmilta. Haluan myös selvittää, miten kiintymyssuhdetta lapsen ja vanhemman välillä voisi vieraannuttamistilanteissa tukea sosiaalityön avulla. Koen tärkeäksi sen, että vanhempien riitaisissa avioeroissa pystyttäisiin tukemaan lasten suhdetta kumpaankin vanhempaan.

Lapsen ja vanhemman kiintymyssuhteen laatu voi muuttua vanhempien avioeron myötä paljonkin joko lapsesta itsestään johtuvista syistä tai vanhemman vuoksi. Avioero on kriisin paikka jokaiselle,

myös lapselle. Lapsi saattaa olla kiukkuinen ja ymmärtämätön vanhempien eroon johtaneista syistä. Hän voi osoittaa mieltään tai käyttäytyä muuten normaalista poikkeavalla tavalla. Avioero ei ole aina vanhempien yhteinen päätös ja näin ollen vanhempien välille voi syntyä riitoja ja konfliktitilanteita, jotka vaikuttavat vanhempien välisiin suhteisiin. Vieraannuttamisilmiön valitseminen tutkielmani viitekehyyksiksi kiintymyssuhdeteorian ohella on olennainen asia silloin, kun avioerotilanteissa vanhempien väliset ristiriidat johtavat lapsen vieraannuttamiseen toisesta vanhemmasta. Kun lasta vieraannutetaan toisesta vanhemmasta, kärsii aina silloin lapsen ja vieraannutettavan vanhemman välinen kiintymyssuhde. Kiintymyssuhde ja vieraannuttaminen linkittyvät vahvasti yhteen silloin, kun puhutaan vanhempien välisistä huoltoriidoista ja niiden ulottuvuuksista.

Edellä olen kuvannut kiintymyssuhdeteoriaa ja sen merkitystä lapselle varhaisessa lapsuudessa ja vuorovaikutuksen peruspilarina. Olen pyrkinyt tuomaan esille vanhempien avioeron aiheuttaman muutoksen lapsen ja vanhempien välisiin kiintymyssuhteisiin. Huoltoriidassa vanhempien väliset huonot suhteet vaikuttavat myös lapseen. Vanhempien väliset ristiriidat avioerotilanteissa tai katkeavuuden tunteet saattavat johtaa lapsen vieraannuttamiseen toisesta vanhemmasta, ja näin ollen kiintymyssuhde muotoutuu lapsella uudestaan vanhempiinsa. Vieraannuttamisen vaikutukset voivat olla lapsella pitkäkestoisiakin, ja kiintymyssuhteiden häiriötön jatkuvuus on kiinni vanhempien väleistä ja yhteisymmärryksestä lapsen asioiden hoitamisessa.

4 VIERAANNUTTAMINEN ILMIÖNÄ

Vieraannuttamisesta keskustellaan paljon, mutta harvat ammattilaiset hallitsevat sen todellisuudessa. Vieraannuttamista on vaikea tunnistaa. Jos vieraannuttamisen tunnistaisi helposti, olisi siihen löydetty ennaltaehkäiseviä ja puuttumisen toimintamalleja jo vuosia sitten. Ongelmat ja haasteet jatkuvat kuitenkin vanhempien riitaisissa eroissa, joten kyse on vaikeasti havaittavasta ja hallittavasta ilmiöstä. (Hannunniemi 2015, 30.)

Vieraannuttaminen on vähän tunnettu ilmiö Suomessa, mutta sitä tapahtuu myös Suomessa. Avioerojen vuosittainen määrä on suuri ja moni lapsi kokee vanhempiensa eron. Vanhempien väliset riidat, katkeruus ja viha saattavat huoltoriitatilanteissa johtaa lapsen vieraannuttamiseen toisesta vanhemmasta. Vieraannuttamiselle ei ole olemassa yhtä yhteisesti hyväksyttyä määritelmää, vaan siitä löytyy erilaisia määritelmiä (Häkkänen-Nyholm, Tuuri & Laajasalo 2013, 20).

Miten erottaa toisistaan vieraannuttaminen ja riitaisa avioero? Mistä sosiaalityöntekijä tai perheen kanssa toimiva muu viranomainen voi olla varma, että kyseessä on vieraannuttaminen eikä vaikean avioeron aiheuttamat haasteet ja katkeruuden tunteet? Peggie Wardin ja Harvey Campbellin (1993) mukaan vieraannuttamisesta on kyse silloin, kun vanhempi käyttää lasta omien emotionaalisten tarpeidensa vuoksi välineenä toteuttaakseen omia emotioitaan tai pitämällä lasta pelinappulana rangaistakseen toista vanhempaa. Hannunniemi (2008, 995) toteaa, että Suomessa ei tunnisteta vieraannuttamista ja sen vuoksi siihen puuttuminen oikealla tavalla on haasteellista. Häkkänen-Nyholm ym. (2013) mukaan vieraannuttaminen on tämän päivän Suomessa enenevissä määrin puhuttava asia vanhempien vaikeiden huoltoriitojen yhteydessä.

4.1 Vieraannuttamisen ilmeneminen

Vieraannuttaminen pitää sisällään ajatuksen siitä, että lapsen ja vieraannuttamisen kohteena olevan vanhemman välillä on ennen eroa ollut normaali ja tunnesävyltään myönteinen suhde, joka on eron jälkeen muuttunut selvästi ja vieraannuttava vanhempi ei ole kuitenkaan lapselle vahingoksi. Vieraannuttamisessa esiintyy sellaista tiedostettua tai tiedostamatonta toimintaa ja käyttäytymistä, jolla vieraannuttava vanhempi pyrkii vahingoittamaan lapsen ja vieraannutettavan vanhemman vuorovaikutusta. (Häkkänen 2010, Häkkänen-Nyholm-Laajasalo-Tuuri 2013, Gardner 2002.) Hannunniemen mukaan (2012, 372) Richard Gardner 1985 esitteli käsitteen PAS (Parental alienation syndrome). Gardner ei pitänyt vanhempia tasa-arvoisina riitapukareina, jotka olisivat aiheuttaneet lapselle yhtä paljon ongelmia, vaan hän nimesi toisen vanhemman syylliseksi perheen ongelmiin. (Emt., 372.)

Vieraannuttamista on olemassa eriasteista. Pahimmassa tapauksessa vanhemman ja lapsen välit menevät kokonaan poikki. Toista vanhempaa ei enää kutsuta valmistujaisiin tai häihin. Jopa yhteys lapsenlapsiin katkeaa. Useimmissa tapauksissa vieraannuttaminen on kuitenkin vain osittaista. Tällöin vieraannuttaja vanhemman käytös vahingoittaa etävanhemman ja lapsen välistä suhdetta, mutta se ei katkea kokonaan. (Warshak 2012, 29.)

Vieraannuttamista tosiasiallisena toimintana eli vieraannuttavaa käytöstä kutsutaan englanniksi *parental alienation*, (PA). Lääketieteessä termi sen sijaan on *parental alienation syndrome* (PAS). Viime vuosina vieraannuttamisesta puhuttaessa PA ja PAS -termi on varattu vain sellaisiin tilanteisiin, joissa lapselle on diagnosoitu täysin kehittynyt vieraannuttamisoireyhtymä. Syynä erotteluun on ollut se, että vieraannuttaminen saataisiin uuteen amerikkalaiseen tautiluokitukseen DSM-5:een. Seuraavassa on yhteenveto vieraannuttamisen (PA) ja vieraannuttamisoireyhtymän (PAS) eroista. (Hannunniemi 2015, 24.)

Vieraannuttaminen, PA

- *yleistermi tai tosiasiallista toimintaa
- *maallikot sekä tuomarit käyttävät
- *perehdytys lyhyt
- *yhtä henkilöä koskeva
- *mahdollisuus käyttää empiirisissä tutkimuksissa
- *ei erottele vieraannuttamisen syitä

Vieraannuttamisoireyhtymä, PAS

- *lääketieteellinen de facto diagnoosi
- *vain psykologi ja lääkäri käyttävät
- *korkeatasoinen ammatillinen osaaminen
- *koko perhettä koskeva oireyhtymä
- *mahdoton käyttää empiirisissä tutkimuksissa
- *perustuu tahalliseen vieraannuttamiseen ja nimeää toisen vanhemman aiheuttajaksi

(Hannunniemi 2015, 24)

Vieraannuttamisessa (PA) voidaan käyttää erilaisia toimintatapoja ja käyttäytymismalleja. Häkkänen-Nyholm ym. (2013, 22-24) ovat kirjassaan kartoittaneet ulkomaille yleisimmin käytettyjä toimintatapoja vieraannuttamisessa. Niitä olivat muun muassa vanhemman yhteydenpidon toistuva rajoittaminen tai kontrollointi, toistuva vanhemman mustamaalaaminen ym. syytökset, kieltäytyminen puhumasta vanhemmasta tai kuulemasta mitään hyvää tästä, perättömien ja valheellisten asioiden kertominen, negatiivisella elekielellä viestiminen lapsen läsnä ollessa, lapsen rohkaiseminen haukkumaan tai kritisoimaan vanhempaa, vanhemman syyttäminen lapsen ongelmista, perusteettomien

rikosilmoituksen tekeminen, muuttaminen kauas vieraannutettavasta vanhemmasta, vanhemman yhteydenottoyritysten huomiotta jättäminen tai mitätöinti, itsensä esittäminen syyttömänä eron johtaneesta tilanteesta ja lapsen uhkaaminen ja kiristäminen. Tällaisia lapseen kohdistuvia manipulointikeinoja vieraannuttaja vanhempi voi kohdistaa lapseen. Näillä keinoilla lapsi sidotaan mukaan avioeron vanhemmassa herättämiin katkeruuden ja koston tunteisiin. (Häkkänen-Nyholm ym. 2013, 24.)

Vieraannuttaja on yleensä lähivanhempi, koska heillä on tiiviimpi suhde lapseen kuin etävanhemmalla. (Hannunniemi 2015, 31.) Vieraannuttajana voivat toimia myös lähi- ja etävanhemman lisäksi esimerkiksi isovanhemmat, naapurit ja näin katkaista lapsen suhteen vanhempiinsa (Hellbom-Sjögren 2013).

4.2 Vieraannuttamisen vaikutukset lapseen

Jos vanhempien avioerotilanteissa esiintyy vieraannuttamista, vaikuttaa se eronneen perheen jokaiseen perheenjäseneseen. Eniten vieraannuttamisesta varmastikin kärsii lapsi, joka on joutunut vanhempien riidan keskelle ja hänelle jo lapsuudessa muodostuneet kiintymyssuhteet vanhempiinsa muuttuvat. Wardin ja Campbellin (1993) mukaan vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta vaikuttaa lapsen terveeseen kasvuun kielteisesti. Toiseksi, lapsen psyykelle on vahingollista, jos hän ei saa pitää yllä suhdetta kumpaankin vanhempaansa. Kolmanneksi, jos kyse ei ole lapsen vahingoittamisesta, niin ei ole oletettavaa, ettei lapsi haluaisi viettää aikaa myös toisen vanhemman luona. Näiden ohella vieraannuttaminen saattaa aiheuttaa tilanteen, jossa lapsi joutuu ”valitsemaan puolensa” vanhempien suhteen. Jos lapsi joutuu valitsemaan vanhempiensa välillä, tämä on vahingollista hänelle, jos tuloksena on se, että niin sanottu ”häviävä” vanhempi joutuu poistumaan lapsen elämästä kokonaan. (Emt. 1993) Amy Bakerin (2005a) mukaan lapsuudessa ja nuoruudessa vieraannuttamiselle altistuneet lapset kertoivat aikuisena, miten he oli kärsineet alhaisesta itsetunnosta ja päihteidenkäytöstä. Vieraannuttaminen oli myös vaikuttanut heidän omaan tapaansa toimia vanhempana omille lapsilleen. Monilla vastaajilla oli vaikeuksia vielä vuosienkin jälkeen luottaa itseensä ja muihin ihmisiin. Heillä oli myös ongelmia sitoutua parisuhteeseen. Heillä oli alituisena pelkona hylätyksi ja jätetyksi joutuminen. Vastajat kokivat, ettei heillä ollut mahdollisuutta näyttää tuntemiaan tunteita vanhempien eron aikana. Heillä ei ollut oikeutta surra vanhemman menetystä. (Baker 2005a.)

Vieraannuttamista esiintyy kolmessa eri muodossa, jotka riippuvat vieraannuttamisen vakavuusasteesta. Muotoja ovat lievä, keskivaikea ja erittäin vakava vieraannuttaminen. Lievän vieraannutta-

misen tapauksessa lapsi kokee stressiä ollessaan yhteydessä vanhempaansa. Lapsi saattaa sanallisesti vastustaa vanhempaansa, mutta suostuu vanhemman tapaamisiin. Syynä tällaiseen käytökseen voi olla se, että toinen vanhempi mustamaalaa toista vanhempaa. Tällöin lapsella on syntynyt kielteinen mielikuva mustamaalatusta vanhemmasta. (Häkkänen-Nyholm ym. 2013, 39; Hannunniemi 2007, 11.)

Keskivaikeassa vieraannuttamisessa lapsella on kaksi eri identiteettiä, riippuen siitä kumman vanhemman luona on sillä hetkellä. Vaihtotilanteet aiheuttavat lapselle näissä tapauksissa stressiä. Näissä tilanteissa lapselle on ”syötetty” ajatus siitä, että lapsen olisi parempi ilman toisen vanhemman näkemistä. (Häkkänen-Nyholm ym. 2013, 39; Hannunniemi 2007, 11.)

Erittäin vaikeissa vieraannuttamistapauksissa lapsi ei halua olla lainkaan tekemisissä toisen vanhempansa kanssa ja on tätä kohtaan vihamielinen. Yleensä vasta yli 7-vuotiaat lapset ilmaisevat vihaa avoimesti vieraannutettua vanhempaa kohtaan, silloin kun heidät on täysin vieraannutettu toisesta vanhemmasta. Lapsi saattaa jopa vieraannuttaja vanhemman pyynnöstä esimerkiksi vakoilla toista vanhempaa, varastaa tältä rahaa tai jollakin muulla tavalla nöyryyttää vanhempaa. (Häkkänen-Nyholm ym. 2013, 40; Ward & Campbell 1993; Hannunniemi 2007, 11.)

Vieraannuttamisen vaikutusta lapseen on vaikeaa tutkia, koska lapset ovat lojaaleita vanhemmilleen ja eivät välttämättä näe tilannettaan mitenkään poikkeavana. Vieraannuttamista on tutkittu vanhempien kokemusten sekä lapsena vieraannutettujen aikuisten kokemusten kautta Yhdysvalloissa. Tutkimuksia aiheesta ovat tehneet muun muassa Amy Baker ja Douglas Darnall (2006), Baker (2005a; 2005b), Janet Johnston, Marjorie Walters ja Nancy Olesen (2005). Tutkijat ovat yksimielisiä siitä, että vieraannuttaminen muodostaa riskin lapsen turvalliselle kasvulle ja kehitykselle. Suomessa vain Häkkänen-Nyholm ym. (2013) ovat tietävästi tehneet tutkimusta vieraannuttamisesta ja päätyneet samaan lopputulokseen kuin kollegat Yhdysvalloissa. Vieraannuttamisella on kielteisiä vaikutuksia lapsen ja vanhemman elämään.

Vieraannuttamisen keskeisimpiä oireita lapsilla ja nuorilla ovat muun muassa ahdistuneisuus, jäsenytymätön viha toista vanhempaa kohtaan, turvattomuus, erilaiset uni- ja nukahtamisvaikeudet, syömishäiriöt, kouluvaikeudet, psykosomaattiset oireet, itsetuhoisuus, itseluottamuksen puute, lisääntynyt stressi ja päihteiden käyttö. (Goudbout & Parent 2012, Fidler & Bala 2010, Baker 2005a.) Tällaiset oireet voivat olla lapsilla ja nuorilla pitkäkestoisia ja voivat vaikuttaa pahimmassa tapauksessa jopa vuosien ajan (Baker 2005a).

4.3 Vieraannuttamisen vaikutus kohdevanhempaan

Häkkänen-Nyholmin ym. (2013) tekemässä kyselytutkimuksessa 107 henkilöä vastasi eron syihin, lasten huoltajuus kysymyksiin sekä vieraannuttamisen toimintatapoihin ja niiden yleisyyteen. Tulokset poikkesivat hieman Yhdysvalloissa Bakerin ja Darnalin (2006) tekemästä tutkimuksesta. Häkkänen-Nyholmin ym. (2013) kertovat, että vaikka lapsi ilmaisi jonkin verran kielteisiä tunteita vieraannutettavaa vanhempaa kohtaan, niin suhde oli silti pysynyt pääosin myönteisenä (52 % vastaajista) vanhemman ja lapsen välillä, kun Bakerin ja Darnalin (2006) luku samassa asiassa oli 24 %. Suomalaisessa tutkimuksessa (Häkkänen-Nyholm ym. 2013) vanhemmat tunsivat pitkäaikaisia psyykkisiä oireita sekä itsetunnon ja minäkuvan heikkenemistä. Noin kahdella kolmasosalla vastaajista oli erittäin vakavia traumaperäisiä stressihäiriöitä vieraannuttamisen vuoksi. Myös reilu kolmasosa osallistuneista oli ajatellut itsemurhaa tai suunnitellut sitä, kahdeksan vastaajaa oli jopa yrittänyt itsemurhaa. Joka toinen vastaaja oli ollut vieraannuttamisen vuoksi sairaalomalla ja yli puolet oli tarvinnut ammattiapua asian käsittelemiseen. (Häkkänen-Nyholm ym. 2013, 54-58, 84-85.) Voisiko näiden kahden tutkimuksen perusteella pohtia kulttuurien erilaisuuden aiheuttavan osittain tuloksen suuren eron? Suomessa vieraannuttamisilmiö on tullut enemmän keskusteluihin ja tutkimuksen kohteeksi 2000-luvulla. Yhdysvalloissa vieraannuttaminen on tutumpi ilmiö ja se on käytössä myös oikeuskäytännössä, mutta onko heillä puuttumisen keinoja käytettävissä? Puuttuuko heiltä matalan kynnyksen peruspalvelut? Suomessa vanhemman on mahdollista saada tukea (jos sitä ymmärtää pyytää) perheen sisäisiin konflikteihin mm. perheneuvoloista ja perheasianneuvottelukuksista. Lapsi ja vanhempi ovat saattaneet saada tukea varhaisemmassa vaiheessa Suomessa kuin Yhdysvalloissa. Ammattiavun saaminen varhaisemmassa vieraannuttamisen vaiheessa Suomessa saattaa aiheuttaa maiden välisen eron lapsen myönteisyyden pysymisessä vieraannutettavaa vanhempansa kohtaan. Toisaalta tutkimukseen osallistuneet ovat voineet kokea eriasteista vieraannuttamista, josta tuloksen eroavaisuus voi myös johtua.

Despina Vassiliou ja Glenn Cartwright (2001) ovat tehneet tutkimusta puolistrukturoiduilla ja avoimilla haastattelun kyselylomakkeilla selvittääkseen miten vanhemmat pohtivat oman perheensä tilannetta vieraannuttamistilanteissa. Heidän tutkimuksensa perustuu hyvin suppeaan määrään vanhempia, yhden äidin ja viiden isän kokemukseen vieraannuttamisesta. Vanhemmat tunsivat, ettei heillä ollut mitään kasvatuksellista suhdetta lapsiinsa. Lapset saivat määritellä, milloin tapaaminen on vai onko sitä. Vuorovaikutussuhde oli haastavaa lapsen kanssa. Vanhemmat kokivat, ettei yhtey-

denpito ollut enää luontevaa ja sallittuakaan. Heidän piti jatkuvasti miettiä, milloin olisivat lapsensa yhteydessä ja millä aikavälillä, ettei lapsella tulisi ongelmia vieraannuttaja vanhemman kanssa. (Vassiliou & Cartwright 2001.)

Häkkänen-Nyholm ym. (2013, 84) toteavat, että vieraannuttamisella on useita vakavia ja kielteisiä vaikutuksia kohde vanhempaan. Vieraannutetulle vanhemmalle syntyy usein hyvin pitkäaikaisia, mahdollisesti läpi elämän kestäviä psyykkisiä oireita. Lisäksi vieraannuttaminen väistämättä vaikuttaa heidän minäkäsitykseensä ja itsetuntoonsa. Kahdella kolmanneksella vieraannuttamiseen altistuneista vanhemmista puhkesi erittäin vakava traumaperäinen stressihäiriö. Näiden lisäksi joka toinen heidän tutkimukseensa osallistunut vanhempi oli asian johdosta sairauslomalla ja yli puolet vastan- neista oli tarvinnut ammattiapua kokemuksensa johdosta. (Häkkänen-Nyholm ym. 2013, 84-85.)

4.4 Vieraannuttaminen ja sosiaalityö

Laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (HTL 361/1983) on määritelty lapsen huolto joko vanhempien avioliiton, tuomioistuimen päätöksen tai vanhempien välisen sopimuksen perusteella. Lisäksi lain 1 pykälässä huollon tarkoituksena on kirjattu lapsen hyvinvoinnin ja kehityksen turvaaminen lapsen yksilöllisyys huomioiden. Huollon on saman lain mukaan turvattava lapselle hänen läheiset ja myönteiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiensa välillä. Lasta tulisi kasvattaa niin, että hän saa osakseen ymmärrystä, hellyyttä ja turvaa. Häntä ei saa alistaa, kurittaa ruumiillisesti eikä muutoin kohdella kaltoin tai loukkaavasti. Myös lapsen kasvua ja itsenäistymistä pitää tukea ja edistää. (HTL 1§.) Sosiaalitoimen tehtävänä on pyrkiä tukemaan lapsen ja vanhempien välistä suhdetta, jotta vieraannuttamiselta välttyttäisiin.

Vieraannuttamisen havaitseminen sosiaalitoimessa voi olla haasteellista, koska asiakkaat pyytävät tukea avioerotilanteissa ja sosiaalityöntekijä saattaa kuulla vain toisen vanhemman kertomuksen asiasta. Perheen avioerotilanteissa olisi tämän vuoksi hyvä aina tavata kumpikin eron osapuoli, jotta sosiaalityöntekijän olisi helpompaa saada selville perheen tilanne kokonaisuudessaan. Lastenvalvojien työssä vieraannuttamisen voi huomata sopimustilanteissa (asumis-, huolto- ja elatussopimus). Tuolloin vanhempien erimielisyys saattaa paljastaa työntekijälle, ettei kaikki ole kunnossa, mutta asian selvittäminen ja sen toteaminen vieraannuttamiseksi voi olla pidempiaikainen prosessi.

Marjaana Sorokin (2014) on tutkinut lapsen vieraannuttamista toisesta vanhemmasta lapsen huolto- ja tapaamisriidassa. Hänen mukaansa vieraannuttamisen havaitseminen ei ole yksiselitteistä ja sosiaalityöntekijän tulee perehtyä perheen ja lapsen tilanteeseen erityisen tarkasti. Riskinä hän näkee sen, että sosiaalityöntekijä saattaa tietämättään mennä vieraannuttajan kertomuksiin mukaan ja näin

tehdessään osaltaan myötävaikuttaa lapsen vieraantumiseen toisesta vanhemmasta. Sosiaalityöntekijällä on vanhempien keskinäisen riidan välissä ristiriitainen rooli. Puolueellisuussyytökset ja vanhempien riidan keskelle joutuminen vaativat ammattitaitoa sekä rohkeutta nähdä lapsen tilanne sekä vanhempien motiivit riidan keskellä. (Sorokin 2014, 89-90.) On kyse vaikeasta ilmiöstä ja tunnistamallakin ilmiön työssään, sosiaalityöntekijät joutuvat pohtimaan, miten he etenevät tilanteessa ja miten puuttuvat. On oltava puolueeton ja pidettävä omat tulkinnat tilanteen ulkopuolella.

Sorokinin (2014) kanssa samankaltaisia huomioita on tehnyt Hannunniemi (2008, 995 -997) joka kertoo, että syy miksi ammattilaiset eivät tunnista vieraannuttamista on lasten lojaliteetti vanhempiensa kohtaan. Ammattilaiset eivät hänen mukaansa kykene havaitsemaan eroa aidon ja väitetyin vastustuksen välillä. Väitetyissä tilanteissa vanhempi väittää tukevansa etävanhemman tapaamisia, mutta lapsi ei itse tahdo hänen mukaansa nähdä etävanhempaa. Todellisuudessa vanhempi on kääntänyt lasta etävanhempaa kohtaan ja lapsi luontaisen lojaalisuutensa vuoksi myös itse rupeaa vastustamaan etävanhempaa. (Emt., 997.)

Vieraannuttamisen tunnistamiseksi ei Suomessa ole vielä järjestelmällistä koulutusta, joka auttaisi työntekijöitä asian selvittämisessä, ja koska vieraannuttamiselle ei ole olemassa tarkkaa määritelmää, sen havaitseminen on myös hankalaa. Vieraannuttamisen tunnistamista vaikeuttaa myös se, että se on prosessi, jossa toinen vanhempi käytöksellään vieraannuttaa lasta toisesta vanhemmasta (Häkkänen-Nyholm 2010). Tällaisen prosessin ja vanhempien toimintatavan todentaminen on vaikeaa, mutta Häkkänen-Nyholm kumppaneineen (2013) toteavat, että vaikka vieraannuttamisen havaitseminen on vaikeaa, sen oireet näkyvät kuitenkin lapsessa ja kohdevanhemmassa, jotka yleensä ajautuvat tuen piiriin. Häkkänen-Nyholm ym. (2013) toivovatkin, että sosiaali- ja terveyshuollossa panostettaisiin koulutuksen lisäksi psykopatian ja narsismin erityispiirteiden tietouteen, koska näitä piirteitä omaava vanhempi voi olla vakuuttava esittäessään syytöksiä kohdevanhemmasta (vieraannutettava vanhempi). Myös Sorokin (2014, 70) toteaa, että sosiaalityöntekijän tulisi nähdä lastensuojeluilmoituksen syyn taakse lapsen tapaamis- ja huoltoriidan yhteydessä, jotta mahdolliset ilmoituksen taustalla olevat oman edun tavoittelupyrkimykset sekä vieraannuttamisyritykset muuttuisivat näkyviksi.

Hannunniemi (2008, 994-995) puolestaan pohtii tavanomaisen eron ja vieraannuttamisen poikkeavaisuuksia. Tavanomaisessa vanhempien avioerossa on tyypillistä, että osapuolet ovat poissa toisistaan ja voivat syyllistyä ylilyönteihin vastustaessaan toistensa pyrkimyksiä. Silloin saatetaan moittia toista vanhempaa ja pyrkiä saamaan lasta omalle puolelle. Riitaisuuksien vuoksi tapaamiset

saattavat jäädä eron jälkeen vähiin lapsen ja toisen vanhemman välillä. Nämä normaaliin eroon liittyvät tilanteet erottavat vieraannuttamisesta se, että nämä ylilyönnit ja riitaisuudet ovat ohimeneviä. Jos kysymyksessä on vieraannuttaminen, eroista normalisoitumista ei ole tapahtunut vielä kolmen vuoden jälkeenkään. (Emt., 994-995.) Häkkänen-Nyholm ym. (2013) ohjeistavatkin ammattilaisia käyttämään työssään avoimia kysymyksiä, joissa käsitellään kohdevanhemman kykyä ja halua kasvattaa lasta. Näiden kysymysten avulla on mahdollista paljastaa vieraannuttaja vanhemman suurelisen omanarvontunnon sekä kohdevanhemman mitätöinnin.

Häkkänen-Nyholmin ym. (2013, 31) mukaan asiantuntijoiden, esimerkiksi sosiaalityöntekijöiden kyvystä tunnistaa ja arvioida vieraannuttamista tiedetään vielä vähän. Hollannissa tehdyn tutkimuksen mukaan huoltoriitoja käsittelevistä viranomaisista 42 % olivat sitä mieltä, että vieraannuttamista esiintyy huoltoriidoissa (Spruijt, Eikelenboom, Harmeling, Stokkers ja Kormos 2005, 313). Vanhempien väliset ristiriidat ja taistelut aiheuttavat paljon erilaisia haasteita ja vaikuttavat vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen. Itse olen selvittänyt kandidaatin tutkielmassani vuonna 2016 vieraannuttamisen vaikutusta vanhempien ja lapsen väliseen vuorovaikutukseen ja siihen, miten se näkyy sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijät kokivat joskus riittämättömyyttä tilanteiden selvittämisissä. He kokivat tärkeänä sen, että kiintymyssuhde kumpaankin vanhempaan pyritään säilyttämään erosta huolimatta. (Lainio 2016.)

Vieraannuttamiseen puuttumisessa sosiaalityössä pitäisi löytää erilaisia mahdollisuuksia, mutta tärkeää olisi saada moniammatillinen verkosto avuksi, jotta vieraannuttamiseen puuttuminen toisi toivottavia tuloksia. Hannunniemi (2015, 74) jakaa huoltoriidat lyhyisiin, keskipitkiin ja pitkiin kiistoihin. Lastensuojelun sosiaalityön rooli näissä tapauksissa näyttäytyy lasten asiakkuutena sosiaalityössä. Alle vuoden kestäneissä kiistoissa 50 prosentilla perheistä oli lastensuojeluasiakkuus, 1-2 vuotta kestäneissä kiistoissa lastensuojelussa olevien lasten osuus oli 43%. Alle kahden vuoden mittaisissa kiistoissa 46 prosentilla oli lastensuojeluasiakkuus. Keskipitkissä kiistoissa 69% ja pitkissä kiistoissa 96 prosentilla perheistä oli asiakkuus lastensuojelussa. (Emt., 74.)

Suomessa vieraannuttamista on tutkittu vähän ja tietääkseni vain Häkkänen-Nyholm ym. (2013) ovat tehneet siitä kattavan empiirisen tutkimuksen. Vieraannuttamisen tunnistaminen tuottaa haasteita työntekijöille, koska heillä pitäisi olla hyvät tiedot siihen liittyvistä vanhempien toimintatavoista. Toimintatavatkin tunnistamalla voi olla vaikeaa varmasti todeta avioeroissa esiintyvän vieraannuttamista. Lisä haasteena on myös se, miten vieraannuttamista voisi ehkäistä ja miten siihen voisi puuttua. Yhdistyneiden kansakuntien (YK:n) lapsen oikeuksia koskevan yleissopimuksen

(LOS) 3 artiklan mukaan lapsen etu on otettava huomioon ” kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaali-
huollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa, jotka koskevat
lapsia.” Lapsen etu siis velvoittaa niin vanhempia kuin viranomaisia heidän toimissaan. Lisäksi 9
artiklan kolmannessa kappaleessa korostetaan lapsen oikeutta pitää yhteyttä erossa asuvaan van-
hempaansa säännöllisesti ja suoraan, ellei se ole lapsen edun vastaista. (Unicef 2015.)

5 TUTKIMUKSEN TOTEUTTAMINEN

Tutkielmassani käytän kvalitatiivista tutkimusmenetelmää. Kvalitatiivisessa eli laadullisessa tutkimuksessa keskitytään usein varsin pieneen määrään tapauksia, joita pyritään analysoimaan mahdollisimman perusteellisesti. Tieteellisyyden kriteerinä on näin ollen laatu määrän sijasta. (Eskola & Suoranta 2003, 18.) Myös Michael Patton (1990, 169) toteaa artikkelissaan, että kvalitatiivisessa tutkimuksessa keskitytään suhteellisen pieneen määrään tutkittavia yksiköitä, jotka ovat valittu tarkoituksenmukaisesti. Hänen mukaansa mikään muu ei kuvaa paremmin kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimuksen eroja kuin tutkimuksen lähestymis- ja otantatapa. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa käytetään yleensä suurta tutkittavien yksiköiden määrää, jotka ovat valikoituneet tutkimukseen satunnaisesti. Tehokas ja looginen todennäköisyysotanta riippuu siitä, että valitut yksiköt ovat todella valittu satunnaisesti ja ovat tilastollisesti edustava otos. Tällainen tapa mahdollistaa sen, että tutkimustuloksen voi luotettavasti yleistää otoksesta koskemaan suurempaa väkilukua. (Emt., 169.)

Laadullisessa tutkimuksessa pyritään ymmärtämään ilmiötä eli sitä, mistä ilmiössä on kyse. Laadullinen tutkimus ei pyri yleistämään tutkimustuloksia kuten määrällinen eli kvantitatiivinen tutkimus. Kvantitatiivisessa tutkimuksessa on aina käsitys taustalla olevasta ilmiöstä. Valitsin kvalitatiivisen tutkimusmenetelmän, koska sen avulla saan kerättyä sosiaalityöntekijöiden mielipiteitä ja kokemuksia vieraannuttamiseen puuttumisesta ja sen ehkäisemisestä. Kvalitatiivisen menetelmän avulla saan kokemukseräistä tietoa sosiaalityöntekijöiltä heidän toimintatavoistaan vieraannuttamisilmiön kanssa työskentelystä.

Laadullisen tutkimuksen tutkimusprosessi etenee aina saman kaavan mukaisesti tutkimuksen aiheesta tai menetelmästä riippumatta. Tutkimusprosessissa on kohteena jokin tutkijaa kiinnostava ilmiö tai ongelma. Tutkimuksen tarkoituksena on ymmärtää paremmin ilmiötä tai ongelmaa. Tutkija voi valita tutkimuksen ongelman tai ilmiön itse tai se voi olla hänelle valmiiksi annettu. (Kananen 2015, 19; Kananen, 2014, 27.) Hanna Vilkkä (2015, 56-58) jakaa tutkimuksen kulun viiteen vaiheeseen: ideataso, sitoutuminen, toteuttaminen, kirjoittaminen ja tiedottaminen. Nämä eri vaiheet kuitenkin lomittuvat tutkimusprosessin aikana toisiinsa. *Ideatasolla* oman tutkimuksen idea nousee omista mielenkiinnonkohteista, työelämän käytännöistä tai toimeksiantajalta. Ideatasolla valitaan täsmällisesti määritelty tutkimusongelma ja tutkimuskysymykset. Silloin pohditaan myös tutkimusmenetelmän tapaa ja tutkimusaineiston keräämisen tapaa. *Sitoutumisen* vaiheessa tehdään ideatason pohdintojen pohjalta tutkimussuunnitelma. Siinä täsmentyvät tutkimuksen eri osa-alueet. Tutkimus-

suunnitelmassa ilmenevät aihe, tutkimuksen tausta, tutkimusongelma, tutkimuskysymykset, tutkimuksen tavoite, teoreettinen viitekehys, tutkimusmenetelmä, aineiston keräämisen tapa, analyysitapa ja tutkimuksen aikataulu. *Toteuttamisen* vaiheessa tutkimuksessa edetään niin kuin tutkimussuunnitelmassa on sovittu. Hankitaan aineisto, luokitellaan ja ryhmitellään aineistoa, analysoidaan kerättyä aineistoa valitulla analyysitavalla ja esitetään tutkimustulokset sekä johtopäätökset. *Kirjoittaminen* kulkee koko tutkimuksen ajan eri vaiheiden rinnalla. Se ei ole erillinen vaiheensa, vaan se kietoutuu koko tutkimusprosessin ajan tutkimukseen. Kun tutkimus on tehty valmiiksi, on *tiedottamisen* vaiheen vuoro. (Vilkka 2015, 60-63, 76, 79, 85.)

Tutkielmani aihe nousi omasta kiinnostuksestani lähteä selvittämään vieraannuttamiseen puuttumista ja ehkäisemistä sosiaalityön näkökulmasta. Hoitaessani itse sosiaalityöntekijän toimea hoitaessani törmäsin vieraannuttamisilmiöön ja koin tilanteissa voimattomuutta ja riittämättömyyttä toimintamallien puuttumisen vuoksi. Tutkimussuunnitelmassani aihe muotoutui selkeämmäksi, ja koko tutkielmanprojekti sai raamit. Tutkielmani eteni aiheiston hankinnasta aineiston luokitteluun ja analysointiin. Kirjoittaminen kulki mukana tutkielmassani ensin teoreettisen viitekehysten tekemisessä, analyysitavan kirjoittamisessa sekä tutkimusvastausten luokittelun jälkeen tulosten kirjoittamisessa. Seuraavaksi käyn läpi vaihe vaiheelta tutkielmani rakennetta ja sitä, miten prosessi eteni.

5.1 Tutkimuksen tarkoitus ja tutkimuskysymykset

Tutkimukseni päätarkoituksena on tutkia vieraannuttamisilmiön ehkäisemistä sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta katsottuna. Vieraannuttaminen on rajattu tutkielmassani koskemaan vanhempien ja lapsen välistä vuorovaikutusta. Kiinnitän huomioni sosiaalityöntekijöiden näkemyksiin siitä, miten vieraannuttamiseen voidaan puuttua ja miten sitä voidaan ehkäistä erotilanteissa, jotta kiintymyssuhde kumpaankin vanhempaan säilyisi.

Tutkielmani tarkoituksena on selvittää, onko sosiaalityöntekijöillä olemassa toimintatapoja vieraannuttamisen ehkäisemiseksi. Kiinnostukseni kohteena on myös se, millaista tukea sosiaalityöntekijät kokevat tarvitsevänsä vieraannuttamisen ehkäisemiseen muilta ammattikunnilta tai työnantajaltaan.

Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- 1) Millaisia toimintamalleja sosiaalityöntekijöillä on vieraannuttamisen ehkäisemisessä?
- 2) Mitä haasteita sosiaalityöntekijöillä on vieraannuttamisen ehkäisemisessä?
- 3) Millä keinoin vieraannuttamista ja sen ehkäisyä tulisi tehostaa sosiaalityössä?

5.2 Aineistonkeruumenetelmä ja aineisto

Laadullisen tutkimuksen aineiston keräämisen tavoite on aineiston sisällön laajuus, aineiston määrään verrattuna (Vilkkä 2015, 131). Tutkimuksissa voi käyttää erilaisia haastattelutapoja. Haastattelut voidaan luokitella osallistujamäärän mukaan joko yksilö- tai ryhmähaastatteluiksi. Kysymystyyppin mukaan haastattelu voidaan jakaa lomakehaastatteluun (kysely), teemahaastatteluun ja syvähaastatteluun eli avoimeen haastatteluun. (Kananen 2014, 70; Tuomi & Sarajärvi 2002, 76.) Haastattelumenetelmät kuuluvat pääsääntöisesti laadulliseen tutkimukseen, mutta joitain haastattelun muotoja voidaan käyttää myös kvantitatiivisessa tutkimuksessa. Henkilökohtainen lomakehaastattelu on kvantitatiivinen tutkimusmenetelmä. Sitä voidaan kuitenkin käyttää myös kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Lomakehaastattelussa tutkija esittää kysymykset kyselylomakkeen avulla joko kasvotusten, puhelimitse tai Internetin verkkoyhteyksien välityksellä. (Kananen 2015, 143.) Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2009, 194) mukaan kvantitatiivisen tutkimuksen aineiston keräämisessä kyselylomake on käytetyin aineiston keruumenetelmä. Siitä voidaan käyttää myös nimitystä postikysely, informoitu kysely tai joukkokysely (gallup) riippuen kyselyn toteuttamistavasta (Emt., 194). Heikkilän (2004, 18) mukaan informoidusta kyselystä on kyse silloin, kun haastatteliija voi tarvittaessa tehdä lisäkysymyksiä aiheesta. Kun taas Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran mukaan informoidussa kyselyssä tutkija kohtaa jossain vaiheessa vastaajan, joko jakaessaan kyselyjä tai noutaessaan niitä (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2005, 185-186). Kyselylomaketutkimuksessa vastaaja itse lukee kysymyksen ja vastaa siihen kirjallisesti (Vilkkä 2015, 94).

Käytin tutkielmassani kyselylomaketta, koska kohderyhmäni (sosiaalityöntekijät) oli Facebookin Sosiaalityöntekijöiden uraverkosto -sivustolla. Tämän sivuston kautta minulla oli mahdollisuus tavoittaa vastaajat maanlaajuisesti. Koin myös kyselylomakkeen etuna sen, että vastaajat saavat täyttää lomakkeen silloin, kun heillä itsellään on siihen sopiva aika. Osallistujilla ei näin synny painetta siitä, että vastaus pitäisi sanoa heti, vaan heillä on aikaa rauhassa pohtia vastaustaan. Kyselylomakkeen etuna oli myös sen nopeus ja kustannustehokkuus. Vastaukset olivat minun luettavissani heti, kun vastaaja oli lomakkeen täyttänyt ja lähettänyt.

Kyselylomake tulee aina testata ennen sen käyttöön ottoa. Tarkoituksen mukaista on, että muutama perusjoukkoa vastaava ihminen arvio lomakkeen toimivuuden kriittisesti. Arvioitsijoiden tehtävänä on arvioida kysymysten selkeyttä ja yksiselitteisyyttä, vastausvaihtoehtojen toimivuutta, kyselylomakkeen pituutta sekä vastaamiseen käytettävää kohtuullista aikaa. Lisäksi heidän pitäisi arvioida, puuttuuko lomakkeesta jokin olennainen kysymys tutkimusongelman kannalta ja toisaalta, onko lomakkeessa tarpeettomia kysymyksiä. Kyselylomakkeen kysymysten pitäisi vastata tutkimuksessa

esitettyä tutkimustehtävää. Kyselylomakkeessa on tärkeää kysyä yhdessä kysymyksessä vain yhtä asiaa. Näin sekä vastaaja että tutkija tietävät, mihin kysymykseen on vastattu. Turhia kysymyksiä pitää välttää. (Vilkka 2015, 108.)

Testasin kyselylomaketta viiden sosiaalityöntekijän kanssa ennen sen lähettämistä kohderyhmälle. Testaajat auttoivat minua tekemään tarvittavia muutoksia lomakkeeseen ennen sen lähettämistä varsinaiselle kohderyhmälle. Kyselylomakkeen kysymykset voivat olla monivalintakysymyksiä, avoimia kysymyksiä tai sekamuotoisia kysymyksiä. Monivalintakysymyksessä vastaajalle annetaan valmiit vaihtoehdot, joista hän valitsee mieleisensä. Avoimissa kysymyksissä vastaaja kertoo oman mielipiteensä asiasta. Avointen kysymysten tavoitteena on saada vastaajien omia mielipiteitä ja tämän vuoksi vastaamista rajataan vähän. Avoimia kysymyksiä voidaan käyttää sekä kvantitatiivisessa että kvalitatiivisessa tutkimuksessa. Kysymysten analysointitapa määrää tutkimusmenetelmän, ei kysymysten muoto. Kysymykset ovat muotoiltava tutkimuksessa tavalla, joka on vastaajille tuttu. On siis tärkeää tuntea tutkimuksen kohderyhmä. (Vilkka 2015, 131.) Sekamuotoisessa kyselylomakkeessa osa vastausvaihtoehdoista on valmiiksi annettu, mutta mukana on myös yksi tai useampia avoimia kysymyksiä. (Vilkka 2015, 106.) Tutkielmassani käyttämäni kyselylomake oli sekamuotoinen kyselylomake (liite 1), jossa oli sekä avoimia- että monivalintakysymyksiä. Koin, että kyselylomake on hyvä tapa kerätä tietoa sosiaalityöntekijöiltä. Lomakkeen avulla vastaajat pysyvät anonyymeina.

Laitoin kyselylomakkeen Sosiaalityön uraverkoston sosiaalityöntekijöille vastattavaksi ajalla 14.4. – 30.4.2017. Kyselyssä käytin SurveyMonkey-palvelua, joka mahdollisti vastaajien tunnistamattomuuden. Uraverkosto on Facebook-sovellutuksessa oleva suljettu ryhmä, johon pääsevät liittymään vain sosiaalityöntekijät tai sosiaalityöntekijäksi opiskelevat. Ryhmään kuului 13.06.2017 yhteensä 1 655 sosiaalityöntekijää tai sosiaalityön opiskelija jäsentä ympäri Suomea. Asettamanani ajanjaksona sain Uraverkostosta kolme vastausta. Vastausinnokkuus ei parantunut, vaikka muistutin vastaajia kyselystäni kaksi kertaa kyselyn voimassaoloaikana. Kanasen (2015, 281) mukaan nettivastauksista suurin osa, noin 70% saapuu kahden ensimmäisen päivän aikana. Viikko on Kanasen (2015, 281) mukaan maksimiaika odottaa vastauksia, jonka jälkeen on mahdollista muistuttaa vastaajia tutkimukseen vastaamisen tärkeydestä. Myös Vilkka (2015, 94) näkee kyselylomakkeen riskinä liian alhaiseksi jäävän vastausmäärän. Tällöin on kyse tutkimusaineiston kadosta. (Emt., 94).

Viikoittaiset muistutuksetkaan eivät lisänneet vastausten määrää Sosiaalityöntekijöiden uraverkosto-sivustolla. Tässä tilanteessa päädyin etsimään toisenlaista ratkaisua tutkielmani toteuttamisen mahdollistamiseksi. Etukäteen ei voi tietää tarvittavien haastateltavien määrää eikä sitä, kuinka moni

tutkimukseen osallistuu. Jouduin pohtimaan, millä tavalla aineistonkeruu mahdollistuisi ja saisin tarvittavia vastauksia. Usein esitetty kysymys tutkimusta suunnittelevalla on: Minkä kokoinen tutkimusaineisto tarvitaan? Vilkan (2015, 150) mukaan koolla ei ole merkitystä. Tutkimuksessa merkityksellisempää on kerätyn aineiston laatu. Soveltuvampi kysymys olisi: Millaisella tutkimusaineistolla saadaan kattava käsitys tutkimusongelmasta? (Emt.,150.)

Tutkimusaineiston kadon vuoksi pohdin, miten voisin tavoittaa vieraannuttamista työssään kokeineita sosiaalityöntekijöitä paremmin. Vaihtoehtoinani oli joko löytää toimivampi tapa kerätä tietoa sosiaalityöntekijöiltä, muuttaa kysymysten asettelua tai vaihtaa kokonaan kohderyhmää. Kanasen (2015, 145) mukaan haastateltavat valitaan niin, että tutkittava ilmiö koskettaa haastateltavia. Jos tällaisia henkilöitä ei voida tavoittaa, seuraavaksi valitaan ne, jotka tietävät tutkittavasta asiasta eniten. Päädyin lisäämään tutkielmaani yhden taustaa kartoittavan kysymyksen (vastaajan toimenkuva työssä) ja laajensin myös tutkielmani koskemaan kaikkia sosiaalityöntekijöitä eri toimipisteissä. Kyselyyni pystyivät myös vastaamaan perheneuvolassa sekä lastenvalvojana toimivat sosiaalityöntekijät lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden lisäksi. Lähestyin laajennettua kohderyhmää henkilökohtaisilla sähköpostiviesteillä. Kohdennetussa sähköpostikyselyssä voidaan parhaimmassa tapauksessa päästä noin 10 prosentin vastaajamäärään. Haasteena sähköpostikyselyssä voi Kanasen (2015, 279) mukaan näyttäytyä muun muassa sähköpostiosoitteiden saatavuus, sähköpostiosoitteiden jatkuva muuttuminen, sähköpostiviestin sisältö ja rakenne sekä kyselylomakkeen pituus. (Emt., 279) Lähetin kyselyni 2.5.2017 noin sadalle Varsinais-Suomen alueella työskentelevälle sosiaalityöntekijälle. Vastausajaksi laitoin 2.5. – 16.5.2017 välisen ajan. Osa lähettämistäni sähköpostiviesteistä palasi takaisin, koska kyseistä sähköpostiviestiä ei ollut olemassa. Vähäisiä vaikeuksia oli siis myös vastaajien tavoittamisessa.

Kyselyni ajanjakson laitoin lyhyeksi, jotta saisin aktivoitua paremmin sosiaalityöntekijöitä vastaamaan kyselyyni. Ensimmäisen viikon aikana sain 10 vastausta. Vastauksia oli tässä vaiheessa yhteensä kolmetoista. Lähetin muistutuksen 7.5.2017 kaikille aiemmin sähköpostini saaneille Varsinais-Suomen alueen sosiaalityöntekijöille. Koin tässä vaiheessa pelkoa siitä, ettei vastauksia välttämättä silti tulisi ja päädyin lähettämään sähköposteja eri kuntien sosiaalityöntekijöille 7.5. ja 8.5.2017. Kunnat, joihin lähetin sähköpostiviestejä, valikoituivat sattumanvaraisesti Suomen kuntalistasta. Valitsin niiden kuntien sosiaalityöntekijät vastaanottajiksi, joilta löytyi henkilökohtainen sähköpostiosoite kaupungin/kunnan sivustoilta. Toisella viikolla vastauksia saapui 12 kappaletta. Laitoin vielä 14.5.2017 muistutuksen niille sosiaalityöntekijöille, joille lähetin viestin viikkoa aiemmin. Viimeisellä viikolla oli vain kaksi vastauspäivää, ja silloin saapui yhteensä kuusi vastausta. Koko tutkielmani vastausaikana saapui yhteensä 31 vastausta.

Tutkimusaineisto

Tutkimustehtävä tai -ongelma ratkaistaan tiedolla eli kerätyllä tutkimusaineistolla. Aineisto auttaa löytämään johtopäätöksiä ja ratkaisuja tutkimusongelmaan. Aineistonhankintamenetelmä riippuu tutkimusotteesta. (Kananen 2014, 41.) Tuomen ja Sarajärven (2002, 73) mukaan laadullisen tutkimuksen yleisimpiä tiedonkeruumenetelmiä ovat haastattelut, havainnointi, kyselyt ja dokumentit. Suomessa näistä yleisin tiedonkeruumenetelmä on haastattelu (Eskola & Suoranta 2003, 85; Kananen 2014, 70). Käytin tutkielmassani puolistrukturoitua lomakehaastattelua. Lomakehaastattelusta käytetään myös nimitystä puolistrukturoitu haastattelu tai standardoitu haastattelu. Ominaista näille lomakehaastatteluille on, että kysymykset ovat ennalta päätettyjä ja niiden kysymysmuoto sekä esittämisjärjestys ovat harkitut. (Vilkka 2015, 122.)

Tutkielmani aineisto koostuu 31 lomakehaastattelun vastauksesta. Vastauksia ovat antaneet perhe- ja kasvatustieteiden sekä sosiaalitoimissa työskentelevät sosiaalityöntekijät. Vastaajat ovat toimineet lastenvalvojina, lastensuojelun sosiaalityöntekijöinä (avohuolto/sijaishuolto) ja perhe- ja kasvatustieteiden sosiaalityöntekijöinä. Vastaajista neljä oli miehiä ja 26 naista. Yksi vastaaja ei halunnut ilmoittaa sukupuoltaan.

Kyselylomakkeen koostuu taustatietokysymyksistä ja muutamasta avoimesta kysymyksestä (kts. liite 1). Kysymykset on laadittu mahdollisimman selkeiksi ja yksinkertaisiksi. Lomakkeen taustatiedoissa selvitetään vastaajan sukupuoli, työskentelymaakunta, kunnan asukasmäärä, toimiala sekä työkokemus sosiaalityöntekijänä. Tutkielmassani vastaajat pysyvät anonyymeina. Kun olen saanut vastaukset, otan niistä paperiversiot itselleni. Säilytän aineistoa itselläni niin kauan, kunnes tutkielmani on valmis, tämän jälkeen hävitän lomakkeet asianmukaisesti.

5.3 Aineiston analyysi

Analysoin keräämääni tietoa teorialähtöisen analyysin avulla. Teorialähtöisessä sisällönanalyysissä lähdetään liikkeelle tutkimuksen teoriasta. Valitsin tutkielmaani teoriaksi kiintymyssuhdeteorian, jonka avulla analysoin saamiani vastauksia. Kiintymyssuhdeteoria sekä aiemmat tutkimukset aiheesta ovat keskeinen osa teorialähtöistä analyysiä. Sisällönanalyysissä tutkimusaineistoa kuvataan sanallisessa muodossa. Siinä etsitään merkityskokonaisuuksia kerätystä aineistosta. Tutkittava tietoa ei ole tällöin mahdollista esittää numeerisessa muodossa vaan sanallisesti. (Vilkka 2015, 163, 170.)

Perusanalyysimenetelmä, jota voidaan käyttää kaikissa laadullisissa tutkimuksissa, on sisällönanalyysi (Tuomi & Sarajärvi 2009, 91). Laadullisessa aineiston analyysissä pyritään kerätty aineisto

tiivistämään kadottamatta silti sen sisältämää informaatiota. Tärkeää on päinvastoin koota hajanaisesta aineistosta selkeä ja mielekäs kokonaisuus. (Eskola & Suoranta 2003, 137; Kananen 2014, 100; Vilkkä 2015, 164; Kiviniemi 2015, 83.) Laadullista tutkimusta voidaan analysoida useammalla eri tavalla (Eskola ym. 2003, 151). Tutkielmassani analysoin keräämääni aineistoa sisällönanalyysillä, joka on joko teoria- tai aineistolähtöistä. Teorialähtöisessä analyysissä lähdetään liikkeelle teoriasta, mallista tai ajattelusta, johon tutkimus nojaa jo lähtötilanteessa. (Vilkkä 2015, 170.) Tuomi ja Sarajärvi (2009, 91) jakavat sisällönanalyysin aineistolähtöiseen, teoriaohjaavaan tai teorialähtöiseen analyysiin. Heidän (Emt., 95-96) mukaansa aineistolähtöisessä analyysissä pyritään tutkimusaineistosta muodostamaan teoreettinen kokonaisuus. Teorialähtöisessä analyysissä nojataan johonkin tiettyyn teoriaan, malliin tai auktoriteetin esittämään ajatteluun. Tutkimuksessa kuvaillaan tämä teoria ja sen mukaan tutkimuksesta määritellään kiinnostavat käsitteet. Yleensä tätä menetelmää käytetään, kun halutaan esimerkiksi testata aikaisempaa tietoa uudessa kontekstissa. Teoriaohjaavassa analyysissä on teorioita, mutta tutkimus ei pohjaudu suoraan teorioihin. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 95-96.)

Keräämäni aineiston ensimmäinen käsittelyvaihe oli saadun aineiston läpikäyminen ja oleellisen tiedon erottelu. Järjestelin saamani vastaukset niin, että sain samaa lomakekysymystä koskevat vastaukset erikseen muista vastauksista. Tämän jälkeen luokittelin saamani tiedot eri otsikoiden alle. Otsikot muodostuivat kyselylomakkeessa saatujen vastauksien sisällön mukaisesti. Tämän jälkeen puuvärikynien avulla etsin samankaltaisuuksia vastauksista. Kun olin saanut merkittyä värikoodein vastausten samankaltaisuuksia kysymyksen kohdalla, palasin tutkimus kysymyksiini, joiden pohjalta lähdin kirjoittamaan vastauksia. Samankaltaisuuksien lisäksi etsin vastauksista eroavaisuuksia. Tarkoitukseni oli löytää vastauksia sosiaalityöntekijöiden toimivaksi havaitsemiin toimintamalleihin käytännön sosiaalityössä sekä tekijöihin, jotka aiheuttavat erityisiä haasteita vieraannuttamisen ehkäisyssä ja siihen puuttumisessa. Etsin kiintymyssuhdeteoriaan pohjautuvaan tutkielmaani vastauksia, jotka vaikuttivat vanhemman ja lapsen väliseen kiintymyssuhteeseen.

Aineiston analyysissä pohdin sosiaalityöntekijöiden vastauksissa esiintyviä asiayhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia sekä heidän kokemiaan toimivia interventiomahdollisuuksia vieraannuttamisen ehkäisemisessä. Pyrin analyysin avulla löytämään saamistani vastauksista tärkeimmät asiat kadottamatta tai muuttamatta vastausten merkitystä.

5.4 Tutkimuksen eettisyys

Tutkimuksen tekeminen kietoutuu tutkimusetiikkaan eli hyvän tieteellisen käytännön noudattamiseen. Tutkimusetiikka kulkee koko tutkimuksen ajan mukana, ideoinnista valmiiseen työhön ja sen tiedottamiseen. Tutkimusetiikka tarkoittaa yleisesti sovittuja pelisääntöjä suhteessa kollegoihin, tutkimuskohteeseen ja suureen yleisöön. Hyvä tieteellinen käytäntö tarkoittaa, että tutkijat käyttävät eettisesti kestäviä tiedonhankintamenetelmiä ja tutkimusmenetelmiä. Käytännössä tiedeyhteisön on pitänyt hyväksyä tiedonhankinta- ja tutkimusmenetelmät. Tutkimus perustetaan siis oman tieteenalan tieteellisiin ja muihin asianmukaisiin tietolähteisiin. (Vilka 2015, 41-42.)

Tutkimusaiheen oikeutus eli tutkimuksen aiheen perustelu on tärkeä, jotta saadaan tietää, miksi kyseistä ilmiötä tutkitaan (Kylmä, Pietilä & Vehviläinen-Julkunen 2002, 70–73). Olen perustellut tutkimusaiheeni johdannossa. Koen, että vieraannuttamiseen liittyvä tutkimus on yhteiskunnallisesti tärkeä asia, jolla on merkittäviä vaikutuksia pitkälle yksittäisten lasten ja perheiden elämään ja tulevaisuuteen. Tämän ohessa vieraannuttamisilmiön esille nostaminen ja sen ehkäisemiseen liittyvien asioiden tutkiminen voi auttaa ammattilaisia havainnoimaan, tunnistamaan ja puuttumaan herkemmin ilmiöön ja sen ehkäisemiseen. Toivon, että tutkimukseni herättää keskustelua vieraannuttamisesta ja sen olemassa olostä sekä siitä, miten siihen voidaan ammatillisesti puuttua. Vieraannuttamisessa on kyse yhteiskunnallisesta ilmiöstä, jonka tunnistaminen ja johon puuttuminen, sen havaitsemisen alkuvaiheessa on kannattavaa sekä yksilön että yhteiskunnan tasolla.

Suomessa on erillisiä julkisia elimiä, jotka valvovat ja ohjaavat tutkimushankkeiden eettisyyttä ja asianmukaisuutta. Tieteellisen menettelytapojen oppaita on laatinut mm. Opetusministeriön tutkimuseettinen lautakunta. Myös yliopistoissa on omia eettisten toimintalautakuntien ohjeistuksia ja periaatteita. Opetusministeriön eettisen lautakunnan ohjeistuksen mukaisesti tutkijan pitää muun muassa:

- noudattaa tiedeyhteisön tunnustamia toimintatapoja (huolellisuus, rehellisyys)
- käyttää eettisesti kestäviä tiedonhankintamenetelmiä
- kunnioittaa muiden tutkijoiden työtä ja ottaa heidän saavutukset asianmukaisesti huomioon
- tutkimuksen pitää olla suunniteltu, toteutettu ja raportoitu yksityiskohtaisesti
- aineiston säilytystavat ovat luotettavat ja määritelty sekä kirjattu

(Hirsjärvi, Remes & Rajavaara 2009, 23-24.)

Olen tutkielmani tekemisen prosessissa edennyt Opetusministeriön ja Tampereen yliopiston laatimilla ohjeilla. Työni on edennyt suunnitelmallisesti ja tavoitteellisesti. Olen kirjoittamisvaiheessa

pyrkinyt parhaani mukaan säilyttämään vastaajien mielipiteet niin kuin ne on kirjoitettu. Kirjoittamisprosessi ja työn eteneminen ovat edenneet yliopiston laatimien ohjeiden mukaisesti. Olen lainannut eri tutkijoiden kirjallisuutta lähteenä ja olen merkinnyt heidän kommenttinsa ja mielipiteensä selvästi omista mielipiteistäni erottaen.

Tutkija tekee tutkimuksessaan lukuisia päätöksiä ja näin ollen etiikka joutuu koetukselle monta kertaa tutkimusprosessin aikana (Eskola ja Suoranta 2003, 52). Ensimmäinen pohdinnan paikka minulle oli tutkimukseni lupahakemus. Päädyin siihen, ettei lupaa tarvita, koska tutkimuksessani ei käy ilmi sosiaalityöntekijöiden henkilöllisyys tai työskentelypaikkakunta. Lisäksi sosiaalityöntekijöiden kokemukset ovat eri puolilta Suomea, eikä niistä ole tunnistettavissa vastauksien ja kokemusten taustalla olevia perheitä. Esimerkeissä ei välity perheen tilanne, vaan sosiaalityöntekijöiden omat näkemykset omien kokemustensa pohjalta, mikä voi aiheuttaa sen, että kokemukseen voi samaistua moni ihminen niiden samankaltaisuuden vuoksi.

Olen omassa työssäni kohdannut vieraannuttamista vanhempien erotessa ja pohtinut vieraannuttamiseen liittyviä syitä. Pyrin tässä tutkielmassani olemaan mahdollisimman objektiivinen ja jättämään oman kokemukseni ja näkemykseni taustalle. Ymmärrän, että oma sosiaalityöntekijän taustani vaikuttaa aiheen valintaan ja sen käsittelyyn, mutta tuon tulokset esille rehellisesti ja tarkasti perustuen kyselylomakkeen vastauksiin. Tutkielmani valmistuttua tuhoan kaikki haastattelulomakkeet, koska olen lupautunut käyttämään saamiani vastauksia vain oman tutkimukseni tekemiseen. Tämän lisäksi poistan SurveyMonkey-palvelusta sinne tallentamani vastaukset ja kyselylomakkeen.

5.5 Tutkimuksen luotettavuus

Tutkimuksen luotettavuutta arvioidessa käytetään termejä validiteetti (pätevyys) ja reliabiliteetti (pysyvyys). Validiteetti tarkoittaa sitä, että tutkitaan sitä asiaa, mitä pitääkin tutkia. Laadullisessa tutkimuksessa reliabiliteetti voidaan käsittää tulokinnan muuttumattomuutena tutkijasta riippumatta. (Kananen 2008, 124.) Tutkimuksen validiteetilla tarkoitetaan siis tutkimusmenetelmän kykyä selvittää sitä, mitä pitikin selvittää. Kvalitatiivisessa tutkimuksessa tutkijan pitää jatkuvasti pohtia tekemiään ratkaisuja. Tutkimuksen arviointi kohdistuu koko tutkimusprosessiin ja sen luotettavuuteen. Siinä tutkija on keskeinen tutkimusväline. Tämän vuoksi on tärkeää perustella tekemiään valintojaan. (Eskola & Suoranta 2003, 208-210.)

Tieteellistä työtä tarkastellaan luotettavuuskäsitteiden avulla, joilla arvioidaan tutkimustuloksen hyvyttä (Kananen 2014, 146). Ne ovat Eskolan ja Suorannan (2003, 210-212) mukaan uskottavuus,

vahvistettavuus, varmuus ja siirrettävyys. Jaana Inkilä ja Eija Paavilainen (2013, 158) käyttävät kriteereitä: uskottavuus, vahvistettavuus ja siirrettävyys. Tutkiessani lähemmin sanojen merkityksiä, huomasin kriteereiden sisältävän samoja merkityksiä, vain eri otsikoiden alla. Koska varmuus kuuluu Inkilän ja Paavilaisen (2013) mukaan vahvistettavuuden alle, niin ei ole merkitystä minkä arviointikriteereiden perusteella käyn läpi tutkielmaani.

Uskottavuus luotettavuuden kriteerinä kuvaa sitä, miten hyvin tutkimuksen aineisto ja analyysi vastaavat haastatteluista saamaa tietoa (Inkilä & Paavilainen 2013, 158). Hakiessani osallistujia tutkielmaani oli tärkeimpänä kriteerinä se, että sosiaalityöntekijät olivat työssään kohdanneet vieraannuttamista ja tunnistivat ilmiön. Uskottavuuteen vaikuttaa Yvonna Lincolnin ja Egon Cuban (1985) mukaan myös se, miten haastateltavien luottamus saavutetaan ja kuinka sitoutunut tutkija on tutkimuksensa tekemiseen. Avoimet kysymykset vaativat sosiaalityöntekijöiltä oman työskentelynsä reflektiivistä tarkastelua. Näihin avoimiin kysymyksiin kohderyhmä vastasi pääasiassa laajasti, mutta heikentäväksi tekijäksi voitaisiin arvioida joidenkin vastaajien lyhyet vastaukset. Minulla ei ole tietoa siitä, miten vakavasti vastaajat suhtautuivat kyselyyni eli olivatko he pyrkineet vastaamaan huolellisesti ja rehellisesti kysymyksiin. Sosiaalityöntekijöiden osallistuminen tutkielmaani oli vapaaehtoista.

Kyselylomakkeen testaamisella kohderyhmään kuuluvien sosiaalityöntekijöiden avulla halusin varmistaa, että lomakkeessa olevat kysymykset ovat helposti ja oikein ymmärrettäviä. Heidän vastausten sekä kommenttien perusteella tein muutoksia lomakkeeseen, jotta sain lisättyä varmuutta tutkimuskysymysten oikein ymmärtämiseen. Tutkielmassani minun oli luotettava siihen, että sosiaalityöntekijät tunnistaisivat vieraannuttamisen ilmiönä ja vastaisivat kyselyyn vain, jos olivat työssään sitä kohdanneet.

Vastauksissa ilmeni viitteitä siitä, että sosiaalityöntekijöillä oli vaikeuksia vastata yhteen kysymykseen, jossa piti luetella mahdolliset muut tahot ja miten ne toimivat vieraannuttamisen ehkäisemisessä. Muiden vastausten ja kysymysten kohdalla tällaista vaikeutta ei ollut havaittavissa. Kyselylomakkeen (liite 1) kolmannen kysymyksen ymmärtäminen jokaisen vastaajan kohdalla olisi vaatinut minulta tarkempaa pohdintaa kyselyn asettamisessa. Tämä vastaamattomuus yhteistyötahojen kohdalta tulososiossa heikensi hieman kyseisen tuloksen uskottavuutta. Yleisesti ottaen vastausten pituus vaihteli eri kysymysten kohdalla. Vastauksen pituudella ei kuitenkaan ollut merkitystä vastauksen sisällölliseen antiin suurimassa osassa kysymyksiä.

Tutkimuksen *vahvistettavuudesta* puhuttaessa tutkimustulokset perustuvat tutkimusaineistoon, eivät tutkijan omiin käsityksiin (Lincoln & Cuba 1985). Tutkijalla toki on itsellään omat käsityksensä

sekä näkemys asiasta, mutta ne eivät saa vaikuttaa tutkimustulokseen. Tutkimuksessa tehty tulkin-
nat saavat myös vahvistettavuutta muista tutkimuksista, joissa on tarkasteltu vastaavaa ilmiötä (Es-
kola & Suoranta 2003, 212). Tutkielmani tuloksissa on huomattavissa saman suuntaisia löytöjä,
kuin kansainvälisestikin tehdyissä tutkimuksissa vieraannuttamisen ehkäisemisestä ja siihen puuttu-
misesta. Suomessa ei tämän tutkielman perusteella löytynyt yhdenkään vastaajan edustaman kun-
nan/kaupungin kohdalla toimintamallia, jota käytettäisiin vieraannuttamisen ehkäisemisessä. Näitä
toimintamalleja en myöskään löytänyt tämän tutkielmaani käyttämieni tutkimusten perusteella. Voi-
daan siis sanoa, että Suomessa koettu turhautuneisuus ja toimitoimintamallien puute vieraannutta-
misen puuttumisen ja ehkäisemisen suhteen on jaettavissa kansainvälisestikin.

Viimeisin arviointikriteeri Inkilän ja Paavilaisen (2013, 158) mukaan laadullisessa tutkimuksessa on
siirrettävyys. Siirrettävyydellä tarkoitetaan tutkimustulosten mahdollista siirtämistä muihin vastaa-
viin tilanteisiin (Lincoln ja Cuba 1985). Uskon, että tutkimukseni on siirrettävissä ainakin Suomen
sisällä eri sosiaalitoimistojen ja perheneuvoloiden konteksteihin. Vastauksista oli huomattavissa se,
ettei ollut merkitystä, oliko kyse pienestä, keskisuuresta vai suuresta paikkakunnasta, jolla sosiaali-
työntekijä työskenteli. Jokaisessa kunnassa koettiin samantyyppisiä haasteita vieraannuttamisen eh-
käisytyössä sekä samantyyppisiä toiveita kehittämistyön tueksi. Tekemäni tutkielma on tiettävästi
ensimmäinen Suomessa sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta tehty tutkielma vieraannuttamisen en-
naltaehkäisyn toimintatavoista ja haasteista.

Uskon, että tutkielmani tuloksia voidaan hyödyntää jatkossa, jos tehdään vastaavassa kontekstissa
oleva tutkimus samasta aiheesta. Tutkielmani perusteella on huomattavissa, kuinka sosiaalityössä
on työtehtäviä, jotka vaativat erityistä osaamista myös sosiaalityöntekijöiltä. Pääsääntöisesti avio-
eroissa tilanteet eivät onneksi johda vieraannuttamiseen asti. Huoltoriitatilanteet ovat marginaalisia
verrattuna sopuisien avioerojen määrään vanhempien välillä. Tästä kertoo muun muassa Elisa Val-
kaman ja Marjukka Litmalan (2006, 86) tekemä tutkimus, jonka mukaan 67 prosenttia vanhemmista
oli ennen tuomioistuimen käsittelyä sopineet lasten huollosta ja tapaamisoikeudesta joko sosiaalitoi-
men vahvistamalla päätöksellä tai tuomioistuimen päätöksellä. Anna-Kaisa Aaltonen (2015, 29)
myös toteaa, että käräjäoikeuden päätettäväksi kaikista huolto- ja tapaamisasioista menee vuosittain
9-10 prosenttia lapsen huoltoa ja tapaamista koskevaa asiaa.

6 VIERAANNUTTAMISEN HUOMIOIMINEN SOSIAALITYÖN KÄYTÄNNÖISSÄ

Seuraavaksi käyn läpi tutkielmassani esiin nousseita vastauksia siitä, millaisia toimintatapoja sosiaalityöntekijöillä on tällä hetkellä vieraannuttamisen ehkäisemisessä ja siihen puuttumisessa. Tässä yhteydessä kerron, millaisia haasteita sosiaalityöntekijät kokevat vieraannuttamisen puuttumiseen ja ehkäisemiseen liittyvän. Tuon esille myös sosiaalityöntekijöiden omia näkemyksiä siitä, miten vieraannuttamisen ehkäisyä voisi kehittää sosiaalityön näkökulmasta. Käytän vastauksissani suoria lainauksia osallistujien vastauksista tukemaan johtopäätöksiä.

Vieraannuttaminen linkittyy useasti vanhempien avioeroon ja sen aiheuttamien ristiriitojen ja katkeavuuden kroonistumisen kautta kiintymyssuhteen häiriöihin lapsen ja vieraannutettavan vanhemman välillä. Jotta vieraannuttamiseen voitaisiin puuttua, pitäisi luoda valtakunnallisesti uusia toimintamalleja. Suomessa on parhaillaan käynnissä Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma (LAPE), jonka tarkoituksena on uudistaa laajasti lasten, nuorten ja perheiden palveluita. Muutostyön tarkoituksena on kokonaisvaltainen lastensuojelun toimintakulttuurin uudistaminen ja muutos. Jatkossa lastensuojelutyön tulisi olla helposti saavutettavaa, leimaamatonta ja lähelle perhettä tulevaa palvelua. Lisäksi sosiaalityöntekijät saavat muutoksen myötä lapsiperheiden kanssa työskentelyn tueksi terapeutista osaamista. Työtä tehdään jatkossa tiimeissä, joihin kuuluu yhteensä viisi työntekijää. Tiimin kaikki jäsenet ovat tietoisia perheen tilanteesta ja joku heistä on aina tavoitettavissa. Lape-hankkeen tarkoituksena on luoda valtakunnallisesti tasa-arvoinen palvelujärjestelmä lapsiperheiden tueksi. (Fagerström 2016, 3, 22.) Tässä hankkeessa painotetaan myös varhaista tukea erovaiheessa. Sosiaalityöntekijöillä on maanlaajuisesti kokeilussa vanhemmuussuunnitelma, jota kehitetään jatkossa vielä palautteiden kautta, jotta vanhemmuussuunnitelma olisi mahdollista ottaa pysyväksi työmenetelmäksi lapsen elämän järjestämiseen vanhempien avioeron jälkeen (liite 2). Koen, että tällaisesta varhaisen vaiheen avioerotuesta voi olla paljon hyötyä lievimmissä vieraannuttamistilanteissa.

6.1 Vieraannuttamisen ehkäiseminen nykypäivän sosiaalityössä

Kyselyyni vastanneiden sosiaalityöntekijöiden vastausten perusteella vieraannuttamisen ehkäisemisessä ja siihen puuttumisessa ei ole olemassa mitään valmista toimintamallia tai toimintakäytäntöä. Vastaajien mukaan toimintatavat vaihtelivat riippuen hieman myös vastaajan omasta toimenkuvasta

(lastenvalvoja, sosiaalityöntekijä perheneuvolassa tai sosiaalityöntekijä lastensuojelussa). Eri toimenkuvista huolimatta vieraannuttamiseen liittyvät kysymykset muun muassa siitä, miten sen tunnistaa tai miten sitä tulisi ehkäistä näyttäytyivät haasteellisina vastaajille. Vastausten perusteella voi päätellä sen, että vieraannuttaminen tunnistetaan tai uskotaan tunnistettavan hyvin nykypäivän sosiaalityössä. Kolmestakymmenestä yhdestä (31) vastauksesta vain yksi oli sellainen, jossa sosiaalityöntekijä ei tehnyt asiakkaan kanssa muuta kuin ohjasi hänet ”asiantuntijalle”. Ketä vastaaja piti tässä tilanteessa asiantuntijana, ei vastauksesta käynyt selville. Muut (30 vastaajaa) pyrkivät keskustelemaan joko vanhemman, vanhempien ja/tai lapsen kanssa asiasta. Pääsääntöisesti vastauksissa tuli esille, että jos vieraannuttamista havaitaan, siitä keskustellaan vanhempien kanssa. Keskustelu ja asian puheeksi ottaminen näyttäytyivät luontevana tapana toimia vieraannuttamistilanteita havaitaessa. Sosiaalityöntekijät kuvasivat asian puheeksi ottamista seuraavasti:

”asian ääneen pohtimista vanhemmille, miltä asiat näyttävät työntekijän silmin. Vanhempien kanssa keskustelua yksin tai yhdessä..” (V26)

” Vanhempien välisissä neuvotteluissa lastenvalvojan luona...puheeksi ottaminen on toimiva keino ja saada vanhempi miettimään oman toiminnan vaikutusta.” (V23)

” Työssäni... pyrin ottamaan asian esille kun ilmiön tunnistan.” (V15)

” Sovittelun keinoin, pitäen lapsen tarpeet keskustelun keskiössä.” (V6)

Vastauksista on nähtävissä, että valtaosa sosiaalityöntekijöistä käyttää keskustelemista ja vieraannuttamisen esille ottamista riitaisten avioerotilanteiden kohdalla. Heidän tavoitteenaan on saada vanhemmat ymmärtämään eron vaikutukset lapseen ja hänen hyvinvointiinsa ja lisäksi pitää lapsi avioerossakin keskiössä.

Lapsen ja vanhemman välille muodostuu jo varhaislapsuudesta lähtien kiintymyssuhde, joka luo lapselle tietynlaisen mallin toimia uusissa, yllättävissä ja turvattomissa tilanteissa. Vanhempien avioerossa tämä kiintymyssuhde muuttuu, ja perheen yhteinen kiintymysmalli muotoutuu erikseen äidin ja isän kanssa. Lapsi menettää merkitsevän asian vanhempien erossa – perherakenteen. Vanhempi voi tuntea eron uutena mahdollisuutena, lapsi taas ei. Sosiaalityöntekijät tuntuivat vastauksensa perusteella tekevän töitä sen eteen, että vanhemmat eivät jättäisi lasta yksin erotilanteissa omien tuntemuksiensa kanssa. Vanhemmat näyttivät erotilanteissa näiden vastausten osalta tarvitsevan muistutusta siitä, miten vieraannuttaminen vaikuttaa lapseen ja siitä, että erossakin on surusta huolimatta velvollisuus pitää lapsen tarpeet omien tarpeiden edellä. Sinkkosen (2012, 62) mukaan lapsen kokemus vaikeiden asioiden käsittelystä ei ole suorassa syyn ja seurauksen suhteessa siihen,

mitä on tapahtunut. Osalle lapsista jo vähäisetkin tapahtumat aiheuttavat suurta haastetta ja vaikeutta, kun taas toiset lapset selviävät suuremmistakin kriiseistä suurin piirtein ehjin nahoin. Kiintymyssuhdeteoria on teoreettisesti merkittävä ymmärryskehikko erokriisin jäsentämiseksi sosiaalityössä, koska kiintymyssuhdeteoriassa korostuu ihmissuhteiden välinen merkitys (Antikainen 2007, 129). Avioerotilanteissa lapsi on osattava ottaa huomioon erillisenä ihmisenä ja pyrittävä tukemaan myös hänen selviytymistään vanhempien avioerosta ja sen aiheuttamista tunteista.

Vaikka lapsi ei ole osallinen vanhempiensa avioeroon, hänellä on oikeus tulla kuulluksi häntä koskevassa asiassa. Hänen mielipiteensä on otettava huomioon ja selvitettävä tehtäessä käytännön järjestelyjä ja sopimuksia. Kuulluksi tuleminen on lapsen oikeus. Tämä asia näkyi vahvasti saamissani vastauksissa. Lapsella on oikeus tulla kuulluksi sekä vanhemmilla on velvollisuus huomioida lapsi avioerontilanteessa, niin että lapsen kiintymyssuhde kumpaankin vanhempaan säilyisi. Vanhempien avioerosta huolimatta lapsen tulisi saada jatkaa elämäänsä mahdollisimman turvallisesti ja entisellään. Sosiaalitoimen päätavoitteena on lasten huolto ja tapaamista koskevissa tilanteissa turvata lapsen asema. Kaikkien toimien tulee olla lapsen edun mukaisia eli tukea ja edistää lapsen kehitystä ja poistaa esteitä. Lapsen tilannetta tulee selvittää käytännön asioita sovittaessa ja sopimuksia tehdessä niin, että lapsi tulee kuulluksi. Lapsi ei saa joutua vanhempien väliseksi ”kiistakapulaksi” erossa, vaan hänen pitäisi saada jatkaa elämäänsä mahdollisuuksien mukaan entisellään ja turvallisena. (Taskinen 2001, 41-43.) Selkeästi sosiaalityöntekijöiden vastausten perusteella voi todeta, että työtä tehdään juuri sen eteen, että lapsi huomataan erossa ja hänen tarpeisiin vastataan. Asian puheeksi ottaminen vanhempien kanssa tapahtuu juuri sen vuoksi, että lapsi huomattaisiin erossa yhtenä osapuolena eikä ulkopuolisena kaikkeen sopeutuvana yksilönä. Vieraannuttamiseen puuttumisessa väliintulon pitää olla tehokasta ja kunnioittaa lapsen oikeuksia. Erityisarviot ovat tarpeen, jotta vieraannuttamiseen voitaisiin puuttua eri perheissä eri tavoin. (Jaffe, Ashbourne & Mamo 2010, 151.)

Vanhempien avioerontilanteessa sosiaalitoimi voi tarjota tukea ja apua perheille. Kaikkien sosiaalitoimessa tehtävien toimenpiteiden tulee olla lapsen edun mukaisia eli niiden tulee lyhyellä ja pitkällä aikavälillä edistää lapsen kehitystä. (Taskinen 2001, 43.) Myös sosiaalihuoltolaki (1301/2014, 2 luku 5§) määrittelee seuraavasti:

” Kaikissa sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat lasta, on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu...lisäksi kiinnitettävä erityistä huomiota siihen, miten eri toimenpiteiden vaihtoehdot ja ratkaisut parhaiten turvaavat tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoin-

nin, mahdollisuuden saada ymmärtämystä sekä iän ja kehitystason mukaisen huolenpidon, turvallisen kasvuympäristön ja ruumiillisen sekä henkisen koskemattomuuden sekä itsenäistymisen ja kasvamisen vastuullisuuteen”.

Eeva Valjakan (2002, 57) mukaan lapsen perus- ja ihmisoikeuksien toteutumiseen tulee haasteita vanhempien ongelmallisissa avioerotilanteissa, ja tällöin lapsen etu ja asema saattavat olla toissijainen asia vanhemmille. Ero voi olla myös niin suuri kriisi vanhemmille, että he saattavat menettää kykynsä pitää huolta lapsen oikeuksista (Emt., 58). Joskus vanhempien ero saattaa johtaa siihen, että he tarvitsevat tukea eroon liittyvissä asioissa sosiaalitoimesta. Tällöin sosiaalityöntekijä tapaa vanhempaa/vanhempia ja keskustelee tilanteesta. Sosiaalitoimesta vanhempi voidaan ohjata esimerkiksi lastenvalvojan luokse, jotta vanhemmat voivat tehdä lapsille huolto- ja tapaamissopimuksen. Sosiaalitoimessa riitaisa ero tulee näkyviin vanhempien erimielisyytenä lapsen huoltoon liittyvissä asioissa ja aina ei sopimukseen päästä. Kunnan lastenvalvojan tehtävänä on vahvistaa tai olla vahvistamatta vanhempien välinen sopimus. Lastenvalvoja voi vahvistaa sopimuksen, jonka kumpikin vanhempi on hyväksynyt, allekirjoittanut ja se on lastenvalvojan mielestä lapsen edun mukainen. Vanhempien välisissä riitatilanteissa sosiaalitoimella on velvollisuus kuulla lasta ja ottaa hänen toiveensa ja etunsa huomioon (SHL 4§, 5§). Lastenvalvoja pyrkii keskustelujen avulla selvittämään, ovatko vanhemmat yksimielisiä huollon suhteen ja ymmärtävätkö vanhemmat käytännössä sopimuksen sisällön (Valjakka 2002, 64-65).

Tutkielmassani nousivat vahvasti myös esille sosiaalityöntekijöiden pyrkimykset tuoda vanhempien kanssa keskustellessaan esille lapsen etua, näkökulmaa ja oikeuksia. Sosiaalityöntekijät toivat esille myös tapaansa työskennellä yhteistyössä vanhempien kanssa, sovinnollisin keinoin ja tasa-arvoisesti vanhempia kuunnellen. Vastaajista 23 otti esille lapsen edun, lapsen oikeuden tai lapsen näkökulman huomioimisen vanhempien kanssa vieraannuttamisen tilanteissa työskennellessään. Osalla vastaajista esiintyi vastauksessaan näistä vaihtoehtoista yksi tai useampia. Lapsen oikeuksista puhuttaessa kyseessä oli pääsääntöisesti lapsen oikeus tavata etävanhempaansa ja olla tämän kanssa yhteydessä. Seuraavaksi muutama lainaus suoraan sosiaalityöntekijöiden kommenteista siitä, miten he toimivat näissä tilanteissa, joissa lapsen etu, näkökulma tai oikeudet piti tuoda vanhemmille esille:

” Käymällä neuvotteluja vanhempien kanssa ja haastatteleamalla lasta. Tuomalla lapsen näkökulmaa ja etua vahvasti esille siitä, että molemmat vanhemmat ovat yhtä tärkeitä.” (V1)

”Sosiaalityöntekijän neuvonnan ja ohjauksen avulla: vahvistan vieraannutettavaa vanhempaa sitkeästi vaatimaan tapaamisia ja olemaan yhteydessä lapseensa. ” (V28)

” En tee tapaamissopimuksia, jotka eivät mielestäni ole lapsen edun mukaisia.” (V12)

”Informoin vanhempia lähinnä lainsäädännön viitekehyksen näkökulmasta: lapsen oikeudesta molempiin vanhempiin, oikeudesta tavata vanhempaansa, jonka luona ei asu...” (V9)

” Tasapuolisuuden huomioiminen ja tiedottaminen, että lapsen kanssa asuvan tulee edistää tapaamisia muualla asuvan kanssa, mikäli perusteita rajoittaa tapaamisia ei ole tiedossa.” (V10)

Lapsella on tarve olla lojaali kummallekin vanhemmalleen ja rakastaa heitä. Tämä tarve ei katoa vanhempien avioerotilanteissa. Vanhempien velvollisuus on pitää huolta, ettei yhteys äitiin tai isään katkea. (Pruuki 2017a, 70.) Joskus erotilanteissa vanhempien voi olla vaikeaa ymmärtää lapsen tilannetta ja he näkevät vain oman tilanteensa, eivätkä osaa ottaa lasta huomioon eron eri vaiheissa. Kiintymyssuhteen pysyvyyteen ja laatuun vaikuttaa se, miten hyvin vanhempi pystyy ylläpitämään lapsen ja itsensä välistä vuorovaikutussuhdetta. Lapsi on tottunut vanhemman tietynlaiseen tapaan hoitaa asioita ja toimia lapsen kanssa vuorovaikutuksessa. Tämä ei saisi muuttua tai unohtua kokonaan vanhempien avioeron vuoksi. Lapsuuden ja nuoruuden kokemukset turvallisuudesta ja jatkuvuudesta vaikuttavat lapsen kykyyn luoda omia ihmissuhteita myöhemmin elämässään. Vanhempien tulisi avioerosta huolimatta olla läsnä lapselle, pitää yllä sekä suojella kiintymyssuhdetta häneen. (Sroufe & MacIntosh 2011.) Sosiaalityöntekijöillä tuntui olevan vahva ymmärrys siitä, että vanhempia on tärkeää muistuttaa lapsen olemassa olost, tärkeydestä sekä lapsen omista oikeuksista.

Tutkielmani vastauksissa näkyi myös huoli lasten jäämisestä vanhempien avioeron aiheuttamien tunteiden ja riitelyn alle. Sosiaalityöntekijöistä kaksitoista otti esille vieraannuttamisen aiheuttavan lapsille tunne-elämän häiriöitä tai muita haittoja. Yksi vastaajista (V2) tunsu itsensä voimattomaksi asian käsittelyssä, koska vieraannuttaminen oli ollut jo niin pitkäaikaista ja siihen olisi pitänyt hänen mielestään puuttua jo vuosia aiemmin. Hän koki, että lasten ollessa jo isoja ja vieraannuttamisen ollessa viety niin pitkälle, puuttuminen on haasteellista.

Kiintymyssuhteessa ihmisellä on tarve kiintyä toiseen ihmiseen ja hän hakee tältä turvaa ja suojaa vaaran uhatessa. Lapsi tarvitsee hyvään kasvuun ennakoitavan ympäristön ja yhden tai useamman aikuisen, joka sietää lapsen kielteisiäkin tunteita. Kiintymyssuhteet kehittyvät lapsen kasvaessa, mutta perusta kiintymyssuhteissa luodaan vauvaiästä lähtien. Lapsen kiintymyssuhteen laadulla (turvallisesti kiinnittynyt, välttelevästi kiinnittynyt, ristiriitaisesti kiinnittynyt tai organisoimatto-

masti kiinnittynyt) on merkitystä siihen, miten hän vanhempien avioerossa pystyy tilannetta käsittelemään ja siihen suhtautumaan. Varhain omaksutulla kiintymyssuhdemallilla on tietty pysyvyystaipumus. Turvallinenkin kiintymyssuhde voi muuttua, jos lapsi kokee kielteisiä elämänmuutoksia ja jää yksin näiden kokemustensa kanssa. Onneksi voi käydä toisinkin päin: turvaton lapsi voi eheytyä, jos hän saa myöhemmin elämässään turvallisen kiintymyssuhteen. (Pruuki 2017a, 69-70.) Punamäen (2001, 174) mukaan stressaavat ja traumaattiset kokemukset, kuten vanhempien avioero, voivat vaikuttaa siihen, että turvallisesti kiinnittyneestä lapsesta tulee turvaton. Trauma ja stressi altistavat hänen mukaansa lapsen turvattomalle kiintymyssuhteelle. (Emt., 176.) Jotta lapsi selviää vanhempien avioeron aiheuttamasta tunnekuohusta ja elämänmuutoksesta, on etusijalla kiintymyssuhteiden jatkuvuus. Eroon liittyvät muut asiat, kuten muutto, paikkakunnan muutos, koulun vaihto ja kaveripiirin ja muun läheisverkoston muuttuminen aiheuttavat lapselle jo itsessään sopeutumista uuteen tilanteeseen, jos tämän lisäksi vanhemmat ”unohtavat” hänet avioeron ulkopuolelle ja eivät tue lasta yhteistyössä, on lapsella riski jäädä vanhempien välisissä päätöksissä vain vastaanottajan rooliin. Jos vanhempi on tässä tilanteessa kyvytön toimimaan lapsen edun vaatimalla tavalla, saattaa hän silloin jättää tukematta lapselle läheisiä ihmissuhteita riittävästi.

Lapsen oikeuksien yleissopimuksessa tavoitteena on lapsen persoonallisuuden täysipainoinen ja sopusointuinen kehitys, mihin päästään noudattamalla mahdollisimman tarkasti yleissopimuksen artikloja ja toteuttamalla myös muita ihmis- ja perusoikeuksia. Jos näitä artikloja ei noudata, on niistä tuloksena lapselle psykologista haittaa, kärsimystä ja lapsen kehityksen. Huoltopäätöksissä tulisi ottaa huomioon, millä tavoin lapsen elämässä voi olla kumpikin vanhempi osallisena. (Hannunniemi 2015, 56.) Huoltopäätöksiä tehdessä tulisi ymmärtää, että kummallakin vanhemmalla on lapseen kiintymyssuhde, joka on lapselle tärkeä. Nämä kiintymyssuhteet tukevat lapsen kehityksen lähtökohtia. (Hannunniemi 2007, 87.) Lapsen kiintymyssuhteen säilyttäminen vanhempien avioerossa on ensisijaisen tärkeää lapselle. Vieraannuttaminen rikkoo tämän kiintymyssuhteen tai ainakin vaikeuttaa sitä. Lastenvalvojina työskentelevät sosiaalityöntekijät kuvasivat vieraannuttamisen puuttumista työssään seuraavasti:

” Kerron vanhemmille huoleni lapsen ja etävanhemman vähäisistä tapaamisista ja lapsen lojaliteettiristiriidasta vanhempiinsa nähden. ” (V22)

”Mikäli lapsen edun esille tuominen ei auta, ohjaan pikaisesti lakimiehille, ettei tilanne pitkittyisi ja vakiintuisi. ” (V20)

” Keskusteluissa korostan molempien vanhempien tärkeyttä lapselle. ” (V19)

” Tuon jatkuvasti esiin erotilanteissa ja myöhemmin esiin kummankin vanhemman tärkeyttä lapselle, riitatilanteissa oikeanlainen ohjaus, ottamalla asioita suoraan ja avoimesti esiin vanhempien kanssa. ” (V16)

Vastauksista käy ilmi, että sosiaalityöntekijät pyrkivät tuomaan esille kummankin vanhemman tärkeyttä lapselle sekä korostamaan lapsen asemaa avioerossa. Kristiina Väyrynen (2012, 59) toteaa pohtivansa usein sitä, miksi vanhemmat käyvät lapsesta huoltoriidoissa raskasta ja epätoivoista taistelua. Kumpikin vanhempi omissa kertomuksissaan ja perusteluissaan haluaa lapselle hyvää, mutta eivät kykene pääsemään omien erimielisyyksiensä yli ja yhdistämään voimavarojaan yhteiseksi hyväksi suhteessa lapseensa. Michael Donner (2006, 550-551) puolestaan kommentoi vanhempien avioeron saattavan aiheuttaa epärationaalista käyttäytymistä vanhemmalla, jolloin hän oman kiunsa/surunsa hallitsemiseksi haluaa vahingoittaa ja tuhota kivun lähdeä (toinen eron osapuoli). Tällöin vanhemmat eivät osaa ajatella rationaalisesti ja päättää asiallisesti lasta koskevista asioista. He eivät tällaisella toiminnalla kykene ajattelemaan riitansa seurauksia lapsen kannalta. (Emt., 551.) Sosiaalityössä yksi lähtökohdista on lapsen huomioon ottaminen kaikissa tilanteissa. Tutkielmani vastauksista on huomattavissa, että työntekijät pyrkivät tukemaan näissä tilanteissa perhettä ja tarvittaessa ohjaamaan eteenpäin toiselle asiantuntijalle, jos oma asiantuntijuus asiassa ei riitä.

Äidin, isän ja lapsen välistä suhdetta voi kuvata myös sanalla ”peruskallio”. Tämä kolmiosuhde mahdollistaa lapselle suhteiden harjoittelua. Lapsen kehityksen kannalta on merkittävää, että hänellä on suhde samanaikaisesti ja erikseen äitiin ja isään. Jos lapsella on turvallinen kiintymyssuhde vanhempiinsa, antaa se hyvät mahdollisuudet elämään varten, mutta ei yksinään vielä takaa lapselle onnistunutta kehitystä. Turvallisesti kiintyneillä lapsilla on kuitenkin paremmat selviytymismahdollisuuden vaikeista tilanteista (kuten vanhempien avioero) kuin turvattomasti kiinnittyneillä lapsilla. (Koskela 2009, 12.) Lapsen kehitykseen kuuluu erilaisia haasteita. Jokaisella on erilaisia emotionaalisia, kognitiivisia tai sosiaalisia kykyjä ja haavoittuvia kohtia. Riskit ja suojaavat tekijät muuttuvat lapsen kasvaessa ja ovat erilaisia eri ikäisenä. On tärkeää ymmärtää, että perhe on ”systeemi”. Muutos yhdessä perheenjäsenessä vaikuttaa koko ”systeemin” muutokseen. Vanhempien riitelyn jatkuminen eron jälkeen on vahingollista lapselle. Lapsi saattaa jäädä vanhempien väliin. Pahimmassa tapauksessa lasta voidaan painostaa valitsemaan puolensa ja vanhempi yrittää myrkyttää lasta toista vanhempaansa kohtaan. (Sinkkonen 1998, 207-208.) Lapsen on tärkeää saada pitää yllä totuttuja kiintymyssuhteita ja jos vanhempi tarkoituksenmukaisesti koettaa rikkoa lapsen ja toisen vanhemman välistä kiintymyssuhdetta perusteetta, toimii hän vasten lapsen oikeuksia ja omaa velvollisuuttaan tukea lapselle läheisiä ihmissuhteita.

Häkkänen-Nyholm (2013, 92) toteavat, että huomattava osa heidän tutkimuksensa vanhemmista oli pyrkinyt vaikuttamaan vieraannuttajavanhemman toimintaan tai tämän lähipiiriin, mutta olivat kokeneet sen pääosin hyödyttämäksi. Neljä viidestä vanhemmasta oli ottanut yhteyttä viranomaisiin,

kuten lastensuojeluun, mutta yli 50 prosenttia oli kokenut, ettei siitä ollut lainkaan hyötyä. Lastensuojelun työntekijät sekä perheneuvolan työntekijät totesivat vanhemmalle, etteivät he voi puuttua asiaan, koska huoltoriitoja ei käsitellä perheneuvolassa ja lastensuojelussa todettiin, ettei voida auttaa, koska ei ole lastensuojelullista tarvetta. Jos toinen vanhemmista yritti saada lapsen psykologin luokse, niin psykologi ei voinut tehdä mitään ilman kummankin vanhemman suostumusta. Kun asia päättyy viimein käräjäoikeuden päätettäväksi, lapsen ja vieraannutetun vanhemman suhde voi kokonaan katketa, jos käräjäoikeus toteaa, ettei lapsen huoltoa ja asumista voi siirtää enää vieraannutelle vanhemmalle, koska lapsi on juurtunut vieraannuttajavanhemmalle. Tällä hetkellä moni vieraannuttamista kokeva ja kokenut vanhempi tuntee, ettei kukaan viranomainen puutu vieraannuttamiseen. (Emt., 92-93.) Tutkielmani vastausten perusteella koen, että sosiaalityöntekijät pyrkivät nykyään puuttumaan tilanteeseen, jos vieraannuttamista havaitsevat. Häkkänen-Nyholmin ym. tutkimuksenkin mukaan vieraannuttamista ei aina ole myöskään viranomaispuolella tunnistettu, niin vanhempien kokemus siitä, ettei heitä auteta voi osittain johtua siitä, ettei vieraannuttamista ole tunnistettu tai siitä, ettei siihen ole nykyään vielä kehitetty riittävän toimivaa menetelmää, jonka avulla vieraannuttaminen saataisiin loppumaan. Häkkänen-Nyholmin ym. (2013) toteavat, etteivät lastensuojelun ja perheneuvolan työntekijät puutu vieraannuttamiseen vaan niin sanotusti siirtävät sen muiden selvitettäväksi. Tällainen toiminta ei puolestaan näkynyt tekemässäni tutkielmassa kuin yhdessä vastauksessa. Työntekijät pyrkivät havaitessaan vieraannuttamista, puuttumaan siihen. Sosiaalityöntekijät olivat itse valmiita puuttumaan vieraannuttamiseen, mutta tarvitsivat siihen koulutuksellista tukea ja yhteistyökumppaneita.

Tekemäni kyselylomakkeen pohjalta sosiaalityöntekijöiden vastauksista näkyi halu auttaa vieraannuttamista kokeneita vanhempia ja lapsia. Pääasiallisesti he pyrkivät keskustelemaan vanhempien kanssa tilanteesta, osa työntekijöistä keskusteli myös lasten kanssa. Osa sosiaalityöntekijöistä tunsivat turhautumista tilanteessa tai koki etteivät sosiaalityön keinot riitä, jolloin he ohjasivat asiakkaan muiden palveluiden piiriin. Selkeästi yhtä vastaajaa lukuun ottamatta sosiaalityöntekijät halusivat puhua vieraannuttamisesta avoimesti ja rakentavasti vanhempien kanssa. He kertoivat ottavansa asian rohkeasti esille, kun vieraannuttamista havaitsevat. Seuraavassa esimerkkejä sosiaalityöntekijöiden toiminnasta sekä lastensuojelun sosiaalityössä että perheneuvolassa:

”Keskustelu vanhempien kanssa erikseen sekä vanhemmat yhdessä. Lapsen kanssa keskustelu. Tärkeää tuoda vanhemmille esille lapsen näkökulmaa.” (V3)

”Puhumalla siitä, avaamalla vanhemmille omaa toimintaansa ja sen vaikutusta lapseen.” (V4)

”Pyrkimällä keskustelemaan asioista niiden oikeilla nimillä ja tuoden jatkuvasti esille lapsen näkökulmaa...” (V24)

”Yritän keskustelemalla ja kysymyksillä saada asianosaisia pohtimaan tätä teemaa ja sen monimuotoisuutta ja piilotettua toimintatapaa.” (V25)

Yllä olevista esimerkistä on huomattavissa, että keskustelu näyttäytyi asianosaisten kanssa tärkeänä asiana ja oli suuressa osassa vieraannuttamisen tunnistaneen sosiaalityöntekijän toiminnassa. Toimenkuvalla (lastenvalvoja, sosiaalityön avo- tai sijaishuolto, perheneuvolan sosiaalityöntekijä) ei ollut olemassa olevaa painoarvoa tai vaikutusta asioiden hoitamisessa.

Lapsen elämä on täynnä erilaisia vaikeuksia, haasteita, pettymyksiä ja uhkia. Osa näistä kuuluu lapsen normaaliin kehitykseen, osa ei. Kun kokemuksista tulee stressaavia, niin tilanteen vaatimukset ylittävät lapsen voimavarat. Traumakokemukset eivät kuulu lapsen normatiiviseen kehitykseen ja lapsuuteen. Lapsilla on yksilöllisiä eroja traumaattisista kokemuksista selviytymisessä. Kiintymyssuhde muovaa stressi- ja traumaprosessin etenemistä ja kiintymyssuhteen laatu (turvallinen tai turvaton) selittää lasten erilaisen haavoittuvuuden traumatilanteissa. Turvallisesti ja turvattomasti kiintyneet lapset reagoivat uhkaan ja vaaraan eri tavoin. Turvallisesti kiinnittynyt lapsi havainnoin ympäristöä realistisesti, kun taas turvattomasti kiinnittyneen lapsen arviointikyky on kaventunut tai vionnut, eikä hän kykene realistisesti havainnoimaan ympäristöään. (Punamäki 2001, 184-187.)

Lapsi hyötyy siitä, että hänellä on ääneen lausuttu lupa rakastaa vanhempien avioerosta huolimatta kumpaakin vanhempaansa ja puhua heistä vapaasti. Jos lapsi saa rauhassa rakastaa kumpaakin vanhempaansa, tukee se ratkaisevalla tavalla lapsen hyvinvointia ja turvaa. (Pruuki 2017a, 93.) Sosiaalityöntekijöiden antamista vastauksista oli huomattavissa, etteivät vanhemmat aina tunnu ymmärtävän, mitä he aiheuttavat omalla toiminnallaan lapselleen. Tämän vuoksi sosiaalityössä on mielestäni äärimmäisen tärkeää tehdä ehkäisevää työtä vieraannuttamiseen puuttumisessa.

6.2 Haasteet vieraannuttamisen ehkäisemisessä

Vaikka vieraannuttamisesta on tehty runsaasti tutkimuksia ja sitä on havaittu laajasti, ei edelleenkään ole tietoa siitä, mistä kaikessa vieraannuttamisessa on kyse ja miten vieraannuttamistilanteita olisi hoidettava, jotta lapsen etu toteutuisi mahdollisimman hyvin. Vieraannuttamisen seurauksista on verrattain vähän tietoa, mutta se mitä tiedetään, on hyvin huolestuttavaa. (Sinkkonen 2017b, 55.) Laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (HTL) 1 §:ssä on lueteltu lapsen huolelle asetetut vaatimukset. Niiden mukaan lasta ei saa alistaa eikä kohdella loukkaavasti, millä tarkoitetaan henkistä pahoinpitelyä. Lisäksi lapselle tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti omien vanhempiensa kanssa. Lain tarkoituksena on turvata lapselle turvallinen ja tasapainoinen kehitys. (HTL 1§.)

Hannunniemen (2015, 86-87) mukaan vieraannuttaminen merkitsee vakavaa lapsen henkistä pahoinpitelyä. Mikäli vieraannuttamista on havaittavissa, on tilanteeseen puututtava lapsen edun nimissä riittävän tehokkaasti. Huoltoratkaisujen kohdalla tulisi ymmärtää, että vanhemmat ovat lapselle tärkeimpiä kiintymyskohteita ja lapsen kehityksen lähtökohtia. Jos toinen vanhempi estää turhaan toisen vanhemman ja lapsen tapaamisia, on tämä lapsen huolto ja tapaamisoikeuden lain vastaista (1§). Lain 1§:n mukaan ”huollon tulee turvata myönteiset ja läheiset ihmissuhteet erityisesti lapsen ja hänen vanhempiansa välillä” ja 10 §:n mukaan lisäksi huolto ja tapaamisasiat on ratkaistava lapsen edun mukaisesti. Silloin on erityisesti kiinnitettävä huomiota siihen, kumman vanhemman luona tapaamiset toteutuvat jatkossa parhaiten. (HTL 1§, 10§.)

Tutkimuksessani nousi esille asioita, jotka sosiaalityöntekijät useimmiten tunsivat vieraannuttamisen ehkäisemisen haasteina työssään. Nämä asiat olivat vieraannuttamisen tunnistamisen haasteellisuus sekä siihen puuttumisen vaikeus, vanhempien mielenterveyshäiriöt ja yhteistyökyvyttömyys sekä vieraannuttajavanhemman oman toiminnan tiedostamattomuus. Näiden asioiden lisäksi löytyi useita muitakin yksittäisesti koettuja haasteita. Vaikka työntekijät tunnistaisivat vieraannuttamisen, aiheuttaa se erilaisia tuntemuksia myös työntekijöissä. Seuraavaksi käyn läpi saamieni vastausten kautta sosiaalityöntekijöiden kertomia vaikeuksia vieraannuttamisen ehkäisyssä. Lähestyn vaikeuksia vieraannuttamisen tunnistamisen ja siihen puuttumisen kautta. Sosiaalityöntekijät kuvasivat tunnistamisen vaikeutta seuraavasti:

” Sen tunnistaminen esim. onko kyse ”aidosta” lapsen suojelemisesta toiselta vanhemmalta vai juuri vieraannuttamisesta. Keinottomuus ehkäistä itse vieraannuttamista...” (V3)

” Se tapahtuu piilossa ja usein verhotaan jonkun muun syyn taakse...” (V11)

”Toisinaan on haasteellista huomata onko kyse vieraannuttamisesta, lapsen manipuloinnista, tavanomaisesta inhimillisestä erokipuista...” (V12)

” Vieraannuttamisen määrittely jo sinänsä on erittäin haasteellista... en edes katso itselläni olevan koulutuspohjaa lähteä ”diagnosoimaan” asiakkaita vieraannuttamisen käsitteellä.” (V14)

” Ilmiön tunnistaminen ei ole aina helppoa, koska sekoittuu usein huoltoriitoihin.” (V15)

Yllä olevista esimerkeistä käy ilmi, kuinka haasteellisena vieraannuttamiseen puuttuminen ja sen ehkäiseminen sosiaalityössä koetaan. Sosiaalityöntekijöillä on tunne, ettei heillä ole riittävää tietoa ja taitoa asian tunnistamiseen. Lisäksi vieraannuttamisen määrittäminen jo itsessään koetaan haas-

teellisena. On selvää, että jos ilmiötä ei tunnista, niin silloin siihen puuttumisenkaan ei ole mahdollista. Kuitenkin vieraannuttamisen tunnistaminen olisi tärkeää, jotta siihen puuttuminen mahdollistuisi ja lapsen tilanne ei traumatisoituisi pitkäaikaisesti eikä kiintymyssuhde vanhempiin muuttuisi.

Leonere Terrin (1991) mukaan traumaattinen kokemus lapsella voi olla joko yhtäkkinen ja odottamaton tai pitkäkestoinen. Pitkäkestoiset traumaattiset kokemukset voivat joillakin lapsilla kuulua osana hänen elämäänsä. Tällaisia traumaattisia koko omaan elämään kuuluvia asioita voivat olla esimerkiksi lapsen kaltoinkohtelu, perheväkivalta ja psyykkinen ja fyysinen heitteillejättö. (Terr 1991.) Trauman kokemus voi lapsella johtaa kehityksen häiriintymiseen. Jos traumakokemus on voimakas, lapsen kehitys ja asianmukainen sosiaalinen vuorovaikutus häiriintyvät, mikä voi johtaa psykososiaalisiin sopeutumisvaikeuksiin. Jos trauma ajoittuu kehitysvaiheeseen, jossa lapsi on haavoittuva, voivat vauriot olla suuria. Jos lapsen ympäristö ei ota huomioon lapsen yrityksiä säädellä ja ymmärtää kokemuksia ja tulla niiden kanssa toimeen, voivat trauman vaikutukset kasaantua. Kiintymyssuhteen tuntemus on tärkeää, kun pyritään ymmärtämään lapsen traumakokemuksia. (Punamäki 2001, 190-191.)

Kun puhutaan vanhempien avioeron vaikutuksista lapseen, viitataan usein Bolwbyn (Bolwby 1969, 1973) ja Ainsworthin (1978) teoriaan. Kiintymyssuhde on tunteenomainen side, jonka jokainen henkilö muodostaa itsensä ja toisen ihmisen kanssa. Kiintymyssuhde kestää ajan kuluessa ja sitoo ihmisiä tunteenomaisesti toisiinsa. (Ainsworth & Bell 1970, 50.) Vanhempien erotessa kiintymyssuhdeteorian ymmärryskehikossa perhetriadi eli äidin, isän ja lapsen välinen kolmisuhde on huomioitava. Lapselle tärkeitä ja vakiintuneita ihmissuhteita sekä vanhempien osallistumista ja osallisuutta eron jälkeen pyrittävä tukemaan. Perhetriadi korostaa perheen kolmiosuhdetta, lapsen suhdetta äitiin, lapsen suhdetta isään ja vanhempien välistä suhdetta toisiinsa. Kolmiosuhteen huomioiminen vanhempien avioeron jälkeen lasta koskevissa asioissa tukee Mari Antikaisen (2007, 117) mukaan vanhempien välistä riidattomuutta, koska lapsen sosiaalinen verkosto ja erilaisten suhteiden suunta olisi vanhempien keskusteltava yhteisesti. (Emt.) Mielestäni vanhempien saaminen keskustelemaan yhdessä sosiaalityöntekijän kanssa perheen ja lapsen tilanteesta vähentäisi riskiä vanhempien välisille väärinymmärryksille ja loisi toimivamman pohjan vanhempien väliseen vuorovaikutukseen. Antikainen kiteyttää hyvin kiintymyssuhteiden jatkuvuuden tärkeyden seuraavasti:

”Ydinperheen hajotessa lapsen kyky palata ensimmäisten turvallisten ja vakiintuneiden ihmissuhteiden eli triadin muodostamaan ”turvasatamaan” vaarantuu, ellei lapsen ihmissuhteita (laajasti ajatellen) erossa suojata.” (Antikainen 2007,117.)

Lapsen ihmissuhteita suojataan sosiaalityössä parhaiten sillä, että puututaan asioihin, jotka eivät tue ja suojaa lapsen kehitystä ja läheisiä suhteita. Jotta sosiaalityöntekijöillä olisi mahdollisuus olla riittävästi lapsen tukena vanhempien avioerotilanteessa, tulisi hänellä olla riittävästi ymmärrystä sekä tietoa kiintymyssuhteiden rikkoutumiseen liittyvistä tilanteista. Hän tarvitsee myös kykyä ja osaamista puuttua asioihin oikea-aikaisesti ja riittävällä tehokkuudella.

Sosiaalityön käytännön työssä haasteita aiheuttivat myös vanhempien oman toimintansa tiedostamattomuus. Vanhemmilta puuttuu kyky nähdä oman toimintansa vaikutukset lapseensa. Sosiaalityöntekijöiden mukaan vanhemmat eivät osaa katsoa asioita lasten näkökulmasta, vaan saattavat ”jumittua” eron aiheuttamiin tuntemuksiin ja katkeruuteen. Muutama sosiaalityöntekijä kuvaa tällaista vanhempien oman toiminnan ymmärtämättömyyttä ja sen seurauksia sosiaalityöntekijöiden työhön seuraavasti:

” Vanhempien tulehtuneet välit ja se mikä on totuus missäkin kohtaa. Lapsi tuntuu jäävän helposti aikuisten kiistojen alle ja työskentelyssä vanhemmat saattavat viedä tilaa lapselta. ” (V1)

” Vieraannuttaminen ei ollenkaan välttämättä ole tietoista toimintaa. Asian puheeksi ottamisen ja haasteellista, koska vieraannuttaja saattaa oikeasti loukkaantua, koska kokee niin vahvasti toimintansa oikeutetuksi. ” (V29)

” Yleensä vieraannuttava vanhempi on hyvin kiinni omassa asiassaan, häneen on vaikea vedota tai saada häntä ymmärtämään lapsen näkökulmaa... ” (V26)

” Vieraannuttaja haluaa nähdä toisen pelkästään pahana ja uskoo vakaasti, että on lapsen etu ettei tämä tapaa toista vanhempaansa. ” (V6)

Yleensä jo pelkkä vanhempien avioero aiheuttaa muutoksia lapsen ja vanhempien elämään ja siihen liittyvät ongelmat antavat työntekijöille pohdinnan aihetta tuen tarpeista ja toimintatavoista. Vieraannuttamistilanteissa ei ole kyse pelkästään normaalista avioerosta, vaan haasteellisemmista asioista, kuten vanhempien ymmärtämättömyydestä, joka mielestäni kertoo eron tuomista katkeruuden tunteista ja siitä, ettei niitä ole pystytty käsittelemään ja rationaalisesti ymmärtämään.

Sinkkosen (2011, 175) mukaan kiintymyssuhteista irrottautuminen ei ole helppoa, ja sen seurauksena voi olla, että kertaalleen eronneet vanhemmat saattavat kokeilla yhteen palaamista. Vanhempien omilla kiintymyssuhdemalleilla on merkittävä merkitys siihen, miten he kohtaamansa avioeron käsittelevät. Turvallisesti kiinnittynyt vanhempi kykenee rauhoittamaan itseään, pyytämään tukea ja pystyy myös hyödyntämään saamansa apua. Ristiriitaisesti kiinnittynyt vanhempi voi tuntea avio-

eron voimakkaasti, ja siksi uudessa tilanteessa toiminta näyttäytyy hätäntymisenä ja suurina sopeutumisongelmina. Välttelevästi kiinnittynyt aikuinen puolestaan pyrkii toimimaan rationaalisesti ja ilmaisee tunteuksiaan vain vähän, jos laisinkaan. (Sinkkonen 2011, 176.)

Kiintymyssuhteet aktivoituvat traumatilanteissa, kuten vanhempien avioerotilanteissa. Kiintymyssuhdemallit ovat kehittyneet suojelemaan ihmistä uhkaavissa ja vaarallisissa tilanteissa. Turvallisesti ja turvattomasti kiintyneillä on erilaiset työskentelymallit vaaran uhatessa. Traumakokemuksesta toipuminen riippuu jokaisen ihmisen omasta kiintymyssuhdemallista ja sen lainalaisuuksista. (Punamäki 2001, 197.) Turvallisesti kiinnittyneillä vanhemmilla on valmiuksia yhteistyövanhemmuuteen paremmin kuin muilla kiintymyssuhdemalleilla. Näillä vanhemmilla on kyky erottaa parisuhteen ja vanhemmuuden ero. Mitä parempaan yhteistyöhön vanhemmat pystyvät, sitä paremmin lapset voivat avioeron jälkeen. (Sinkkonen 2011, 176.)

Tärkeimmät periaatteet vieraannuttamisen ehkäisemisessä ja vanhempien kiistojen ratkaisemisessa ovat riitelevän osapuolen tunnistaminen ja riidan aiheuttajan sanktioiminen. Vähentämällä riitelijän oikeuksia sekä tasapainottamalla vanhempien välistä voimatasapainoa, tehdään lapsen edun mukaisia päätöksiä. Jos riidan aloittajaa/aiheuttajaa ei tunnisteta tehdään lasta ajatellen vääriä päätöksiä, jotka yleensä pahentavat vieraannuttamista. (Hannunniemi 2007, 90.) Tällaisia päätöksiä ovat muun muassa yksinhuollon antaminen riitaa aiheuttavalle lähivanhemmalle (Auvinen 2006) tai tapaamisten järjestämättömyys pitkäksi aikaa (esim. väliaikaismääräysten yhteydessä) tai määräämällä etävanhemman tapaamiset valvotuiksi perusteetta (Sullivan & Kelly 2001, 302). Hannunniemi (2015, 91) toteaa, että lähivanhemman estettyä muutaman kuukauden lapsen ja etävanhemman tapaamisia, sosiaalitoimi suosittelee, että tapaamiset pitäisi käynnistää vähitellen ja portaittain, muuttamasta tunnista viikonlopputapaamisiin. Tämä ei ole Hannunniemen (2015, 90) mukaan toimiva käytäntö. Hänen mukaansa normaali vanhempi tulee tyytyväiseksi ja on valmis tekemään kompromisseja lapsen asioiden suhteen, mutta vieraannuttaja ei ole normaali. (Emt.) Häkkänen-Nyholmin (2010) mukaan vieraannuttajan vanhemman persoonallisuudessa on narsistisia piirteitä ja tämän vuoksi heidän kykynsä tuntea empatiaa on puutteellinen. Joskus häiriössä saattaa olla psykopatian piirteitä, jolloin mielekkäiden ratkaisujen tekeminen on haasteellista. (Emt.)

Aineistooni perustuen haasteita vieraannuttamisen kanssa työskentelyssä aiheuttivat myös vanhempien mielenterveysongelmat. Sosiaalityöntekijät kokivat tilanteen haasteelliseksi vieraannuttamisen arvioinnin tai siihen puuttumisen kannalta. He sanoivat muun muassa että:

”...usein vanhemman mielenterveyshäiriöt vääristävät myös lapsen mielen ja mielipiteet.” (V28)

” Jos toisella vanhemmalla (tai molemmilla) on mielenterveys- tai päihdeongelmaa, on vaikea arvioida, mikä on lapsen edun mukaista. ” (V19)

” Haasteellista on myös se, että vieraannuttajavanhempi on usein persoonallisuushäiriöinen... ” (V8)

” Toinen vanhempi saattaa olla persoonallisuudeltaan häiriintynyt ja kykenee manipuloimaan lapsen puolelleen. ” (V5)

Vanhempien mielenterveysongelmat vaikuttavat lapsen ja vanhemman välisen kiintymyssuhteen laatuun. Jos vanhempi on kostonhaluinen ja riitaisa, hän ei kykene miettimään tekojensa seurauksia, vaan pyrkii vahingoittamaan ex-puolison tilannetta. Näissä tilanteissa lapsi joutuu tahtomattaan vanhempien väliseen riitaan. Sinkkonen (2017b, 50) pohtii vanhempien narsismin, kateuden ja muiden vanhemman sairaiden ajatuskuviomallien osuutta näissä tilanteissa. Vanhempien ajattelemattomuus voi aiheuttaa paljon hallaa lapselle. Lapsi etsii tasapainoista olotilaa vanhempien välisessä tilanteessa ja stressaantuu. Joskus lapsi ratkaisee syntyneen konfliktin valitsemalla puolensa ja liittoutumalla toisen vanhemman kanssa toista vastaan. Joskus näissä tilanteissa on kyse vieraannuttamisilmiöstä ja pahimmillaan se johtaa siihen, että lapsen ja toisen vanhemman kiintymyssuhde ja vuorovaikutus katkeavat kokonaan. (Sinkkonen 2017b, 50.)

Joskus verrattain tavallisesta vanhemmasta saattaa raatelevan avioeroprosessin aikana kuoriutua vaikea persoonallisuushäiriö. Avioliiton päättymisen ja epäonnistumisen aiheuttaman nöyryytyksen sekä häpeän torjumiseksi vanhempi voi vierittää syyn erosta toiselle vanhemmalle. Vanhempi voi tuntea kateutena lapsen osoittaman kiintymyksen toista vanhempaa kohtaan, jolloin seurauksena voi olla pyrkimys omistaa lapset kokonaan tai yrittää kääntää heidät toista vanhempaa kohtaan. (Sinkkonen 2011, 176-177.) Vanhemman sairastuessa avioliiton kariutumisen yhteydessä voi hän tiedostamattaan tai tietoisesti toimia tavalla, joka on epäsuotuisa lapsen kehitykselle ja kiintymyssuhteelle kumpaakin vanhempaansa kohtaan. Kiintymyssuhdemallit aktivoituvat stressi- ja vaaratilanteissa. Kiintymyssuhteen aktivoitumisessa traumatilanteessa on pohjimmiltaan kysymys siitä, miten ihminen suojautuu vaaran uhatessa ja miten hän selviytyy siitä. (Punamäki 2001, 191.) Avioerotilanteissa vanhempien jaksamiseen ja rationaaliseen tilanteen hallintaan vaikuttaa vanhemman oma kiintymyssuhdemalli. Turvallisen kiintymyssuhteen omaava vanhempi pystyy käsittelemään avioeroa ja sen tuomia muutoksia jäsenyneesti, jolloin hän kykenee integroimaan voimakkaat tunteet, merkitykset ja syy-seuraussuhteet toisiinsa. Turvattomasti kiintyneillä vanhemmilla trauma herättää voimakasta ahdistuneisuutta ja pakokauhua, jonka apuna vanhempi käyttää oppimiaan selviytymiskeinoja. Varhaisessa vuorovaikutuksessa opittu kiintymyssuhdemalli ohjaa siis myöhempiä toimintoja vanhemman elämässä. (Punamäki 2001, 196.)

Hannunniemen (2015, 102) mukaan niissä tapauksissa, joissa toinen vanhempi on työssäkäyvä ja toinen työtön on riitaa ja muita ongelmia aiheuttava osapuoli ollut aina se työtön. Lähivanhemmaksi on parempi hänen mukaansa se puoliso, nainen tai mies, joka ei aiheuta riitaa ja on myös lapsien kannalta tällöin parempi vaihtoehto. Hannunniemen tekemää havaintoa ei voida yleistää, koska havainnoissa on kyse tapauksista, joissa toinen vanhempi on töissä ja toinen ei. Hannunniemi (2015, 102) kiteyttää asiaa sanomalla, että vieraannuttajat ovat yleensä työttömiä, mutta vanhemmilla, jotka ovat työttömiä on myös yleensä muita vakavia ongelmia. Yhteisiä nimittäjiä työttömyydelle, työkyvyttömyydelle ja vieraannuttavalle käyttäytymiselle ovat myös yleiset mielenterveysongelmat. (Emt.) Hannunniemen mukaan vanhemmilla voi olla taustalla jo ennestään ongelmia, kuten päihdeongelmaa, epävakaata käytöstä ja riidanhaluisuutta. Ne vanhemmat, jotka sairastuivat mm. depressioon vieraannuttamisen vuoksi, vähitellen toipuivat siitä, mikä osoittaa, ettei kyse ollut asianosaisten alkuperäisestä ongelmasta. (Hannunniemi, 2015, 97.) Vieraannuttamisessa toinen vanhempi voi käyttää monenlaisia tapoja lapsen ja vieraannutettavan vanhemman välien huonontamiseksi. Vanhempien mielenterveysongelmien vuoksi olisikin suositeltavaa, että sosiaalityövoimissa voitaisiin hyödyntää enemmän muita ammattikuntia (mm. psykologit, psykoterapeutit) työskentelyn tukena.

Kate Templer, Mandy Mathewson, Janet Haines ja Georgina Cox (2017) ovat tehneet Englannissa systemaattisen kirjallisuuskatsauksen, joka sisälsi vertaisarvioituja artikkeleita tai julkaistuja kirjoja, jotka liittyivät psykologisiin ja oikeudellisiin puuttumistoimenpiteisiin vieraannuttamistilanteissa. Heidän tutkimuksensa mukaan huolto- ja asumisjärjestelyissä tehty muutos vieraannuttajavanhemmalta kohdevanhemmalle oli tehokas tapa lieventää vanhempien vieraannuttamista. He pitivät myös erityisperheterapiaa tehokkaana tapana puuttua perhesuhteiden ja perheen toimintaan. Heidän mukaansa koordinoitu lähestymistapa sekä terapeuteilla että oikeuspuolen asiantuntijoilla oli tärkeä elementti, kun selvitettiin vieraannuttamista. (Emt.) Kelly Schwartzin (2015) mukaan oikeuden pitäisi ensin toteuttaa terapeuttinen interventio perheessä, jonka avulla yritettäisiin korjata vieraannuttamisen kohteena olevan vanhemman ja lapsen välinen suhde ja katkaista vieraannuttamiseen liittyvä käyttäytyminen. (Emt.)

Tutkielmani viimeisimpänä selkeästi erottuvana kokemuksena sosiaalityöntekijät mainitsivat vanhempien kieltäytymisen yhteisistä keskusteluista perheen ja lapsen tilanteesta. Näitä tilanteita he kuvasivat seuraavalla tavalla:

” Joskus vanhempien saaminen samaan huoneeseen on lähes mahdotonta. Erikseen heitä ei kannata hoitaa, sillä silloin työntekijä muuttuu riidankylväjäksi ja asetelma mahdollistaa splittaamisen. ” (V5)

” Vanhemmat eivät aina suostu sovitteluun, eivät halua kohdata toisiaan. ” (V6)

” Vanhempien väliset riidat ja se, ettei vanhempia saa samaan aikaan tapaamisiin. ”
(7)

*” Hankalaa on, jos yhteistyö vanhempien kanssa ei suju tai hän ei esim. tule tapaami-
siin. ” (V17)*

Vanhempien välisen yhteistyön merkitys on suuressa roolissa avioeron jälkeen. Heidän olisi kyettävä tekemään lasta koskevia päätöksiä yhdessä samanaikaisesti, kun käsittelevät omaa eroprosessiaan. (Taskinen 2001, 14.) Kun lapsi on vanhempien yhteishuollossa, lähtökohta on, että molemmat vanhemmat ovat päteviä pitämään huolta lapsesta. Aina näin ei kuitenkaan ole, mutta konfliktien välttämiseksi toisen vanhemman annetaan toimia omalla tavallaan. Vanhempien väliset riitelyt ovat lapsen kehitykselle kaikkein haitallisimpia. (Sinkkonen 2017c, 23, 35.) Sosiaalityöntekijöiden mielestä haasteita tuotti yhdessä vanhempien kanssa keskusteleminen. Vanhempien riitaisat välit aiheuttavat sen, etteivät vanhemmat pystyneet olemaan samassa tilassa ja keskustelemaan rauhallisesti. On hyvin haasteellista pyrkiä sosiaalityön keinoin auttamaan ja tukemaan perhettä tilanteessa, jossa vanhemmat ovat niin omien tunteidensa vallassa, etteivät pysty keskustelemaan lasta koskevista päätöksistä keskenään riitelemättä. Vastauksista oli nähtävissä se, etteivät vanhemmat näin toimiessaan pystyneet erottamaan toisistaan vanhemmuutta ja parisuhdetta, vaan kun oltiin vihaisia, piti olla kaikkeen ex-puolisoon liittyviä asioita kohtaan vihainen.

Avioerossa vanhempien välinen kiintymyssuhde katkeaa, mutta vanhempien ja lapsen ei. Sosiaalityöntekijät pitivät tärkeänä, että he puuttuisivat vieraannuttamiseen, mutta puuttumisen teki vaikeaksi vanhempien kykenemättömyys tulla yhdessä tapaamaan työntekijää, jotta asioista olisi voitu keskustella. Sinkkonen (2011, 180) mukaan vanhempien jatkuva riitely avioeron jälkeen saa lapset oireilemaan sitä enemmän, mitä tasapuolisemmin he viettävät aikaansa kummankin vanhemman kanssa. Vanhemmat haluavat yleensä yhteishuoltajuuden ja pitävät sitä ainoana hyvänä ratkaisuna, vaikka olisivat erimielisiä muuten. Vanhempien pitäisi kuitenkin olla tietoisia myös yhteishuollon haitoista lapsille silloin, jos vanhemmat ovat erimielisiä. Vuoroasuminen toimii hyvin (lapsen kannalta) silloin, jos vanhemmilla on kyky ja valmius sopia lapsen asioista. Vuoroasuminen voi aiheuttaa myös sen, ettei lapsen asiat ole enää kummankaan vanhemman hallinnassa, jos tiedonkulku ei ole toimivaa vanhempien välillä. Kiintymyssuhteenäkökulmasta katsottuna vuoroasuminen ei Sinkkonen mukaan (Emt.) sovi alle kolmevuotiaille lapsille, koska he eivät pysty ylläpitämään turvallisuutta tuottavia mielikuvia poissaolevasta vanhemmasta. (Emt.)

Lapsen kehitystä suojaavat tekijät suhteessa kehitystä vaarantaviin tekijöihin määrittävät suunnan ja muutoksen mahdollisuuden. Jos perheolot ja lapsen tärkeät ihmissuhteet säilyvät likipitään samana

vanhempien avioeron jälkeen, pysyvät lapset vakaammin kehityspolullaan myös vanhempien erotessa. (Hautamäki 2001, 53.) Lapsen psyykkinen aseman vanhempiensa välissä määrittyy sen mukaan millaisessa yhteistyössä vanhemmat pystyvät järjestämään vanhemmuutensa avioeron jälkeen (Karttunen 2010, 97). Sinkkosen (1998, 207) mukaan onnistunut tilanne on sellainen, jossa vanhemmat saavat säilytettyä keskinäisen yhteytensä ja tekemään lasta koskevia päätöksiä yhdessä. Toiseksi paras tilanne on vanhempien kyky toimia omalla tavallaan ja olla puuttumatta toisen vanhemman ratkaisuihin. Vahingollisinta lapselle on se, etteivät vanhemmat pysty tekemään yhteistyötä avioeron jälkeen, vaan jatkavat riitelyään. (Karttunen 2010, 97.)

Kaikki tässä luvussa mainitsemani haasteet ja vaikeudet vieraannuttamisen ehkäisemisessä toistuvat sosiaalityöntekijöiden vastauksissa. Näiden haasteiden lisäksi löytyi vielä muita yksittäisiä haasteita, joita osa vastaajista oli kokenut työssään. Tällaisia olivat mm. ajanpuute sosiaalityössä ja lasten lojaalisuus vanhempia kohtaan sekä vanhempien ”valehtelu” oman edun mukaisesti.

6.3 Vieraannuttamisen ennaltaehkäisyn tehostaminen sosiaalityössä

Sosiaalityön roolia vieraannuttamisen ehkäisemisessä ei saamieni vastausten perusteella ole yksinkertaista ja helppoa kehittää. Vastauksissa näkyi moninaisia toiveita ja mielipiteitä siitä, miten sosiaalityössä tulisi vieraannuttamisen ehkäisemistä ja siihen puuttumista kehittää. Voimakkaimmin vastauksista nousivat esille koulutuksen tarve aiheeseen liittyvistä asioista sekä yhtä tärkeänä asiana vanhemmille annettava tuki erotilanteissa. Näiden lisäksi sosiaalityöntekijöiden mukaan oli tärkeää yhteistyö muiden ammattilaisten kanssa sekä toimintamallien kehittäminen työn tueksi sosiaalityön käytännössä.

Koulutuksen ja tutkimuksellisen tiedon saatavuus koettiin merkityksellisenä asiana vieraannuttamiseen puuttumisen ja sen ehkäisevän työn mahdollistajana. Vastaajista noin puolet haluaisivat saada vieraannuttamisesta tietoa ja koulutusta siitä, miten vieraannuttamisen tunnistaa, miten se näyttäytyy sekä miten vieraannuttamisen kanssa tulisi toimia. Sosiaalityöntekijät kuvailivat koulutuksen ja tiedon saamisen tärkeyttä seuraavasti:

” Koulutusta asian tunnistamisessa sekä keinoja ja toimintamalleja, mitä tehdä, jos sitä havaitaan. Asiasta puhutaan, mutta selkeitä malleja asiaan ei ole- tai ainakaan meillä ei ole niistä tietoa.” (V3)

”...tutkimustieto molempien vanhempien tärkeydestä olisi hyväksi, jottei vieraannuttamista tapahtuisi.” (V7)

” Koulutusta ilmiöstä kaikille perheiden kanssa toimiville viranomaisille. ” (V8)

Pääasiassa koulutusta toivottiin saatavan itselleen ja työyhteisölle, mutta osassa vastauksia myös vanhemmille ja muille perheen kanssa toimiville ammattiryhmille. Tutkielmani vastausten perusteella koulutuksen tärkeys ja sen saamisen mahdollistaminen perheen kanssa toimiville sosiaalityöntekijöille on ilmeisen keskeinen asia vieraannuttamisen ehkäisemisessä. Vastauksista oli huomattavissa, että työntekijät tunsivat voimattomuutta ja vaikeutta vieraannuttamisen ehkäisemisen kehittämisen suhteen. Selkeät toimintatavat puuttuivat ja niiden kautta myös mahdollisuus tukea vanhempien ja lasten välistä kiintymyssuhteen pysyvyyttä. Samoin Hannunniemi (2015, 30) toteaa vieraannuttamiseen puuttumisen olevan haasteellinen asia. Hänen mukaansa toimintamalleja olisi kehitetty jo aiemmin, jos ilmiö ei olisi niin haasteellinen. (Emt.)

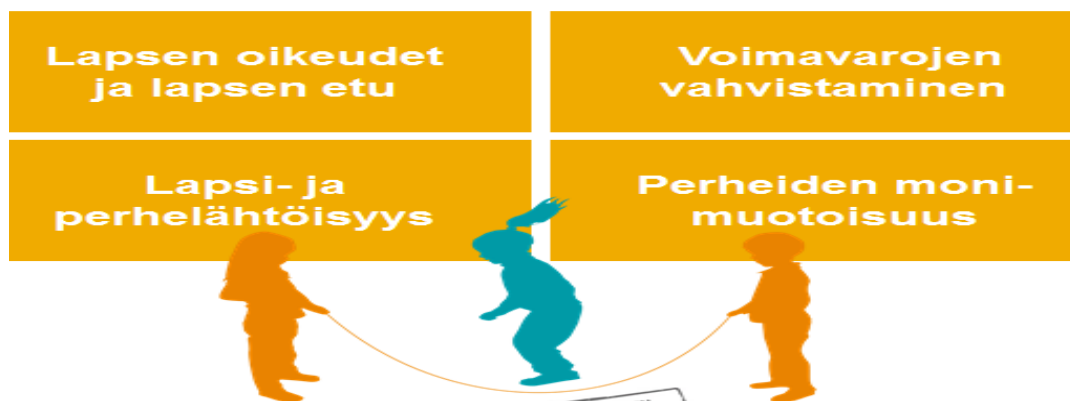
Viimeisen kymmenen vuoden aikana on tehty kansainvälisiä tutkimuksia siitä, miten vieraannuttamista voi ehkäistä, jotta lapset eivät joutuisi kokemaan erilaisia lyhyen ja pitkän aikavälin haittavaiikutuksia. Näissä tutkimuksissa on pyritty löytämään erilaisia keinoja vieraannuttamisen ehkäisemiseksi. Muun muassa Fidler ja Bala (2010) ja Jaffe, Ashbourne ja Mamo (2010) ovat painottaneet varhaisen puuttumisen tärkeyttä vieraannuttamisilmiössä. He pitävät tärkeänä tehokkaita puuttumisen toimintamalleja. Heidän mukaansa perheiden palveluiden kartoittamiseksi tarvitaan arviointia ja moniammatillista verkostotyötä. (Fidler & Bala 2010, Jaffe ym. 2010.)

Baker (2005a) on tehnyt tutkimuksen vieraannuttamisen vaikutuksista pitkällä aikavälillä. Hän haastatteli tutkimuksessaan aikuisia, joita olivat lapsena kokeneet vieraannuttamista. Hänen mukaansa tutkimukseen osallistuneet kokivat vanhemman menettämisen lisäksi menettäneensä mahdollisuuden surra menetettyä vanhempaa ja eivät saaneet myöskään puhua tuntemistaan tunteista tilanteessa. Vieraannuttajavanhempi rohkaisi lapsia kieltämään tai unohtamaan kaikki positiiviset tuntemuksensa vieraannutetusta vanhemmasta. Samalla lapset tunsivat joutuneensa piilottamaan ja kieltämään osan itsestään. (Emt., 2005a.) Sroufen ja McIntoshin (2011, 464) mukaan työntekijöille voi antaa ohjeita tai suuntaviivoja tutkimusten pohjalta kiintymyssuhteen arvioinnissa, mutta heidän mielestään kukaan ei pysty ehdottoman varmasti sanomaan kumman vanhemman luona lapsen pitäisi asua. Kiintymyssuhde rakentuu prosessinomaisesti ja se muotoutuu sen omilla ehdoilla ihmisten välille. Avioerotilanteissa ainoa varma asia on, että lapsella on kiintymyssuhde kumpaankin vanhempaansa ja kiintymyssuhde on koko elämän pituinen asia. Lapset tarvitsevat kumpaakin kiintymyssuhdetta vanhempien eron jälkeen. Mikään muu suhde ei voi korvata lapsen luomaa kiinty-

myssuhdetta omaan vanhempansa. (Emt., 2011, 464.) Sinkkonen toteaa kiintymyssuhteen muuttuvan vanhempien erossa ja kiintymyssuhteen jatkumiseen vaikuttaa vanhempien tapa ottaa lapsi huomioon eron jälkeisessä elämässä.

Joan Kellyn (2010) puolestaan on sitä mieltä, että interventiota perheiden kanssa työskentelyyn tarvitaan tilanteissa, joissa vieraannuttaminen on lievää. Tällöin puuttuminen voi olla lyhyempää, edullisempaa, mutta silti tehokasta. Työntekijöiden laki- ja mielenterveyspuolella pitäisi tehdä tehokasta yhteistyötä ja työskennellä kohti varhaista puuttumista vieraannuttamisessa. Lyhyet varotoimet ovat tärkeitä, erityisesti ettei vieraannuttaminen etene vakavampaan pahemmaksi. (Emt.) Myös Fidlerin ja Balan (2010, 35) mukaan vieraannuttamisen ennaltaehkäisemiseksi ammattilaisten on tärkeää saada koulutusta ja yhteisiä toimintamalleja työnsä tueksi. Heidän mukaansa erityisesti psykiatrisella osastolla työskentelevät työntekijät sekä lakimiehet ja tuomarit tarvitsevat jatkuvaa koulutusta ja harjoitusta vakavimpien vieraannuttamistapausten hoitamiseksi. He pitävät tärkeänä myös parempien tutkimusten tekemistä vieraannuttamisesta. Tutkimusten pitäisi olla hyvin suunniteltuja, metodologisia ja tehokkaita sekä eri ammattikuntien asiantuntijoiden suorittamia. Tavoitteena olisi löytää tarpeellisia korjaavia menetelmiä ja interventioita tehokkain tuloksin ja positiivisin vaikutuksin. (Emt., 2010, 35, 38)

Suomessa parhaillaan oleva LAPE-hanke pyrkii löytämään sosiaalityöntekijöille toimivamman tavan lapsiperheiden kanssa tehtävään työhön. Lapsiperheiden kanssa käytettävää työskentelymallia kutsutaan systeemiseksi malliksi eli Hackneyn malliksi. Hackneyn malli korostaa vuorovaikutuksen merkitystä lastensuojelun sosiaalityössä. (Fagerström 2016, 39.) Muutosta ohjaavia periaatteita hankkeessa ovat:

(STM 2017a)

Lape-hankkeen käyttöön ottaminen sosiaalityössä saattaa tarjota mahdollisuuksia myös vieraannuttamiseen puuttumiselle enemmän kuin aikaisemmin, koska lastensuojelutyöskentelyssä on terapeutinen ote. Tuen saaminen oikea-aikaisesti helpottuisi, koska tiimin työntekijöistä joku olisi aina tavoitettavissa. Perheiden monimutkaisissa elämäntilanteissa sosiaalityöntekijä tarvitsevat tueksi monitoimijaista asiantuntijuutta. Systeemisen mallin rakenteet sosiaalityössä on oltava sellaiset, että työntekijä saa riittävästi tukea monitoimijaiselta verkostolta. Tämä tarkoittaa sitä, että sosiaalityöntekijällä tulee olla mahdollisuus koota yksilöllisesti ja joustavasti kunkin perheen tueksi tarpeenmukaiset palvelut. Asiakkaat saisivat tukea mahdollisimman läheltä ja osana tuttuja peruspalveluita, kuten neuvolaa, varhaiskasvatusta ja koulua. Näiden palveluiden lisäksi tarvitaan yhä enemmän ja useammin myös monia lasten ja aikuisten erityis- ja vaativan tason palveluita. Systeemisen mallin käyttöönoton edellytys on näiden eri tason palveluiden integroituvat rakenteet ja yhteinen ymmärrys systeemisestä ajattelusta. (Fagerström 2016, 4.) Koen, että vieraannuttamisen ehkäisemisessä sekä kiintymyssuhteiden tukemisessa ollaan etenemässä parempaan suuntaan. Uskon koulutusten lisäämisellä olevan positiivisia vaikutuksia sosiaalityön käytäntöihin. Koulutukset ja tutkimustieto tukevat työntekijöitä sekä vanhempien tiedonsaannin suhteen paremmin nykyään kuin aikaisemmin. Vieraannuttamisen ehkäisemisessä ja toimintamallien luomisessa olisi kuitenkin tärkeää kiinnittää huomiota nimenomaisesti kiintymyssuhteen pysyvyyteen ja laatuun. Jos vieraannuttamista havaitaan, on tärkeää tehdä nopeasti asioita, jotka tukevat lapsen ja vanhemman välistä kiintymyssuhdetta. Ensisijaisesti olisi hyödyllistä pohtia kiintymyssuhteen elvyttämistä vieraannuttamistilanteissa ja etsiä toimivaa työskentelymallia kiintymyksen mahdollistamiseksi uudestaan.

Koulutus ei ole ainoa asia, joka sosiaalityöntekijöiden mukaan tehostaisi vieraannuttamisen ehkäisemistä sosiaalityössä. He kokivat, että vanhemmat tarvitsevat nykyistä enemmän tukea avioerotilanteissa ja avioeron jälkeisessä elämässä. Sosiaalityöntekijöiden mukaan erovaiheen tukeen panostaminen tukisi lapsen kiintymyssuhdetta kumpaankin vanhempaan. Erilaisia esiin tuotuja tukimuotoja olivat mm. terapia, perhetyö, lapsen sijoittaminen, uusperheneuvonta sekä yhdessä vanhempien kanssa keskusteleminen. Perhetyö ja keskustelut vanhempien kanssa olivat kärkipäässä vanhemman ja lapsen suhteen tukemisessa. Seuraavassa suoria lainauksia sosiaalityöntekijöiden vastauksista siihen miten he kokivat, että vieraannuttamisen ehkäisemisestä ja siihen puuttumista voisi tehostaa erotilanteissa ja niiden jälkeen.

” Erotilanteissa pitäisi olla saatavilla vielä helpommin tukea kriisin keskellä. ” (V29)

” Lähivanhemman tuki erosta selviytymiseen, tietoa ja konkreettista tukea esim. sekä tarvittaessa terapiaa eron käsittelyyn. Etävanhemman tuki ja tietoa eron vaiheista...” (V22)

” Erotilanteen vahvalla panostuksella, perhetyön ja tapaamispaikkojen avustuksella. Erittäin vahvalla erotyöllä...” (V16)

Avioerosta selviäminen vie jokaiselta ihmiseltä oman yksilöllisen aikansa. Eron läpikäyminen on tärkeää, sillä se mahdollistaa irrottautumisen päättäneestä parisuhteesta ja entisestä puolisoista. Vain eroa käsittelemällä vanhemmalla on mahdollisuus suunnatta ajatuksiaan tulevaisuuteen. Vanhemman on tärkeää erottaa parisuhde ja vanhemmuus toisistaan. Vaikka parisuhde päättyy, vanhemmuus ei. Vanhempien avioero koskettaa myös lapsia ja tämän vuoksi on tärkeää säilyttää yhteinen vanhemmuus sekä muut tärkeät ihmissuhteet lapsen elämässä. Ero voi muodostua vakavaksi riskitekijäksi vanhemmalle, jos hän ei ole valmis käsittelemään avioeron aiheuttamia tuntemuksia realistisesti. Avioeron tuoman kriisin käsittelyn keskeneräisyys saattaa nostaa pintaan tunteita katkeruudesta ja vihasta entistä kumppania kohtaan. Tämän vuoksi avun hakeminen ja tunteiden käsitteleminen on tärkeää. (Ensi- ja turvakotienliitto 2014, 19-21.)

Sosiaalityöntekijöiden mainitsemaan eropalveluiden tukemiseen ja oikea-aikaiseen tukeen ollaan parhaillaan kehittämässä palvelukokonaisuutta. Lapsi- ja perhepalveluiden hankkeen (LAPE) yhtenä tavoitteena on eropalveluiden kehittäminen ja vanhemmuuden tukeminen erotilanteissa. Siinä pyritään vanhempien sovinnollisuuteen ja vanhemmuuden tukemiseen huoltoriitojen sijasta. Hankkeen tarkoituksena on kehittää yhtenäinen palvelukokonaisuus eroa harkitseville vanhemmille yhteistyössä viranomaisten, seurakuntien ja järjestöjen kesken. Oikeusministeriössä valmisteltavassa oleva lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain uudistamistyö on tarkoituksena sovittaa yhteen LAPE-hankkeen eropalvelujen kehittämisen kanssa. (Aula, Juurikkala, Kalmari, Kaukonen, Lavikainen & Pelkonen 2016.)

Vanhemmuussuunnitelma on osa LAPE-hanketta ja palveluiden kehittämistä. Tällä hetkellä Sosiaali- ja terveysministeriö (STM) kerää työntekijöiden kokemuksia vanhemmuussuunnitelman käytön kokemuksista. Vanhemmuussuunnitelman tarkoituksena on auttaa vanhempia keskustelemaan asiallisesti lapsen arjen sujumisesta avioeron jälkeen. Suunnitelman tarkoituksena on, että vanhemmilla on mahdollisuus sopia työnjaosta ja asioiden järjestämisestä sekä siitä, mistä he ovat vastuussa ja mitä heiltä odotetaan. Vanhemmuuden suunnitelmassa on kolme vaihetta: annetaan tietoa vanhemmille, annetaan ohjeista suunnitelman tekoon ja tehdään suunnitelma. Suunnitelmaa varten on tehty oma lomakkeensa. Lomakkeen sisältö (liite 2) perustuu lapsen tarpeisiin, yhteydenpitoon ja tiedonkulkuun, asumiseen, taloudelliseen vastuun jakamiseen sekä lapsen päiväkodin/koulun asioihin. Jos vanhemmat tekevät vanhemmuuden suunnitelman, voi lastenvalvoja jatkossa vahvistaa

suunnitelman pohjalta sopimuksen, silloin sopimuksesta tulee täytäntöönpanokelpoinen. (Haavisto 2017, 3, 5.)

Pruukin (2017a, 67) mukaan lapsen kannalta ei ole koskaan samantekevää, miten vanhemmat eroavat. Vanhemmat voivat toiminnallaan helpottaa tai vaikeuttaa lapsen tilannetta erossa. Lapsella on oikeus pysyvään kiintymyssuhteeseen kummankin vanhempansa kanssa eron aikana ja sen jälkeen. Ero ei ole syy lapsen hylkäämiseen, etäännyttämiseen tai toisen vanhemman vieraannuttamiseen. Toimiva erovanhemmuus on keskeinen tekijä lasten eroon sopeutumisessa. (Emt., 67.) Vanhemman on tärkeää käsitellä eroa ja siihen liittyvien tapahtumien tuottamaa tunnekuormaa. Pruukin (2017b, 121) mukaan vanhemman on haettava apua ja tukea itsellensä eron käsittelyyn.

Lapsen tunnesuhteita tulee suojella vanhempien erotilanteessa. Sinkkosen (2011, 182) mukaan vanhempia on tuettava kaikin mahdollisin tavoin ratkaisemaan keskinäisiä erimielisyyksiään, koska jatkuvat riita ovat lapsille haitallisia. Turvallisen kiintymyssuhteen pilarina toimii oikea tieto. Lapselle on ikätasoisesti kerrottava vanhempien tulevasta avioerosta rehellisesti ja avoimesti ja vanhempien välille pitää saada mahdollisimman toimiva yhteistyö. (Emt., 182.)

Edellä mainitsemani vanhemmuussuunnitelma vastaa osittain sosiaalityöntekijöiden pyyntöön saada enemmän toimintamalleja käyttöön. Sosiaalityöntekijät eivät itsenäisesti pysty kehittämään vieraannuttamiseen vaikuttavia toimintamalleja, vaan siihen tarvitaan lakimuutosta tai valtakunnallisten hankkeiden tukea toimintojen luomiseksi. Sosiaalityöntekijät kokivat, ettei vieraannuttamisen vahingollisuutta ole vielä riittävästi huomioitu laissa. He kuvasivat vieraannuttamiseen puuttumisen tehostamisen mahdollistamista sosiaalityössä seuraavasti:

”..muuttamalla lainsäädäntöä...vieraannuttajalle mahdolliset uhkasakot useammin käyttöön?” (V26)

” Ilmiö pitäisi mainita lastensuojelulaissa.” (V4)

Yksi vastaajista kertoi, ettei vieraannuttamiseen puuttumista tai sen ehkäisemistä voi tehostaa sosiaalityössä ellei:

” .. sitten madalleta kiireellisen sijoituksen tai huostaanoton kynnystä ja selkeästi kirjata vieraannuttamista sellaiseksi lapseen kohdistuvaksi vakavaksi väkivallaksi, mikä on estettävä.” (V2)

Vastauksessa on nähtävissä toive siitä, että työntekijällä olisi paremmin mahdollisuuksia puuttua vieraannuttamiseen ja lapsen tukemiseen henkisen väkivallan tilanteessa kuin tällä hetkellä. Yhdessä vastauksessa oli ehdotus, että jokaisessa kunnassa olisi erityisesti vieraannuttamiseen syventynyt ja koulutautunut sosiaalityöntekijä, joka tekisi vanhempien kanssa sovittelutyypistä työskentelyä.

Kuten aiemmin edellä kerroin, vanhemmuussuunnitelma saattaa olla avain myös sosiaalityöntekijöille oman työnsä hyvänä tukena ja asian käsittelyssä suuntaa antavana ohjeistuksena. LAPE-hankkeessa pyritään edistämään ammatillisen auttamisen ja palveluiden toimintatapaa ja tunnistamaan yksilöiden erilaisuus sekä lasten, nuorten ja vanhempien omaehtoinen toimijuus ja yhteisöjen merkitys. Ammatillisen auttamisen painopiste siirtyy hyvinvointia edistävään, ennalta ehkäisevään ja yksilöitä sekä yhteisöjä vahvistavaan suuntaan. (Aula ym. 2016,14.)

On siis selvää, että tukea tarvitaan avioeron käsittelemiseen ja lapsen huomioimiseen erossa. Sosiaali- ja terveysministeriön kehittämä vanhemmuussuunnitelma antaa työntekijöille selkeän ja yhteisen toimintamallin jatkossa eroperheiden kanssa työskentelyyn. Jos suunnitelma saadaan valtakunnalliseen käyttöön kaikissa vanhempien avioeroa käsittelevissä toimipaikoissa, voi työskentely varhaisessa vaiheessa tuottaa mielestäni tulosta. Tärkeintä vanhemmuussuunnitelmassakin olisi, että se saataisiin laadittua mahdollisimman aikaisessa vaiheessa ja mielellään ennen vanhempien erilleen muuttamista. Suunnitelma ei kuitenkaan poista patologisesti riitautuneiden vanhempien vaikeuksia, koska vieraannuttaja harvemmin on kyvykäs tekemään sopimusta toisen vanhemman kanssa. Koen, että lievemmissä tapauksissa suunnitelma saattaa oikea-aikaisesti käytettynä tukea vanhempien välistä kommunikaatiota, lapsen ja vanhempien välistä kiintymyssuhdetta sekä lapsen huomioon ottamista.

Suomessa on vuodesta 2011 alkaen ollut käytössä huoltoriita-asioiden vapaaehtoinen asiantuntija-avusteinen sovittelu (Follo-menetelmä). Tässä sovittelussa tuomarin avustajana useimmiten toimii psykologi tai kokenut sosiaalityöntekijä. Kokemukset menetelmästä olivat olleet oikeusministeriön asettaman työryhmän mukaan myönteisiä. (Häkkänen-Nyholm ym. 2013, 94.) Asiantuntija-avustetun huoltoriitasovittelu tuli valtakunnalliseksi 1.5.2014, jolloin se otettiin huomioon laissa lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta, riita-asioiden sovittelusta ja vahvistamisesta yleisissä tuomioistuinten annettun lain 5 ja 10 §:ssä sekä sosiaalihuoltolain 17§:ssä. (Oikeusministeriö 2016.) Hannuniemi (2015, 114) kokee, että Follosta on hyötyä vain silloin, kun riita ei ole päässyt eskaloitumaan katkeraksi kiistaksi. Follo-menetelmä auttaisi toisin sanoen vieraannuttamisen alkuvaiheessa, kun vanhemmilla on vielä jonkinlainen keskusteluyhteys olemassa. Jos välit ovat kokonaan katkenneet,

ei Follosta ole Hannunniemen mukaan (Emt., 114) mitään hyötyä, vaan päinvastoin haittaa. Hän toteaaakin, että vieraannuttamisessa ei tehoa pehmeät keinot (neuvottelu, suostuttelu), koska lähivanhemman asenteet ovat lukkiutuneet. Näissä tilanteissa tulisi käyttää pakkokeinoja, erityisesti tapaamisoikeuksien toteuttamisen varmistamiseksi sanktioilla tai lapsen siirtämisellä etävanhemmalle asumaan. (Hannunniemi 2015, 113.) Sekä Follo-menetelmässä että vanhemmuussuunnitelmassa on nähtävissä haaste vakavasti riitautuneiden ja keskusteluyhteyteen kykenemättömien vanhempien kanssa. Hannunniemen ehdotus pakkokeinoista (siirtäminen, sanktio) tai edellä aiemmin mainitun sosiaalityöntekijän sakkouhan käyttäminen voi olla ehkä ainoat toimintatavat hyvin vaikeissa ja riittaisissa kiistoissa. Lapselle jokainen päivä riittaisassa, katkeroituneessa ja henkisesti haastavassa tilanteessa on liikaa ja vaikuttaa kielteisesti hänen kehitykseensä. Sanktiot ja uhka lapsen siirrosta toiselle vanhemmalle saattaisivat rauhoittaa tilannetta, koska vieraannuttaja vanhempi ei halua luopua lapsestaan missään nimessä.

Laki ei suoranaisesti tunnista tällä hetkellä vieraannuttamis-ilmiötä ja anna tukea käytännön työhön. Oikeusministeriössä on vireillä lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain (361/1983) uudistus, jonka vuoksi Oikeusministeriö selvitti verkkokeskustelun avulla 18.4. – 8.5.2016 lain muutostarpeita. Vastaajien mukaan eniten kannatusta sai ehdotus, jossa pohdittiin tapaamisoikeuden ongelmia (huoltokiusaaminen/vieraannuttaminen) ratkaisumahdollisuuksia. Vastaajat kokivat tärkeänä, että vieraannuttaminen tunnistettaisiin lainsäädännössä ja sen ehkäisemiseksi löytyisi tehokkaita keinoja. (Heikkilä 2016.) Nykyisen lastenhuoltolain (361/1983) mukaan lapsella on oikeus pitää yhteyttä ja tavata vanhempaansa, jonka luona hän ei asu. Vanhempi, joka tietoisesti vieraannuttaa lastansa toisesta vanhemmasta rikkoo näin ollen räikeästi lastenhuoltolakia. Laissa ei kuitenkaan ole suoraan mainittu vieraannuttamista, joten kynnyks puuttua asiaan on sosiaalityöntekijöillä korkealla. Vieraannuttamisilmiössä toinen vanhempi pyrkii tietoisella käyttäytymisellään hävittämään kohdevanhemman vanhemmuuden merkityksen ja roolin lapsen elämässä. Lapsen itsemääräämisoikeutta ja -kykyä itsenäiseen ajatteluun tässä suhteessa myös loukataan. (Häkkänen-Nyholm 2010, 503.) YK:n yleissopimus lapsen oikeuksista katsoo lapsen edun sisältävän oikeuden saada tuntea vanhempansa (artikla 7) sekä olla tai elää yhdessä heidän kanssaan (artikla 9). Tässä suhteessa vieraannuttaminen rikkoo ihmisoikeuslakia.

6.4 Moniammatillisuus vieraannuttamisen ehkäisemisessä

Tutkielmani tarkoituksena oli myös saada selville mahdollisia yhteistyötahoja, joita sosiaalityöntekijät kokivat tärkeiksi vieraannuttamisen ehkäisevän työn yhteistyökumppaneina. Yllätyksekseni kysymykseen oli jättänyt vastaamatta kymmenen vastaajaa. Vastaamatta jättäneet sosiaalityöntekijät kommentoivat, etteivät ymmärtäneet kysymystä ja jättivät vastaamatta sen vuoksi tai he kokivat, etteivät osanneet vastata siihen. Kysymykseen vastanneista osa perusteli yhteistyötahon merkityksen tärkeyttä laajemmin vastauksissaan. Moniammatillinen yhteistyö näyttäytyi olevan tärkeä elementti vieraannuttamisen ehkäisemisessä. Yhteistyötä toivottiin yleisesti ”eri tahojen” kanssa, ”verkostotyönä” tai ”viranomaisten kanssa”. Sosiaalityöntekijöiden mukaan yhteistyötä koettiin tarvittavan enemmän. Yksi vastaajista toi esille yhteistyökumppanin tarpeen seuraavasti:

”...ja yhteistyötä psykiatrian kanssa, yhteistyö esim. perheneuvolan kanssa. Sosiaalityöntekijöiden mahdollisuudet puuttua ilmiöön ovat kiireessä vähäiset ilman psykiatrian ja oikeuslaitoksen tukea (V28)

Toivotuista yhteistyökumppaneista useimmiten vastauksista esille nousi perheneuvola. Perheneuvolan jälkeen eniten merkitystä oli kolmannen sektorin työskentelyllä yhteistyössä sosiaalitoimen kanssa. Kolmanneksi tärkeimpänä koettiin perheasianneuvottelukeskuksen tuki. Perheasianneuvottelukeskus ja perheneuvola ovat lakisääteistä toimintaa, joka perustuu sosiaalihuoltolain (1301/2014) 14 pykälään. Perheasianneuvottelukeskuksen ja perheneuvolan toiminnan järjestämisestä vastaa kunta. Perheasianneuvontaa järjestetään kasvatus- ja perheneuvolassa tai ostopalveluna joko kirkon perheasiain neuvottelukeskuksesta tai muulta taholta. (STM 2017b.) Perheneuvolatoimintaa toteutetaan perheneuvoloissa. Muutamat vastaajat perustelivat perheneuvolan valintaa seuraavasti:

”Perheneuvolalla on iso rooli, koska he työskentelevät lapsiperheiden kanssa kaikentlaisissa tilanteissa. Perheneuvolalla saattaa olla sama perhe asiakkaana ennen eroa ja sen jälkeen, joten heillä on siinä mielessä parhaat puitteet huomata ja puuttua mahdolliseen vieraannuttamiseen.” (V29)

”...perheneuvoloissa työskennellään vieraannuttamisen ehkäisemiseksi” (V30)

”Esim. perheneuvolan antama perheasioiden sovittelu voi toimia lapsen äänen esiintuojana ja olla merkityksellinen lapsen asioista sovittaessa.” (V28)

Perheneuvola koettiin paikaksi, jossa on ammattitaitoa erilaisissa perhettä kohtaavissa vaikeissa tilanteissa. Vastaajista osa ei perustellut valintaansa, mutta perheneuvolan kanssa toivottu yhteistyö

vaikutti olevan tärkeää vieraannuttamisen ehkäisemisessä. Perheneuvolan, kolmannen sektorin ja perheasianneuvottelukeskuksen toimijuuden lisäksi vastauksissa mainittiin tarpeellisena lastenvalvojien ja sosiaalitoimen välinen yhteistyö. Vastauksista oli huomattavissa, että lastensuojelun sosiaalityöntekijät ohjasivat tarvittaessa asiakkaan lastenvalvojalle ja lastenvalvoja sosiaalityöntekijälle. Tästä huolimatta kaikki tutkimukseeni osallistuneet ammattiryhmät (lastensuojelun sosiaalityöntekijät, perheneuvolan sosiaalityöntekijät ja lastenvalvojat) pitivät perheneuvolan työntekijöitä useissa vastauksissa ensisijaisena ja tärkeimpänä yhteistyökumppanina vieraannuttamisen ehkäisemisessä.

Sosiaalihuoltolain (1301/2014) 26§:n mukaan kasvatus- ja perheneuvonta on asiantuntija-avun antamista kasvatus- ja perheasioissa sekä lapsen myönteistä kehitystä edistävää sosiaalista, psykologista ja lääketieteellistä tutkimusta ja hoitoa. Sosiaalihuoltoasetuksessa (607/1983) 8§:ssä määritellään kasvatus- ja perheneuvonnan tehtäväksi tukea ja edistää lasten ja nuoren myönteistä kehitystä.

Myönteisen kehityksen järjestämiseksi perheneuvonnassa annetaan ohjausta, neuvontaa ja muuta asiantuntija-apua ihmissuhteisiin, sekä perhe-elämään ja lasten kasvatukseen liittyviin kysymyksiin. Perheneuvonnan tavoitteena on poistaa perheen hyvinvointia estäviä tekijöitä ja pyrkiä luomaan edellytyksiä lasten turvallisille kasvuoloille sekä lisätä perheenjäsenten toimintakykyä ja psykososiaalista hyvinvointia. Perheneuvonnan keskeinen tavoite on ennaltaehkäisyssä ja avohoidon toteutumisessa. Neuvonnan avulla pyritään edistämään parisuhteen sekä vanhempien ja lapsen välisen suhteen toimivuutta, perheenjäsenten roolien joustavuutta sekä molempien puolisoiden tasa-arvoista mahdollisuutta osallistua perhe-elämään ja lasten kasvatukseen. (Väinälä, Kärki, Suhonen & Väyrynen 2010, 163-164.) Perheneuvonnassa otetaan huomioon perhe kokonaisuutena, jolloin toiminta kohdentuu sekä lapsiin että aikuisiin. (Nevalainen 2010, 147.)

Kolmannen sektorin vahva vaikutus näkyi tutkielmani vastauksissa. Muun muassa seurakunnan järjestämät erokurssit/työskentely sekä järjestöjen ja yhdistysten toiminta koettiin tärkeinä. Pääsääntöisesti kolmas sektori oli mainittu yhtenä tarvittavana yhteistyökumppanina ilman, että kolmannen sektorin toimijaa oli kerrottu. Kolmannen sektorin toimijoista vain perheasianneuvottelukeskus oli nimetty selkeimmin tarvittavana ja hyväksi havaittuna yhteistyökumppanina. Seuraavassa otteita sosiaalityöntekijöiden vastauksista:

”Perheneuvolat, seurakunnan perheasian neuvottelukeskus ovat tahoja, jotka järjestävät sovittelutyöskentelyä. ” (V14)

”...seurakunnan perheasioiden sovittelu” (V9)

”Perheasian neuvottelukeskus käy keskustelua aikuisten näkökulmasta. ” (V5)

Suomessa eroauttamisen palveluja järjestävät kunnat, oikeuslaitos, seurakunnat, järjestöt ja yritykset. Palveluiden tuottajien tarkoituksena on tukea eroavia aikuisia sekä turvata lapsille heidän läheiset ja turvalliset ihmissuhteet. Monet järjestöt (esimerkiksi Mll, Isät lasten asialla, Kasper) tarjoavat erilaisia tukipalveluita vanhempien erotilanteissa. Toiminnassa korostuu vapaaehtoisuus ja vertais-toiminnan rooli. Järjestöt tarjoavat ammatillisesti ohjattuja eroryhmiä, ryhmätoimintaa ja eroseminaareja. Toiminta pohjautuu vanhemmuuden tukemiseen erossa ja eron jälkeisen vanhempien välisen yhteistyön toimivien käytäntöjen löytämiseen. (Pruuki 2017c, 168-174.)

Muita kolmannen sektorin toimijoita mainittiin vastauksissa seuraavasti:

” Mll esim. järjestää eroryhmiä ja kursseja. ” (V5)

” ...eroperheiden järjestöissä mahdollisesti pystytään tiedottamaan näistä asioista (vieraannuttaminen) psykologiselta kantilta paremmin kuin sosiaalitoimessa. ” (V10)

” Järjestöt ovat puolestaan järjestäneet vertaistukiryhmiä yms. missä vanhemmilla on mahdollisuus keskustella. ” (V14)

”seurakunnan työntekijät auttavat tarvittaessa” (V21)

Häkkänen-Nyholm ym. (2013, 91) ovat selvittäneet, että vieraannuttamista kohdanneet vanhemmat kokivat hyödyllisimmiksi keinoiksi vieraannuttamisen vaikuttamisessa lapsen kanssa keskustelemisen sekä vertaistuen ja tiedon hankkimisen asiasta. Nämä keinot ovat kuitenkin täysin vanhemman oman aktiivisuuden ja jaksamisen varassa. Tutkimukseen osallistuneiden vanhempien vastausten perusteella myös Häkkänen-Nyholm (Emt., 91) suosittelevat lapsen kanssa keskustelemista, koska moni lapselleen vieraannuttamisesta puhunut vanhempi oli kokenut sen hyödylliseksi. (Emt., 91.)

Moniammatillisuuden käyttäminen sosiaalityön tukena vieraannuttamisen ehkäisemissä näyttää olevan tärkeä asia tutkielmaani osallistuneille sosiaalityöntekijöille. Lasten ja perheiden hyvinvointia edistävien palveluiden edellytyksenä on toimivat yhteistyökäytännöt eri toimijoiden välillä. Yhteistyökäytäntöjä tarvitaan perheiden hyvinvoinnin lisäämiseksi, ongelmien ehkäisemiseksi sekä niiden varhaisen tunnistamisen ja tarpeellisten tukitoimien organisoimiseksi oikea-aikaisesti. (Halme, Perälä & Laaksonen 2010, 36.) Suomessa eroauttaminen tuntuu olevan pirstaleista. Pirstaleisuus johtuu eri sektorien toiminnasta ja siitä, etteivät toimijat välttämättä itsekään ole tietoisia toisen sektorin toimintatavoista. Mielestäni olisikin tärkeää lisätä yhteisiä kehittämis- ja koulutuspäiviä, jotta toimijat ymmärtäisivät toistensa työn sisältöjä ja voisivat yhteisesti puuttua ennaltaehkäisevästi mm. vanhempien erotilanteissa tuleviin vaikeuksiin. Edellytyksenä hyvinvointia edistävien palveluiden toimivuudelle on eri toimijoiden yhteistyökäytännöt perheen asiassa (Halme, Perälä & Laaksonen 2010, 36).

Schwartzin (2015) mukaan ne perheet, joissa esiintyy vieraannuttamista tarvitsevat terapeuttisen väliintulon vieraannuttamisen ehkäisemiseksi. Hänen mielestään vieraannuttamisen ehkäisemisessä on tärkeää ottaa huomioon kumpikin vanhempi sekä lapsi, koska lapsen lisäksi myös vieraannutettava vanhempi kärsii tilanteesta. (Emt.) Templer ym. (2017) puolestaan kokivat lapsen asumisen siirtämisen vieraannutetulle vanhemmalle olevan tehokas tapa lieventää vieraannuttamista. Perhesuhteiden toimintaan he suosittelivat erityisperheterapiaa, jonka avulla puututtaisiin vieraannuttamiseen. (Emt. 103.) Fidler ja Bala (2010, 37) puolestaan katsoivat, että yhteistyön kehittäminen yhtenä keinona tukea vieraannuttamisen ehkäisemistä oli ilmeisen selvä. Heidän mukaansa lakimiesten ja terveydenhuollon ammattilaisten pitäisi olla avoimia toistensa ehdotuksille. Yhteistyön parantaminen on välttämätön keino, jos lapsen tarpeet halutaan kunnolla huomioida. Vieraannuttaminen ei ole uusi ilmiö ja ammattilaiset ovat taistelleet vieraannuttamista vastaan jo vuosikymmeniä. Tutkimusten avulla on löydetty tietoa siitä, mikä ei toimi vieraannuttamisessa, mutta lisää tutkimuksia tarvitaan hoitomuotojen ja strategioiden vuoksi. (Emt., 37-38.)

Vieraannuttaminen on vaikea asia, ja sen ehkäisemiseksi on tehtävä töitä yli ammattirajojen ja organisaatorajojen. Moniammatillinen yhteistyö mahdollistaa perheen kokonaisvaltaisen tilanteen hahmottamisen ja tarpeellisen tuen arvioinnin jokaiselle perheen jäsenelle. Yhteistyön avulla ammattilaiset ymmärtävät myös vieraannuttamisen eri ulottuvuudet.

7 TULOSTEN YHTEENVETO JA POHDINTAA

Tässä pro gradu -tutkielmassa oli tavoitteena selvittää, millaisia toimintamalleja sosiaalityöntekijöillä on vieraannuttamisen ehkäisemisessä, mitä haasteita he kokevat kohtaavansa vieraannuttamisen ehkäisemisessä sekä millä keinoin he tehostaisivat vieraannuttamisen ehkäisemistä sosiaalityössä. Tarkoitukseni oli lisäksi selvittää moniammatillisuuden merkitystä sosiaalityön arjen käytänteiden tukena ja sitä, mitkä yhteistyötahot olisivat sosiaalityöntekijöiden mukaan tärkeitä osallistujia vieraannuttamisen ehkäisemisessä yhteistyössä sosiaalityöntekijöiden kanssa.

Tutkielmani teoriaperustana oli kiintymyssuhdeteoria. Tämän lisäksi vieraannuttamisilmiön merkitys kiintymyssuhteisiin oli tutkielmani läpi kantava aihe. Aineistonani oli 31 sosiaalityöntekijän vastaukset kyselyyni. Vastaajat toimivat lastensuojelun ja perheneuvolan sosiaalityöntekijöinä tai lastenvalvojina. Käytin tutkielmassani laadullista eli kvalitatiivista tutkimusmenetelmää, koska tutkin sosiaalityöntekijöiden kokemuksia vieraannuttamisilmiön ehkäisemisessä. Laadullisena tutkimusmenetelmänä käytin teorialähtöistä sisällönanalyysiä. Sisällönanalyysin avulla pyrin kokoaamaan selkeän ja ymmärrettävän kokonaisuuden tutkielmassani saamistani vastauksista.

Keskisempinä tuloksina näyttäytyi se, ettei sosiaalityöntekijöillä ollut minkäänlaisia selkeitä toimintamalleja vieraannuttamisen ehkäisemisessä ja siihen puuttumisessa. Pääasiassa he pyrkivät keskustelemaan asianosaisten kanssa asiasta. Sosiaalityöntekijät kokivat, ettei heillä ollut tarvittavaa tietotaitoa puuttua vieraannuttamiseen. Keskeisinä haasteina näkyivät koulutuksen puute, puuttuvat työmallit sekä vieraannuttamisen tunnistamisen vaikeus. Vieraannuttamista tulisi tehostaa sosiaalityöntekijöiden mukaan työntekijöille suunnatuilla koulutuksilla sekä organisaatorajojen ylittävällä yhteistyöllä mm. terveydenhuollon ammattilaisten ja psykologien kanssa.

Vieraannuttamisen näkyminen ja sen tunnistaminen sosiaalityössä aiheuttavat haasteita sosiaalityöntekijöillä, koska aihe on itsessään arkaluonteinen ja vanhempi, joka vieraannuttaa, ei aina tunnista toimintatapaansa. Tämän vuoksi myös vieraannuttamiseen puuttuminen aiheuttaa vaikeuksia sosiaalityössä. Sosiaalityöntekijät kokivat tarvitsevänsä lisää koulutusta, jotta vieraannuttamiseen puuttuminen ja sen aiheuttamien yleisien oireiden tunnistaminen helpottuisivat. Sosiaalityöntekijöiden vastauksista välittyi kokemus siitä, ettei sosiaalityössä näyttänyt löytyvän yhtenäisiä, suunniteltuja tai yleisesti käytössä olevia toimintamalleja vieraannuttamisen ehkäisemisessä ja siihen puuttumisessa. Ainoastaan vanhempien kanssa käydyt keskustelut tai pyrkimys keskusteluihin yhdisti vastaajien toimintatapaa vieraannuttamisilmiöön puuttumisen suhteen sosiaalityössä. Sosiaalityönteki-

jät olivat toimipaikastaan (perheneuvola, sosiaalitoimi) riippumatta yhtenäistä mieltä siitä, että aiheena vieraannuttaminen on haasteellinen puuttua, toimintatapoja tarvitaan työn tueksi sekä yhteistyötä yli organisaatiorajojen.

Yhteistyötahoista perheneuvola oli toivotuin yhteistyökumppani. Perheneuvolan lisäksi kolmannen sektorin työskentely ja perheasianneuvottelukeskuksen toiminta nähtiin tärkeinä tukina vieraannuttamisen ehkäisemisen työskentelyssä. Perheneuvolaan ohjaaminen oli sosiaalityöntekijöiden keskuudessa yleistä. Perheasianneuvottelukeskus koettiin myös tärkeäksi toimijaksi sosiaalitoimen rinnalla. Sosiaalityöntekijät toivoivat muilta tahoilta sellaista osaamista, jota heillä itsellään ei ollut, esimerkiksi psykiatrasta ja psykologista osaamista. Moniammatillisuutta pidettiin tärkeänä asiana ja siinä erityisesti jokaisen vahvaa osaamista ja vieraannuttamisoireyhtymän tunnistamista. Se, miten yhteistyö toimisi käytännössä eri toimijoiden kesken vieraannuttamisen ehkäisemisen tukemistyössä on toinen aihe, eikä ollut tämän tutkielman tavoitteena.

Vieraannuttamisen ennaltaehkäisemisen tehostamisen osalta sosiaalityöntekijät kokivat samantapaisia vaikeuksia kuin vieraannuttamiseen puuttumisessa. Vastaajien mielestä koulutus asian tiimoilta ammattilaisille on tärkeintä, jotta on mahdollisuus tehostaa oman työn ammatillista osaamista ja asiaan puuttumista. Tehokkaampi puuttuminen vieraannuttamisen ehkäisemiseen lähtee sosiaalityöntekijöiden mukaan vanhemmille tarjottavista eropalveluista. Vanhemmille olisi saatava enemmän erotukipalveluita oikea-aikaisesti. Niin kuin aiemmin sosiaalityöntekijöiden kokemissa haasteissa oli nähtävissä toimintamallien puuttuminen, niin myös kehittämisen ja ennaltaehkäisevän työn kohdalla. Toimintamalleja ei löytynyt tai niistä ei ollut tietoa, koulutusta asiasta ei oltu saatu, joten tietotaito asiaan puuttumisesta oli kiinni työntekijän omista intresseistä ja tietotaidon määrästä.

Kyselylomake aiheutti osalle vastaajista haasteita johtuen osittain kysymyksen asettelusta. Kaikki vastaajat eivät olleet valitettavasti ymmärtäneet joidenkin kysymysten kohdalla kysymyksen tarkoitusta (lähinnä kysymyksessä 3: ”Luettele muut mahdolliset tahot ja miten he toimivat vieraannuttamisen ehkäisemisessä?”) Kysymyksen voi ymmärtää kahdella eri tavalla, joko niin että vastaaja kertoo tietämänsä muut viranomaistahot, jotka toimivat vieraannuttamisen ehkäisemisessä ja miten he toimivat omassa ympäristössään (jota siis olisi vaikeaa tietää) tai tarkoittamallani tavalla niin, että vastaaja kertoo viranomaiset, jotka toimivat tällä hetkellä vieraannuttamisen ehkäisytyössä ja miten he toimivat yhteistyössä sosiaalitoimen työntekijöiden kanssa.

Tutkimusmenetelmänä kyselylomake oli nopea tapa saada vastauksia sosiaalityöntekijöiltä, mutta aineiston keruuvaihe vei suunniteltua kauemmin, koska en osannut ottaa huomioon sitä, ettei vas-

tauksia saa heti ensimmäisellä sähköpostilla. Lisäksi aineistonkeruumenetelmänä kyselylomakkeessa vastaaja voi herkemmin jättää vastaamatta kysymykseen kuin esimerkiksi yksilö haastattelussa. Kyselylomakkeen avulla sain kuitenkin hyviä vastauksia hakemiini kysymyksiin. Vastausten pituus ja laatu vaihtelivat, mutta pääsääntöisesti vastaukset olivat laadukkaita ja niiden avulla oli hyvä mahdollisuus syventyä vieraannuttamisen puuttumisen ja ehkäisemisen problematiikkaan.

Häkkänen-Nyholm (2013, 93) kumppaneineen ovat selvittäneet, että nykyiset tukijärjestelmät vieraannuttamistilanteissa eivät toimi. Toimimattomuuden syitä he eivät tiedä. He epäilevät, että huoltoriitojen olleessa emotionaalisesti raskasta, voi työntekijä altistua myötätuntuupumukseen. (Emt., 93.) Vieraannuttamisen tunnistaminen varhaisessa vaiheessa ehkäisisi kuitenkin huoltoriidoissa vanhempien välisten ongelmien pitkittymistä ja kroonistumista. Huoltoriidoissa taistellaan lapseen liittyvistä kysymyksistä ja tämän vuoksi myös sosiaalitoimessa pitäisi kehittää ennaltaehkäiseviä menetelmiä, joiden avulla huoltoon liittyvät asiat saataisiin sovinnollisesti tehtyä. Suomessa avioerojen määrä on vuosittain 13 000 - 14 000 ja lapsista vanhempien eron kokee noin 30 000. Noin 90 prosenttia kaikista lapseen liittyvistä huolto- ja tapaamisoikeutta käsittelevistä asioista sovitaan lastenvalvojan luona sosiaalitoimessa. Kaikista lasten huoltoa koskevista asioista noin 9-10 prosenttia käsitellään käräjäoikeuksissa. (Aaltonen 2015, 23-24, 29; Sinkkonen 2017a, 11.)

Lape-hankkeen vanhemmuussuunnitelma (liite 2) tuo ehkä Häkkänen-Nyholmin ym. (2013) pyyntöön vastauksen myös sosiaalitoimen puolelle. Vanhemmuussuunnitelman avulla työntekomallit sosiaalityössä ja vieraannuttamisen ehkäisemistyötä tekevissä toimipaikoissa olisi rakenteellisempaa sekä valtakunnallisesti yhtenäisempää. Sosiaalityöntekijät tekevät työtä, jossa pitää pysyä kehityksen ja muutosten mukana. Vieraannuttamisen tunnistaminen ja siihen puuttuminen ovat haasteellisia tehtäviä, joihin tarvitaan lisää tietotaitoa. Sosiaalityöntekijöiden on kehitettävä itseään ja ymmärtävä termejä ja oireyhtymiä, jotka liittyvät eri tieteiden osa-alueisiin enemmän kuin perinteiseen sosiaalityöhön. Sosiaalityötä ei pysty selkeästi rajaamaan tietylle alueelle, vaan se kattaa paljon erilaisia osa-alueita muuan muassa psykologiasta, terveystieteestä ja kasvatustieteestä. Sosiaalityössä vaaditaan perinteisen sosiaalityön lisäksi ihmisen kasvun, kehityksen ja ihmismielen ymmärtämistä, jotta voitaisiin tehdä tuloksellista ja kokonaisvaltaista työtä. Oman kehittämisen lisäksi on hyvä panostaa yhteistyöhön, jossa on moniammatillista osaamista. Moniammatillisuus tuo vieraannuttamisen ehkäisemiselle enemmän näkökulmia, jolloin taakka tilanteen hallinnasta ja/tai ohjauksesta ei ole vain sosiaalityöntekijällä. Vastuun jakaminen ja moniammatillisuuden lisääminen näkyivätkin tutkielmani vastauksissa tulevaisuuden työskentelyn toiveina sosiaalityöntekijöiden puolelta. Tällä hetkel-

läkin moniammatillisuutta toteutetaan, mutta se ei ole niin selkeää ja juurtunutta kunnissa ja kaupungeissa, että olisi jo käytössä suunniteltuja ja tavoitteellisia toimintamalleja vieraannuttamisen ehkäisemiseen.

Vieraannuttamisen tunnistamiseen liittyy lapsen käyttäytymiseen sekä vanhemman toimintaan kohdistuvaa selvityksen tekoa. Lapsesta ei saa tulla riitakapulaa vanhempien väliin. Perheillä on päätösvaltaa omien asioidensa hoitamisessa ja sosiaalityöntekijöiltä sekä lastensuojelussa, perheneuvolassa että lastenvalvojan työssä vaaditaan kärsivällisyyttä asioiden hoitamisessa, ohjaamisessa ja neuvonnassa. Lähtökohtana vanhempien avioeron jälkeen on säilyttää lapsen ja vanhempien välinen kiintymyssuhde mahdollisimman toimivana ja hyvänä. Riitatilanteissa lapsen asettaminen keskiöön sekä vanhempien keskinäinen vuorovaikutus ovat tärkeässä roolissa. Perhe toimii parhaiten lapsen hyväksi, jos vanhemmat pystyvät yhteistyöhön. Jos he eivät kykene kommunikoimaan keskenään riskit väärinkäsityksiin ja uusiin konflikteihin suurenevat. (Karttunen 2010, 57.)

Tekemääni tutkielmaan osallistuneet (31) sosiaalityöntekijää olivat pääasiassa Varsinais-Suomen alueelta. Vastauksista noin puolet olivat Varsinais-Suomesta. Muut vastaajat olivat Keski-Suomesta, Uudeltamaalta, Kymenlaaksosta, Satakunnasta, Hämeestä sekä Pohjois-Karjalasta. Alueellisesti katsottuna tutkimuksessani ei löytynyt eroavaisuuksia siinä, miten vieraannuttamiseen puututaan eri puolilla Suomea. Vaikeudet vieraannuttamisen ehkäisemissä sekä tiedon että menetelmien puutteellisuus olivat yhtä lailla haasteellisia paikkakunnasta huolimatta. Koen, että tutkielmani perusteella voi tulokset yleistää koskemaan koko Suomea. Vieraannuttaminen on Suomessa edelleen uusi ilmiö, jonka suhteen tutkimuksia on Suomessa vasta tehty enemmän 2000-luvun alusta lähtien. Vieraannuttamisen ennaltaehkäisevään työhön pääseminen vaatii sen, että ilmiö tunnistetaan Suomessa ja siihen myös pyritään löytämään erilaisia puuttumisen menetelmiä ja toimintamalleja. Kiistatonta on kuitenkin se, ettei lapsi voi hyvin vanhempien avioeron jälkeen, jos vieraannuttamista esiintyy. Vieraannuttamisen haitalliset vaikutukset lapsen kasvuun ja kehitykseen ovat nähtävissä ja niiden vaikutus on pahimmillaan koko lapsen elämänjanan mittainen.

Tutkielmani tuloksista on huomattavissa, että vieraannuttamisen ennaltaehkäisyyn, toimintamalleihin sekä yhteistyön kehittämiseen eri ammattialojen välillä on vielä tehtävä paljon työtä. Ajattelen, että olisi tärkeää saada kaikille vieraannuttamisen kanssa työskenteleville ammattilaisille ammattitaitoista tukea vieraannuttamistapauksissa. Lisäksi case-työnohjausta pitäisi tarvittaessa saada työntekijän omien voimavarojen ylläpitämiseksi. Itse jään pohtimaan, miten tärkeää olisi vieraannuttaminen huomioida vieraannuttaminen laissa, koska tällä hetkellä vanhemmilla on valinnan vapaus siihen, osallistuvatko he sovitteluihin, tapaamisiin, palavereihin, joissa käsitellään asiaa, vai eivät.

Pakkokeinoin ja lakiin kirjattuna eri ammattilaisilla olisi mahdollisuus tukea vieraannutettua vanhempaa ja puuttua selkeämmin ja voimakkaammin vieraannuttamiseen. Sakkouhka vieraannuttajavanhemmalle, tapaamisten valvotuiksi muuttuminen tai lapsen asumisjärjestelyiden muuttaminen voisivat toimia motivoivina asioina vieraannuttajalle, jolla lähtökohtaisesti on tarve saada lapsi pysymään itsellään. Koen kuitenkin, ettei pakkokeinoja tarvita lievissä vieraannuttamistapauksissa, vaan että ne lähinnä koskisivat pitkiä sekä kroonistuneita huoltoriitoja, joissa vieraannuttaminen on jatkunut pitkään ja kauan.

Vieraannuttamisessa niin kuin kaikissa muissakin sosiaalityön ongelmatilanteissa pitäisi lähteä ratkaisemaan asioita lievimmän riittävän puuttumiskeinon kautta. Jos keskustelut ja muut tukitoimet eivät auta ja vieraannuttaminen jatkuu, voisi silloin harkita järeämpiä puuttumisen keinoja esimerkiksi sijoittamista toisen vanhemman luokse tai sakkoja. Mitä puuttumisen keinoja vieraannuttaminen sitten vaatii, on aina tapauskohtaista. Tilanne pitää arvioida aina kokonaisvaltaisesti ja niin, että se on perusteltua lapsen näkökulmasta.

Koska vieraannuttamiseen on haasteellista puuttua sosiaalityössä, on mielestäni tärkeää tehdä jatkossa tutkimuksia, joiden avulla voitaisiin luoda hyödyllisiä toimintamalleja sosiaalityöhön. Olisi hyvä saada jokaiselle sosiaalityöntekijälle jonkinlainen mittari/lomake, jonka avulla hän voisi selvittää, onko kyseessä vieraannuttaminen ja miten se näyttäytyy perheessä. Tutkimuksia tarvitaan jatkossa, jotta olisi mahdollista kehittää yhtenäisiä toimintamalleja sosiaali- ja terveystyön ammattilaisille. Tärkeää olisi pyrkiä tutkimusten avulla luomaan yhtenäisempää ja systemaattisempaa tapaa toimia vieraannuttamisilmiön ehkäisemisessä. Tällä hetkellä on tiedossa, miten vieraannuttaminen vaikuttaa lapseen ja vanhempaan. Tarkempaa tietoa siitä, mitkä asiat vaikuttavat vieraannuttamisen vakavuuteen ei tiedetä. Tarvittaisiin myös tutkimustietoa siitä, mitkä tekijät altistavat eri tasoiselle vieraannuttamiselle, jotta olisi mahdollista puuttua näihin tekijöihin nykyistä aiemmin. Yleisesti ottaen koen, että vieraannuttamiseen ja sen taustatekijöihin vaikuttavat asiat ovat tärkeitä pohdinnan kohteita, jotta voidaan löytää erilaisia toimivia työskentelymalleja eri vaiheessa oleviin vieraannuttamistilanteisiin.

Lähteet

- Aaltonen, Anna-Kaisa (2015) Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimessa. Helsinki: Helsingin Kamari.
- Ainsworth, Mary & Bell, Silvia (1970) Attachment, exploration and separation: illustrated by the behaviour of one-years-olds in a strange situation. *Child Development* 41, 49-67.
- Ainsworth, Mary & Blehar, Mary & Waters, Everett & Wall, Sally (1978) Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation. Hillsdale New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Aer, Janne (2012) Lastensuojeluoikeus. Helsinki: Sanoma.
- Alasuutari, Pertti (2011) Laadullinen tutkimus 2.0. Tampere: Vastapaino.
- Antikainen, Mari (2007) Sosiaalityöntekijän asiantuntijuus lapsen huolto- ja tapaamissopimuspalvelussa. Kuopion yliopiston julkaisuja, yhteiskuntatieteet 148.
- Aula, Maria Kaisa & Juurikkala, Virva & Kalmari, Hanne & Kaukonen, Pälvi & Lavikainen, Marjo & Pelkonen, Marjaana (2016) Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Kärkihanke. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:29. http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/74904/Rap_ja_muist_29_2016.pdf?sequence=1. Viitattu 06.10.2017.
- Autonen-Vaaranemi, Leena (2012) Eroisyyden oikeuttamisen periaatteet. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaaranemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino, 101-122.
- Auvinen, Maija (2006) Huoltoriidat tuomioistuimissa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A 272. Helsinki 294-297.
- Baker, Amy (2005a). The long-term effects of parental alienation on adult children: A qualitative research study. *The American Journal of Family Therapy*, 33 (4), 289-302.
- Baker, Amy (2005b). Parental alienation strategies. A qualitative study of adults who experienced parental alienation as a child. *American Journal of Forensic Psychology* 23 (4), 41-63.
- Baker, Amy & Darnall, Douglas (2006) Behaviour and strategies employed in parental alienation. A survey of parental experiences. *Journal of divorce and remarriage* (45), 97-124.
- Bowlby John (1969) Attachment and loss (1). Attachment. Harmondsworth: Penguin Books.
- Bowlby, John (1973) Attachment and loss (2). Separation, anxiety and anger. Harmondsworth: Penguin Books.
- Bowlby, John (1980) Attachment and loss (3). Loss, sadness and depression. New York: Basic Books.
- Booth, Alan & Amato, Paul (2001) Parental predivorce and Offspring postdivorce well-being. *Journal of Marriage and Family*. The Pennsylvania state University: National council on family relations (63), 197-212.
- Cummings, Edward Mark & Davies, Patrick (2002) Effects of marital conflict on children: Recent advances and emerging themes in process-oriented research. *Journal of Child Psychology and Psychiatry* 43(1), 31-63.

De Graaf, Paul & Matthijs, Kalmijn (2006) Divorce motives in a period divorce. Evidence of Dutch life history survey. *Journal of Family* 27 (4), 483-505.

Donner, Michael (2006) Tearing the child apart. The contribution of narcissism, envy and perverse modes of thought to child custody wars. *American psychological association*, 23 (3), 542-553.

Ensi- ja turvakotienliitto (2014) Vanhemman opas. Tietoa ja tukea lapsiperheen eroon. Vanhemmuus ei pääty eroon. Toinen uudistettu painos. Neuvokeskus, 18-29. http://www.e-julkaisu.fi/ensi_ja_turvakotien_liitto/vanhemman_opas/pdf/Vanhemman_opas_2014.pdf. Viitattu 24.09.2017.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha (2003) Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino.

Fagerström, Katarina (2016) Ihmissuhteita rakentava ja ylläpitävä lastensuojelu. Hackneyn malli ja systeeminen käytäntö lastensuojelutyössä. Työpaperi 42/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinninlaitos.

Fidler, Jo Barbara & Bala, Nicholas (2010) Children resisting postseparation contact with a parent: concepts, controversies, and conundrums. *Family Court Review*, 48 (1), 10-47.

Gardner, Richard (2002) Parental alienation syndrome vs. parental alienation: which diagnosis should evaluators use in child-custody disputes? *The American Journal of Family therapy* (30), 93-115.

Goudbout, Elisabeth & Parent, Claudine (2012) The life paths and lived experiences of adults who experienced parental alienation. A retrospective study. *Journal of Divorce & Remarriage* 53 (1), 34 – 54.

Haavisto, Vaula (2017) Lapsen arki eron jälkeen - suunnitelma vanhempien yhteistyöstä. Osa yksi: tietoa vanhemmille. Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö. <http://stm.fi/documents/1271139/4816712/Vanhemmussuunnitelma+osa+1+Tietoa+vanhemmille>. Viitattu 06.10.2017.

Halme, Nina & Perälä, Marja-Leena & Laaksonen, Camilla (2010) Yhteistyöinterventtioiden vaikutavuus lapsiperhepalveluissa. Järjestelmällinen katsaus. Raportti 10/2010. Helsinki: Terveyden ja Hyvinvoinninlaitos.

Hannunniemi, Anja (2007) Vanhemmasta vieraannuttaminen – uhka lapsen hyvinvoinnille. *Oikeustiede-Jurisprudentia, Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen vuosikirja (XL)*, 1-126.

Hannunniemi, Anja (2008) Lapsen tahdonmuodostus ja vieraannuttamisoireyhtymä huolto- ja tapamisoikeuskäytännössä. *Defensor Legis* (6), 992-1016.

Hannunniemi, Anja (2015) Vanhempien mielenterveyshäiriöt ja vieraannuttaminen lapsen huoltoritoissa. Oikeussosiologinen tutkimus. Helsinki: Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta.

Hautamäki, Airi (2001) Kiintymyssuhdeteoria – teoria yksilön kiinnittymisestä tärkeisiin toisiin ihmisiin, kiintymyssuhteen katkoksista ja merkityksestä kehitykselle. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) *Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen*. Helsinki: WSOY, 13-59.

Hautamäki, Airi (2011) Lapsen kiintymyssuhteet ja niiden vaarantaminen. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) *Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen*. Helsinki: WSOY, 29-70.

Heikkilä, Aleksi (2016) Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan lain muutostarpeet. Yhteen-
veto verkkokeskustelusta. Mietintöjä ja lausuntoja 36/2016. Helsinki: Oikeusministeriö.
<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-259-528-7>. Viitattu 09.09.2017.

Hellbom-Sjögren, Lena (2013) Barnets rätt till familjeliv. Bydgoszcz: Studentlitteratur.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2009) Tutki ja kirjoita. 15. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2005) Tutki ja kirjoita. 11. uudistettu painos. Helsinki: Tammi.

Hokkanen, Tiina (2005) Äitinä ja isänä eron jälkeen – yhteishuoltajavanhemmuus arjen kokemuk-
sena. Jyväskylä Studies of Education, Psychology and Social Research 267. Jyväskylän yliopisto.
<https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/13289/9513921794.pdf>. Viitattu 20.3.2017.

Hughes, Daniel (2011) Kiintymyskeskeinen vanhemmuus. Toimivuutta kasvatukseen. Tampere:
PT-kustannus.

Häkkänen-Nyholm, Helinä & Laajasalo, Taina & Tuuri Tiina. Lapsen vieraannuttaminen vanhem-
masta: Toimintatavat ja niiden vaikutus lapsen ja vanhemman hyvinvointiin. Helsinki: PsyJuridica.

Häkkänen-Nyholm, Helinä (2010) Lapsen vieraannuttaminen vanhemmasta erotilanteessa. Duode-
cim (26), 499-505.

Jaffe, Peter & Ashbourne, Dan & Mamo, Alfred (2010) Early identification and prevention of pa-
rent-child alienation: A framework for balancing risks and benefits of intervention. Family Court
Review 48 (1), 136-152.

Inkilä, Jaana & Paavilainen Eija (2013) Etä-isien kokemuksia moniammatillisesta yhteistyöstä huol-
toriidassa. Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti 50 (2), 150-162.

Johnston, Janet & Walters, Marjorie & Olesen, Nancy (2005) The psychological functioning of al-
ienated children in custody disputing families. An exploratory study. American Journal of Forensic
Psychology 23 (3), 39-64.

Kananen, Jorma (2008) Kvali. Kvalitatiivisen tutkimuksen teoria ja käytänteet. Jyväskylän ammatti-
korkeakoulun julkaisuja – sarja. Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kananen, Jorma (2014) Laadullinen tutkimus opinnäytetyönä. Miten kirjoitan kvalitatiivisen opin-
näytetyön vaihe vaiheelta. Jyväskylän korkeakoulun julkaisuja-sarja. Jyväskylän ammattikorkea-
koulu.

Kananen, Jorma (2015) Opinnäytetyön kirjoittajan opas. Näin kirjoitan opinnäytetyön tai pro gra-
dun alusta loppuun. Jyväskylän ammattikorkeakoulun julkaisuja-sarja. Jyväskylän ammattikorkea-
koulu.

Karttunen, Risto (2010) Isän ja äidin välissä. Lapsen kuulemisen psykologinen kehys huolto- ja ta-
paamisriidoissa. Väitöskirja. Tampereen yliopisto: psykologian laitos.

- Kelly, Joan (2010) Commentary on "Family Bridges: Using insights from social science to reconnect parents and alienated children" (Warshak, 2010). *Family Court Review*, 48 (1), 81-90.
- Kiviniemi, Kari (2015) Laadullinen tutkimus prosessina. Teoksessa Raine Valli & Juhani Aaltola (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin 2 – Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. Jyväskylä: PS-kustannus, 74–87.
- Kiiski, Jouko (2011) Suomalainen avioero 2000-luvun alussa. Miksi avioliitto puretaan, miten ero koetaan ja miten siitä selviydytään? Itä-Suomen yliopiston julkaisu 15. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto.
- Knox, David & Corte, Ugo (2007) Work it out/See a counselor. *Journal of Divorce and Remarriage* 48 (1-2), 79-90.
- Koskela, Riikka (2009) Ero lapsiperheessä. Miten tukea lasta ja vanhempia? 2.painos. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto/Neuvo-projekti.
- Kurki-Suonio, Kirsti (1999) Äidin hoivasta yhteishuoltoon – lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Oikeusvertaileva tutkimus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja, 222. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys.
- Kuronen, Marjo (2003) Eronnut perhe? Teoksessa Hannele Forsberg & Riitta Nätkin (toim.) *Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä*. Helsinki: Gaudeamus Kirja, 103-120.
- Kylmä, Jari & Pietilä, Anna-Maija & Vehviläinen-Julkunen, Katri (2002) Terveystieteen edistämisen etiikan lähtökohtia. Teoksessa Tuovi Hakulinen & Eila Hirvonen & Koponen, Päivi & Salminen, Eeva-Maija & Sirola, Kirsi (toim.) *Terveystieteen edistäminen: uudistuvat työmenetelmät*. Helsinki: WSOY, 62-74.
- Kääriäinen, Aino (2008) Ero haastaa vanhemmuuden. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto/Neuvo-projekti.
- Lainio, Johanna (2016) Perhesuhteiden muutos. Lapsi-vanhempisuhteet huoltoriitatilanteissa. Kandidaatin tutkielma. Painamaton lähde, tekijän hallussa.
- Lincon, Yvonna & Cuba, Egon (1985) *Naturalistic inquiry*. California: Sage Publications.
- Linden, Gunilla (2013) *Anknytningsteoriska perspektiv på sociala problem*. Teoksessa Anne Meeuwisse & Hans Swärd (red.) *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur & Kultur, 217-241.
- Linnavuori, Hannariikka (2007) Lasten kokemuksia vuoroasumisesta. Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta. Jyväskylä Studies in Education, Psychology and Social Research 313. Jyväskylän yliopisto.
- Mattila, Terhi (2013) Huoltoriidat ja perheväkivalta. Teoksessa Tuulikki Mikkola & Essi Konttinen (toim.) *Lapsen asema kansainvälistyvässä maailmassa*. Helsingin hovioikeus, 101-130. <http://docplayer.fi/3689604-Helsingin-hovioikeuden-julkaisuja.html>. Viitattu 20.3.2017.
- Nevalainen, Vesa (2010) Kasvatus- ja perheneuvolatyö. Teoksessa Pirkko Nieminen & Vesa Nevalainen & Juha Holma (toim.) *Psykologin ammattikäytännöt*. Helsinki: Edita, 147-155.
- Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta (HTL) 8.4.1983/361

- Lapsen oikeuksien komitea 2013. Yleiskommentti 14 lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon. Yhdistyneet kansakunnat. Yleissopimus lasten oikeuksista. http://lapsi-asia.fi/wp-content/uploads/2015/03/CRS_14.pdf. Viitattu 11.8.2017.
- Nevalainen, Vesa (2010) Kasvatus- ja perheneuvolatyö. Teoksessa: Nieminen, Pirkko & Nevalainen, Vesa & Holma, Juha (toim.): Psykologin ammattikäytännöt. Helsinki: Edita Prima, 147-155.
- Oikeusministeriö (2016) Huoltoriidan sovittelu tuomioistuimessa. Sovittelu vaihtoehtona pitkälle oikeudenkäynnille. <https://oikeus.fi/fi/index/esitteet/asiantuntija-avusteinenhuoltoriitojensovittelu.html>. Viitattu 11.9.2017.
- Paajanen, Pirjo (2003) Parisuhde koetuksella. Käsityksiä parisuhteesta ja sen purkamisesta. Perhebarometri. Helsinki: Väestöliitto, Väestöntutkimuslaitos E17. http://vaestoliitto-fi-bin.directo.fi/@Bin/5c1640bc309055b79086aedce11808f4/1507569544/application/pdf/4953312/Perhebarometri%202003_web.pdf. Viitattu 28.3.2017.
- Parkinson, Patrick & Cashmore, Judy & Single, Judi (2006) Adolescents' views on the fairness of parenting and financial arrangements after separation. Legal Studies Research Paper 6/30. Faculty of law. 43 Family Review. Australia: The university of Sydney, 430-445.
- Patton, Michael (1990) Qualitative evaluation and research paper 6/30. Faculty of law. 43 Family Review. Australia: The University of Sydney, 430-445.
- Pruuki, Heli (2017a) Hyvä ero lapsen ja nuoren näkökulmasta. Teoksessa Heli Pruuki & Jari Sinkkonen (toim.) Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin. Helsinki: Kirjapaja, 67-93.
- Pruuki, Heli (2017b) Tunnetaitoja aikuiselle. Teoksessa Heli Pruuki & Jari Sinkkonen (toim.) Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin. Helsinki: Kirjapaja, 119-149.
- Pruuki, Heli (2017c) Mistä saan apua? Teoksessa Heli Pruuki & Jari Sinkkonen (toim.) Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin. Helsinki: Kirjapaja, 168-195.
- Pruuki, Heli & Sinkkonen Jari (2017) Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin. Helsinki: Kirjapaja.
- Punamäki, Raija-Leena (2001) Kiintymyssuhteen ja traumaattisen kokemuksen yhteys. Teoksessa: Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden häiriintyminen. Helsinki: WSOY, 174-197.
- Punamäki, Raija-Leena (2011) Vanhemmuuteen siirtyminen: raskausajan ja ensimmäisen vuoden kiintymyssuhteet. Teoksessa: Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaiset ihmissuhteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY, 95-124.
- Pösö, Tarja (2012) Lapsen etu, oikeudet ja näkökulma moraalisisina kannanottoina. Teoksessa Hannele Forsberg & Leena Autonen-Vaarasniemi (toim.) Kiistanalainen perhe, moraalinen järkeily ja sosiaalityö. Tampere: Vastapaino.
- Schwartz, Kelly (2015) The kids are not all right: using the best interest standard to prevent parental alienation and therapeutic intervention approach to provide relief. Boston College, Law School, 803-840.
- Sinkkonen, Jari (1998) Yhdessä isän kanssa. Helsinki: WSOY.
- Sinkkonen, Jari (2005) Lasten reaktiot vanhempien eroon. Teoksessa Päivi Lipponen & Pirjo Weisaniemi (toim.) Lapsi ja ero. Kertomuksia lapsista ja avioerosta. Helsinki: Gummerus, 125-137.

- Sinkkonen, Jari (2011) Kiintymyssuhteenäkökulma vanhempien avo- tai avioeroon. Teoksessa Jari Sinkkonen & Mirjam Kalland (toim.) Varhaislapsuuden tunnesiteet ja niiden suojeleminen. Helsinki: WSOY, 173-182.
- Sinkkonen, Jari (2012) Lapsen puolesta. Helsinki: WSOY.
- Sinkkonen, Jari (2017a) Erilaiset liitot, erilaiset erot. Teoksessa Heli Pruuki & Jari Sinkkonen (toim.) Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin. Helsinki: Kirjapaja, 13-20.
- Sinkkonen, Jari (2017b) Toisesta vanhemmasta vieraannuttaminen. Teoksessa Heli Pruuki & Jari Sinkkonen (toim.) Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin. Helsinki: Kirjapaja, 49-66.
- Sinkkonen, Jari (2017c) Vanhempien eron vaikutukset lapsiin. Teoksessa Heli Pruuki & Jari Sinkkonen (toim.) Lapsi ja ero. Eväitä eteenpäin. Helsinki: Kirjapaja, 21-35.
- Smart, Carol (2002) From children's shoes to children's voices. Family Court Review 40 (3). London: Sage Publications, 307-319.
- Sorokin, Marjaana (2014) Lapsen vieraannuttaminen toisesta vanhemmasta lapsen huolto- ja tapausriidassa – lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden näkökulma. Jyväskylän yliopisto.
- Sosiaalihuoltolaki (SHL) 1301/2014
- Sosiaalihuoltolakiastetus 607/1983
- Spruijt Ed & Eikeleenboom Bianca & Harmeling, Janneke & Stokkers, Robin & Kormos, Helga (2005) Parental alienation syndrome (PAS) in the Netherlands. New York: American Journal of family therapy (33), 303-317.
- Sroufe, Alan & McIntosh, Jennifer (2011) Divorce and attachment relationships: The Longitudinal Journey. Family Court Review 49, 464-473.
- STM (2017a) LAPE-ohjelma: Sirpaleisesta kehittämisestä kokonaisvaltaiseen uudistukseen ja pysyvään muutokseen. http://stm.fi/lapsi-ja-perhepalvelut/kuvaus_Viitattu_08.09.2017
- STM (2017b) Kasvatus ja perheneuvonta, perheasioiden sovittelu. http://stm.fi/kasvatus-perheneuvonta_Viitattu_06.10.2017.
- Sullivan, Matthew & Kelly, Joan (2001) Legal and psychological management of cases with an alienated child. Family Court Review (39) 3, 299-315.
- Taskinen, Sirpa (2001) Lapsen etu erotilanteissa. Opas sosiaalitoimelle. Sosiaali- ja Terveysalan Tutkimus- ja kehittämiskeskus. Stakes oppaita 46. Helsinki: Stakes
- Templer, Kate & Mathewson, Mandy & Haines, Janet & Cox, Georgina (2017) Recommendations for best practice in response to parental alienation: findings from systematic review. Journal of Family Therapy 39, 103-122.
- Terr, Leonore (1991) Childhood traumas: An outline and overview. American Journal of Psychiatry 148, 301-306.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2009) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.

Unicef (2017) Lapsen oikeuksien sopimus lyhennettynä. <https://www.unicef.fi/lapsen-oikeudet/sopimus-lyhennettyna/>. Viitattu 11.8.2017.

Valjakka, Eeva (2002) Lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus. Teoksessa Marjukka Litmala (toim.) Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY lakitieto, 35-109.

Valkama Elisa & Litmala Marjukka (2006) Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 224. Helsinki: Hakapaino.

Vassiliou Despina & Cartwright Glenn (2001) The lost parents perspective on parental alienation syndrome. *American Journal of Family Therapy* (29), 181-191.

Vilkka, Hanna (2015) Tutki ja kehitä. Jyväskylä: PS-kustannus.

Väinälä, Anna & Kärki, Jarmo & Suhonen, Ari & Väyrynen, Riikka (2010) Selvitys palvelukohtaisista asiakastiedoista lastensuojelun, kasvatusta ja perheneuvonnan sekä koulun sosiaalityön tehtävissä. Raportti 1/2010 Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos.

Väyrynen, Kristiina (2012) Eroperheen nuori vanhempien välissä – huoltoriidat ja nuoren tukeminen. Teoksessa (toim.) Sinikka Aapola-Kari, Nivala Annina & Teea Tonttila. 1. painos. Helsinki: Suomen kasvatusta ja perheneuvontaliitto, 57-72.

Ward, Peggy & Campbell, Harvey 1993. The alienation of children. *New Hampshire Bar Journal*, 34 (1).

Warshak, Richard (2012) Eroperhe. Kuinka suojella lasta avioerotilanteessa. Suom. Ari Ahola. Helsinki: Gummerus.

Liite1: Kyselylomake

Vieraannuttamisen ehkäiseminen

Haastattelupyyntö

Avioerojen vuosittainen määrä on suuri ja moni lapsi kokee vanhempiensa eron. Vanhempien väliset riidat, katkeruus ja viha saattavat huoltoriitatilanteissa johtaa lapsen vieraannuttamiseen toisesta vanhemmasta. Vieraannuttamiselle ei ole olemassa yhtä yhteisesti hyväksyttyä määritelmää, vaan siitä löytyy erilaisia määritelmiä. Muun muassa tämän vuoksi vieraannuttamisen tunnistaminen on haasteellista myös sosiaalityöntekijälle. Jos vieraannuttamisen tunnistaisi helposti, olisi siihen löydetty ennaltaehkäiseviä ja puuttumisen toimintamalleja jo vuosia sitten.

Mielenkiintoni lähteä tutkimaan kiintymyssuhteen pysyvyyden tukemista ja vieraannuttamisen ehkäisyä on saanut alkunsa omasta henkilökohtaisesta kiinnostuksestani vieraannuttamisen aiheuttamiin haasteisiin lasten ja nuorten elämässä. Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää, millaisia erilaisia toimintamalleja tai käytäntöjä vieraannuttamisen ehkäisemisessä käytetään ja millaisia haasteita sosiaalityöntekijät ovat kokeneet näissä tilanteissa.

Teen sosiaalityön pro gradu-tutkimusta Tampereen yliopistossa, Porin yksikössä. Toivon löytäväni tutkimukseeni sosiaalityöntekijöitä, joilla on kokemusta vieraannuttamisesta omassa työssään. Teen tutkimukseni vapaamuotoisella haastattelulomakkeella. Vastauksen pituutta lomakkeessa ei ole rajoitettu, vaan tekstikenttään mahtuu laajempikin vastaus. Vastausten kirjoittaminen vie noin 15 minuuttia.

Tutkimukseeni vastataan anonymisti SurveyMonkeyn linkin kautta ajalla 2.5.- 16.5.2017. Tutkimukseni ohjaajana toimii yliopistonlehtori Tuija Eronen. Noudatan tutkimuksessani tutkimuseettisen neuvottelulautakunnan hyvän tieteellisen tutkimuksen ohjeistusta.

Yhteistyöterveisin

Johanna Lainio

lainio.johanna.k@student.uta.fi

Liite1: Kyselylomake

1. Miten sinä työssäsi puutut vieraannuttamiseen?

2. Mitkä asiat koet haasteellisina työssäsi vieraannuttamisen ehkäisemisessä?

3. Luettele muut mahdolliset tahot ja miten he toimivat vieraannuttamisen ehkäisemisessä? (esim. kolmassektori, kunta, yksityinen sektori)

4. Kerro, miten vieraannuttamiseen puuttumista ja sen ehkäisemistä voisi tehostaa sosiaalityössä?

5. Sukupuoli

☐ Mies

☐ Nainen

6. Maakunta, jossa työskentelet

7. Kunnan asukasmäärä w 0

☐ alle 6000

☐ 6000 - 20 000

☐ 20 000 - 50 000

☐ yli 50 000

8. Kokemuksesi lastensuojelussa (vuosina)

9. Toimenkuvasi?

☐ Lastensuojelun sosiaalityöntekijä/avohuolto

☐ Lastensuojelun sosiaalityöntekijä/sijaishuolto

☐ Lastenvalvoja

☐ Perheneuvolan sosiaalityöntekijä

Joku muu, mikä?

Liite 2: Vanhemmuussuunnitelma

VANHEMMUUSSUUNNITELMA

Yhteinen lapsemme on / Yhteisiä lapsiamme ovat:

Kunnioitamme toisiamme vanhempina, hyväksymme toistemme merkityksen lastemme elämässä ja toimimme yhteistyökumppaneina lastemme kasvattamisessa.

Olemme työstäneet vanhemmuussuunnitelmamme siten, että se auttaa meitä turvaamaan lapsillemme rakastavan, turvallisen ja vakaan kasvuympäristön, joka vastaa heidän tarpeitaan ja kehitysvaihettaan.

Tunnistamme ja hyväksymme lastemme oikeudet

- henkiseen ja fyysiseen turvallisuuteen sekä elatukseen
- saada rakkautta ja huolenpitoa meiltä vanhemmilta sekä muilta tärkeiltä läheisiltä
- rakentaa itsenäisesti läheiset suhteet meihin vanhempiin

Tunnistamme ja hyväksymme, että meillä on vanhempina yhteinen vastuu:

- lastemme fyysisestä huolenpidosta, terveydestä ja turvallisuudesta
- lastemme henkisestä hyvinvoinnista ja kasvurauhasta
- lastemme tarpeista ja niiden muuttumisesta heidän kasvunsa ja kehityksensä myötä
- lastemme elatuksesta
- siitä, että suojelemme lapsia keskinäisiltä ristiriidoiltamme, jotka vihamielisinä ja pitkittyessään voisivat vahingoittaa heitä
- siitä, että teemme päätökset yhteistyössä lastemme edun mukaisesti
- siitä, että kunnioitamme lastemme suhdetta kumpaankin vanhempaan

Olemme tehneet _____ päivätyt vanhemmuussuunnitelman.

_____ allekirjoitus _____ allekirjoitus

Liite 2: Vanhemmuussuunnitelma

Mitä lapsemme tarvitsee?

Millaiset asiat ovat lapselle tärkeitä ja tuottavat hänelle iloa?

Millaiset asiat ovat hänelle hankalia?

Mitä lapsi toivoisi teiltä vanhemmilta?

Mikä on sisarussuhteiden merkitys lapselle ja miten ne tulisi huomioida?

Millaisia tarpeita lapsella on koulunkäynnin tai päiväkodin suhteen?

Millaisia tarpeita lapsella on harrastusten tai ystävyysuhteiden osalta?

Onko lapsella fyysisiä tai psyykkisiä erityistarpeita?

Millaisia asioita lapsi tekee toisen vanhemman kanssa, entä toisen? Onko asioita, joihin hän tarvitsee erityisesti jompaakumpaa vanhempaansa?

Millaiset asiat ovat lapselle tärkeitä erotilanteessa tai eron jälkeen?

Miettikää myös tulevaisuutta hiukan pidemmälle:

Kuvitelkaa, että keskustellette viiden vuoden kuluttua lapsen kanssa erosta – mitä myönteisiä asioita hän kertoo?

Kuinka toimitte vanhempina, jotta hänelle jää nämä hyvät muistot?

Liite 2: Vanhemmuussuunnitelma

TIEDONKULKU JA YHTEYDENPITO

Kysymyksiä tiedonkulusta ja yhteydenpidosta:

- Millaiset päätökset vaativat meiltä yhteistä keskustelua?
- Mistä asioista vanhempi voi päättää yksin?
- Miten aiomme käyttäytyä ja puhua tilanteissa, joissa lapset näkevät meidät yhdessä? Miten voimme osoittaa heille, että teemme yhteistyötä, jotta heidän olisi hyvä olla?
- Miten välitämme toisillemme tärkeää tietoa esimerkiksi päiväkodista, koulusta tai terveydenhuollosta?
- Tarvitsemmeko säännöllisiä tapaamisia, joissa voimme keskustella lapsiimme liittyvistä asioista ja vanhemmuuden käytännöistä?
- Mihin aikaan on sopivaa soittaa toiselle ja mihin aikaan ei? Mitkä muut yhteydenpitovälineet ovat meille sopivia?
- Miten pidämme yhteyttä lapseen silloin kun hän on toisen vanhemman luona?
- Miten ratkomme erimielisyyksiä? Miten voimme rauhoittaa itseämme ja toisiamme jos keskustelut kiihtyvät?
- Miten varmistamme, että lapset saavat sanoa sanottavansa uusista järjestelyistä?
- Miten sovimme puhuvamme lapsille toisesta vanhemmasta?
- Miten toimimme mahdollisissa poikkeus- tai hätätilanteissa?
- Kuinka varmistamme, että lapsillamme säilyy yhteys tärkeisiin sukulaisiin ja ystäviin – myös entisen puolison puolelle?
- Kuinka tiedotamme toiselle, jos lapsella on jokin hätänä tai jos hänellä on ongelmia?
- Mitä tapahtuu, jos toinen meistä sairastuu tai kuolee? Mitä jos molemmat?
- Miten haluamme, että mahdolliset uudet kumppanimme esitellään lapsillemme?

Suunnitelmamme tiedonkulusta ja yhteydenpidosta:

ASUMISJÄRJESTELYT JA VANHEMPIEN LUONA VIETETTY AIKA

Kysymyksiä asumisjärjestelyistä ja vanhempien luona vietetystä ajasta:

- Minkä verran aikaa kukin lapsi viettää kummankin vanhemman kanssa?
- Minkä ikäisenä vauva tai taapero aloittaa yön yli kestävät tapaamiset?
- Minkä ikäisenä lapsi voi matkustaa yksin toisen vanhemman luokse?
- Miten lapsi viettää kesälomansa vanhempien luona?
- Millaisin keinoin pidämme yllä lapsen ja toisaalla asuvan vanhemman välistä yhteyttä?
- Miten hoidamme lapsen kuljetukset kotien välillä? Entä miten vaihtotilanteet?
- Kuka pitää huolta lapsen vaatteista?
- Mitkä vaatteet/tavarat/lelut kulkevat kotien välillä?
- Miten huolehdimme lapsen kuljetuksista harrastuksiin ja harrastuksissa tarvittavista varusteista?
- Miten tilapäinen lastenhoito järjestetään?

Suunnitelmamme asumisjärjestelyistä ja vanhempien luona vietetystä ajasta:

Liite 2: Vanhemmuussuunnitelma

TALOUELLISEN VASTUUN JAKAMINEN

Kysymyksiä taloudellisen vastuun jakamisesta:

- Kuinka jaamme päivittäiset kulut, kuten vaatteet ja muut henkilökohtaiset tarvikkeet, harrastusmaksut, puhelinlaskut, koulukirjat, koulumatkat, vakuutusmaksut yms.?
- Entä miten jaamme suuremmat kertahankinnat kuten harrastusvälineet, soittimet, tietokoneet, puhelimet yms.?
- Miten tapaamisista aiheutuvat kulut jakautuvat välillämme?
- Maksammeko lapsille viikkorahaa – onko eri kodeissa eri säännöt tämän osalta?
- Miten menettelemme, jos ilmaantuu odottamattomia kuluja?
- Mitä teemme, jos jommankumman tai molempien taloudellinen tilanne muuttuu olennaisesti?

Suunnitelmamme taloudellisen vastuun jakamisesta:

LAPSEN KOULUNKÄYNTI JA PÄIVÄKOTI

Koulunkäyntiin ja päiväkotiin liittyviä kysymyksiä:

- Miten haluamme tulevaisuudessa neuvotella lastemme kouluasioista, kuten koulun tai erikoisluokan valinnasta tai erityistuen tarpeista?
- Miten pidämme yhteyttä kouluun/päiväkotiin: molemmat erikseen vai vain toinen meistä, joka informoi sitten toista vanhempaa? Hankimmeko molemmille Wilmatunnukset?
- Osallistummeko molemmat koulun/päiväkodin vanhempainiltoihin vai vain toinen meistä?
- Entä osallistummeko kumpikin koulun/päiväkodin juhliin ja muihin tilaisuuksiin?
- Miten kerromme lapsemme opettajille tai hoitajille eron tuomista muutoksista lapsen elämään?

Suunnitelmamme koulunkäyntiin ja päiväkotiin liittyvistä kysymyksistä:

MUITA KYSYMYKSIÄ

Kysymyksiä:

- Miten toimimme lääkärikäyntien suhteen – kuka vie lapsen lääkäriin?
- Onko lapsella terveydellisiä ongelmia tai muita hyvinvointiin liittyviä kysymyksiä, joihin meidän on mietittävä toimintatavat?
- Onko lapsellamme esimerkiksi taiteisiin tai urheiluun liittyviä erityistaipumuksia tai harrastuksia, joiden tukemisesta haluamme neuvotella?
- Mitä haluamme sopia lapsen uskonnollisesta kasvatuksesta?
- Miten toimimme lapsen äidinkielen kanssa – mitä kieltä lapsi puhuu toisen vanhemman, mitä toisen kanssa; entä minkä kielistä koulua tai päiväkotia hän käy?
- Onko perheessämme eri kulttuureihin liittyviä asioita, joiden kunnioittamisesta haluamme keskustella, esimerkiksi lapsen ruokavalio?
- Onko lapsillamme lemmikkejä, joiden hoitoon tarvitaan uusia järjestelyjä?

Suunnitelmamme muihin asioihin liittyen: